

ΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ GOEKOOP EN KEΦAΛΛHNIAI

ΥΠΟ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ

1. ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ

Ὁ Ὀλλανδὸς φιλέλλην καὶ φιλάρχαιος Mr. A. E. H. Goekoop εἶναι ἤδη γνωστὸν ὄνομα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεῦνης. Ἐνθερμος θαυμαστῆς τοῦ Ὀμήρου καὶ ζήσας εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ ὀμηρικαὶ ἔρευναι εὐρίσκοντο εἰς τὸ ζενίθ, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν μεγάλων ἀνακαλύψεων τοῦ Schliemann, ἐρρίφθη καὶ οὗτος μετὰ ζήλου εἰς τὴν ἀνασκαφικὴν διαφώτισιν τῶν προβλημάτων τῆς ὀδυσσειακῆς τοπογραφίας. Γενναίως χορηγῶν εἰργάσθη καὶ συνειργάσθη κατὰ πρῶτον μετὰ τοῦ Dörpfeld ἐν Ἰθάκῃ, εἶτα δὲ καὶ ἐν Λευκάδι ἀπὸ τοῦ 1900 μέχρι τοῦ 1903¹. Βαθμηδὸν διεμόρφωσεν ἰδίαν θεωρίαν, καθ' ἣν ἡ μεγάλη καὶ εὐφορος Κεφαλληνία, καὶ δὴ ἡ ἐπαρχία Λιβαθῶ δέον νὰ ὑπῆρξεν ἡ ἔδρα τοῦ ὀδυσσειακοῦ βασιλείου. Ἀπεσχίσθη τοῦ Dörpfeld διὰ τοῦτο καὶ ἐπεχείρησεν ἀνασκαφὰς εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπαρχίαν, διὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐκδοὺς καὶ σχετικὴν μελέτην ἐκθέτουσαν τὴν θεωρίαν του². Τῶν ἀνασκαφῶν τούτων ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ εὕρεσις διαφόρων ἀρχαιοτήτων καὶ ἰδίως ἡ ἐξερεύνησις τοῦ μεγάλου μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου τῶν Μαζαρακάτων διὰ τοῦ Π. Καββαδία καὶ Γ. Οἰκονόμου, ἀρκεταὶ δὲ δημοσιεύσεις εἶδον τὸ φῶς χάρις εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ἐκεῖνας³.

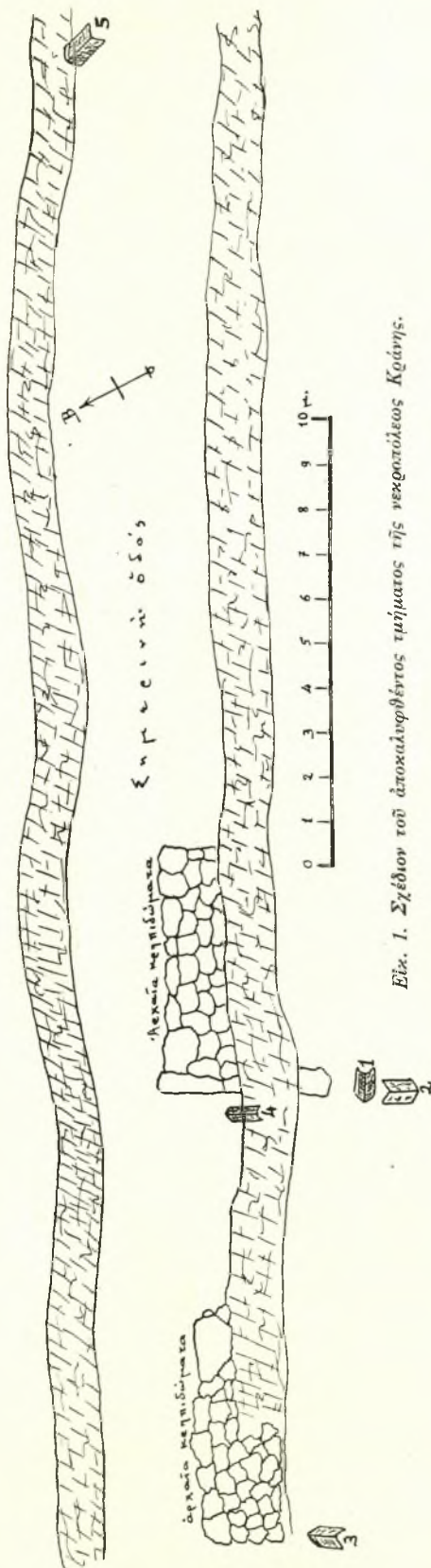
Ὁ ἄωρος θάνατος τοῦ εὐγενοῦς χορηγοῦ καὶ ὁ γενικὸς κλονισμὸς τῆς πολεμικῆς καὶ μεταπολεμικῆς ἐποχῆς ἐπέφερον μακρὰν διακοπὴν τοῦ ἔργου, ἕως οὔτου τὸ 1930 κατῆλθεν εἰς Ἑλλάδα ἡ Κυρία Goekoop de Jongh, μὲ σκοπὸν ὅπως συνεχίσῃ τὸ ἔργον τοῦ ἀοιδίμου συζύγου της. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπεφασίσθη ὅπως ἀνατεθῶσιν εἰς ἐμέ, διεξάγονται δ' ἔκτοτε κανονικῶς ἐπὶ δύο περιόπου μῆνας κατ' ἔτος.

Κατ' ἀρχὰς εἶχεν ἀποφασισθῆ ἡ ἔκδοσις ἰδίου βιβλίου, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ περιελαμβάνοντο πᾶσαι αἱ κεφαλληνιακαὶ ἀνασκαφαὶ Goekoop. Ὑστερον ὁμως ἐπεκράτησεν ἡ σκέψις, ὅπως τὰ πορίσματα ἐκάστης ἐτησίως ἀνασκαφῆς ἐκτίθενται ἀπὸ τῶν στηλῶν τῶν ἑλληνικῶν περιοδικῶν. Ὡς ἐκ τούτου ἐνταῦθα δημοσιεύονται ὁμοῦ τὰ ἀποτελέσματα καὶ τῶν τριῶν ἐτῶν 1930 - 1932, ὧν δίδεται κατὰ πρῶτον βραχεῖα ἱστορία, ἵνα μὴ ἀναγκασθῶμεν ἐφεξῆς νὰ χωρίσωμεν κατὰ ἔτη τὰ εὐρήματα. Πρὸς παρασκευὴν τῶν παρενθέτων πινάκων γενναίωτα ἐχορήγησε τὴν δαπάνην ἡ Κ^α Goekoop. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἔδει νὰ ἀναζητήσωσι μυκηναϊκὰς καὶ μόνον ἀρχαιότητας, αἵτινες καὶ κυρίως δημοσιεύονται ἐνταῦθα.

1 W. Dörpfeld, *Altithaka* 1, 24 ἔξ. Τὸ βιβλίον του ἀφιερῶσθε ὁ συγγραφεὺς κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὸν Κάϊξερ Γουλιέλμον τὸν Β' καὶ κατὰ δευτέρον εἰς τὴν μνήμην τοῦ Goekoop.

2 A. E. H. Goekoop, *Ithaque la Grande*, Athènes 1908.

3 Πρακτικὰ Α. Ε. 1912 100 - 118 (Κυπαρίσσης - Φιλαδέλφει), 250 ἔξ. (Καββαδίας). Ἄρχ. Δελ. 519 1933 ἔξ. (Κυπαρίσσης). Π. Καββαδίας, *Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία* 355 ἔξ. Ὁ αὐτός, *Comptes-Rendus de l'Acad. Inscr.* 1909 382 ἔξ. 1911 7 ἔξ. Ἄρχ. Ἐφημ. 1912 268 (Κυπαρίσσης).

Εἰκ. 1. Σχέδιον τοῦ ἀποκαλύφθητος τμήματος τῆς νεκροπόλεως Κράνης.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος 1930 ἡ δικαιοδοσία ἀνασκαφικῆς δράσεως ἦτο εὐρύτερα, ἀλλ' ἔπρεπε κυρίως νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Παληοκάστρου, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου Κουτάβος, ὅπου διατηροῦνται τὰ τεῖχη καὶ ἄλλα σημαντικὰ εἱρεπία τῆς ἀρχαίας Κράνης. Ἐνταῦθα ἐγένοντο ἀρκεταὶ ἐρευναι, αἱ ὁποῖαι σχεδὸν οὐδὲν ἀξιόλογον προσέθησαν εἰς τὰ ἤδη γνωστὰ περὶ τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς. Εὐρέθησαν ἀρκετοὶ κιβωτόσχημοι λαξευτοὶ τάφοι «προμυκηναϊκῆς» ἐποχῆς ὡς τὴν ἀποκαλοῦσιν, ἀλλὰ σεσυλημένοι καὶ κατεστραμμένοι, κατὰ τὴν νοτιάν κλιτὸν τοῦ λόφου τῆς Κράνης, καλουμένην Ρίζα¹. Πολλὰ δοκιμαὶ γενόμεναι πλησίον τῶν τειχῶν τῆς Κράνης, ἅτινα ἐπανειλημμένως ἐχαρκτηρίσθησαν «Κυκλώπεια» οὐδὲν μυκηναϊκὸν ἢ παλαιότερον λείψανον ἤνεγκον εἰς φῶς². Ἄν καὶ τὸ πρᾶγμα ἦτο ἐκ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Partsch προηγουμένως φανερόν, ὅτι δηλ. ὁλόκληρος ἡ ὀχύρωσις τῆς Κράνης ἀποτελεῖ ἐν ἐνιαίῳ σύστημα, ἐν τούτοις τὸ πρᾶγμα διὰ τῶν δοκιμαστικῶν σκαφῶν ἐδείχθη τῶρα καλύτερον: Τὰ φαινόμενα ὡς «κυκλώπεια» τεῖχη εἶναι κυρίως ἀναλήμματα τῶν ὀδῶν, αἵτινες ἦγον ἄνω εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Τοιαῦτα δὲ τεῖχη φαίνονται εἰς τὴν νοτιάν κλιτὸν (τῆς Ρίζας) καὶ εἰς τὴν βορειοδυτικὴν (τοῦ Κουτάβου), ὑπὲρ τὸν ἡμισκαφῆ ναὸν τῆς Δήμητρος. Τῆς κυρίως ἀκροπόλεως ἢ εὐρυτάτη περιτειχίσις, ἣτις ἔμεινεν ἡμιτελής, εἶναι ἐλληνικῆς καὶ πρὸ παντὸς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς. Τὰ μνημονευθέντα ἀναλήμματα πρέπει νὰ εἶναι σύγχρονα ἢ ἔστω ὀλίγον παλαιότερα, ἀλλὰ πάντως ἐλληνικά, φέροντα μόνον προχειρότερον χαρακτῆρα. Τὸ γεγονός εἶναι ἀξιὸν προσοχῆς διὰ τοὺς μελετητὰς τῆς τειχικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, προκειμένου νὰ χαρακτηρισθῶσι μόνον ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς των μορφῆς «κυκλώπεια» τεῖχη. Ἡ διαφορὰ κατασκευῆς τῶν τειχῶν τῆς Κράνης φαίνεται καλῶς ἐκ τῶν εἰκόνων Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 5 1919 87 ἐξ., ἀρ. 3-7, ἐκτίθεται δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Partsch³.

1 Βλ. ὁμοίους τάφους εἰς τὸ αὐτὸ μέρος παρὰ Καβαδία, Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία 372.

2 Κυκλώπεια τεῖχη ἀναφέρουν ὁ Καβαδίας, Προϊστ. Ἀρχαιολ. 372 καὶ ἐπανειλημμένως ὁ Κυπαρίσσης Ἀρχ. Δελτ. 5, 1919 85 ἐξ.

3 J. Partsch, Kephallenia und Ithaka (Ergänzungsheft 98 zu Petermanns Mitteilungen) Gotha 1890 80 ἐξ., καὶ τοπογρ. πῖναξ 2.

Ἡ νοτιὰ κλιτύς τῆς ἀκροπόλεως, ἡ Ρίζα, ἀποδεικνύεται διὰ τῆς παρουσίας ἐρεῦνης ὅτι ἐχρησίμευσεν ὡς νεκρόπολις τῆς Κράνης. Ὁ μνημονευόμενος «προϊστορικὸς συνοικισμὸς ἀπὸ τῶν νεολιθικῶν χρόνων... μέχρι τῶν μυκηναϊκῶν» ὡς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ὅσα ἀναφέρει ὁ Καββαδίας¹, πρέπει νὰ γίνουιν δεκτὰ μετ' ἐπιφυλάξεως. Τὰ τεῖχη καὶ ἀναλήμματα «κατὰ τὸν κυκλώπειον τρόπον» (ἐ. ἀ., 372) ἀποτελοῦν, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἀναμφιβόλως μέρος τοῦ συστήματος τῆς ὀχυρώσεως καὶ δὲν πρόκειται περὶ διαμορφώσεως κρηπίδων πρὸς ὑποδοχὴν «οἰκημάτων καὶ ξυλίνων καλυβῶν». Οἱ δὲ τάφοι, ἀφοῦ πάντες εὐρέθησαν σεσυλημένοι², δύνανται εἰς μίαν ἀπόκεντρον ἐπαρχίαν ὡς ἡ Κεφαλληνία νὰ ἀνήκωσι καὶ εἰς ἄλλας ἐποχάς.

Οὐχ ἦττον τοσοῦτο παραμένει βέβαιον, ὅτι ἡ κλιτύς αὕτη ὁμοῦ μετὰ τῶν πρώτων κρασπέδων τῆς πεδιάδος Κράνης ἐχρησίμευσεν ὡς νεκρόπολις τῆς κλασσικῆς πόλεως. Τοῦτο ἀπεδείχθη κυρίως ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1930, διότι εὐρέθησαν ἀρκετοὶ τάφοι ἐλληνικῶν χρόνων ὑπ' ἐμοῦ. Ἐτεροὶ εἶχον προσφάτως συληθῆ, ἄλλοι τέλος, πρὸ μακροῦ κενωθέντες, κεῖνται ἀμέσως ὄρατοί. Καὶ ἡ λεγομένη «Δρακοσπηλιὰ» ἐνταῦθα ἀνήκει, ἦτο δὲ λαξευτὸν ὀρθογώνιον σπήλαιον ἐλληνιστικῆς ἢ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, τάφος ἀναμφιβόλως πλουσίου ἀτόμου, ἀφοῦ κεῖται εἰς τὸ ὑψηλότερον καὶ μᾶλλον περιόπτον μέρος. Ἡ ὑπαρξίς τῆς νεκροπόλεως ἐνταῦθα εἶναι περισσότερον νοητή, ὅταν ἀναλογισθῶμεν

ὅτι διὰ μέσου ταύτης ἦγεν ἄνω εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἢ κυριώτερα ὁδός, ἣτις ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῶν μνημονευθέντων ἀναλημμάτων. Ἡ ὁδὸς διακλαδουμένη, ὡς φαίνεται, κάτω εἰς πεδιάδα, ἦγεν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν Λιβαθῶ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ μέσου πετρώδους καὶ φαραγγώδους χώρας πρὸς τὴν Σάμην. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης ὁδοῦ καὶ ἀκριβῶς πλησίον τοῦ πολυτελοῦς τάφου τῆς Δρακοσπηλιᾶς, φαίνονται ἀκόμη ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου τὰ ἴχνη τῶν τροχῶν ἀρχαίων ἀμαξῶν, αἵτινες ἐκυκλοφόρουν ἐπὶ τῆς σπουδαίας ταύτης ἀρτηρίας.

Τὸ μνημονευθὲν ἐλληνικὸν νεκροταφεῖον ἀνεκαλύφθη ἀκριβῶς παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ρίζας, ἐντὸς τῆς πεδιάδος, τέμνεται δ' ὑπὸ τῆς σημερινῆς βατῆς ὁδοῦ, ἣτις πιθανώτατα κεῖται παρὰ τὴν ἀρχαίαν τοιαύτην. Ἡ τοποθεσία καλεῖται ἀκριβέστερον Ἄϊ Γληγόρης, δὲν

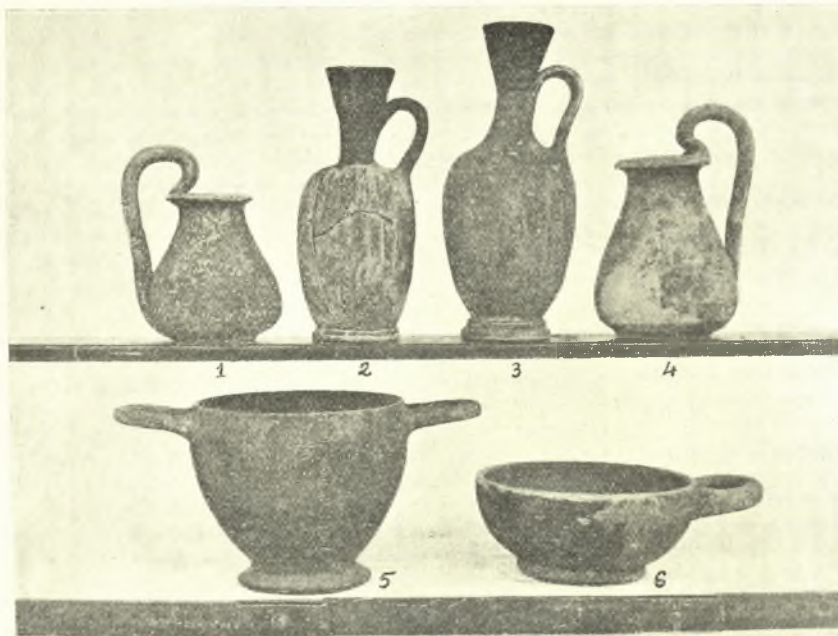
Εἰκ. 2. Ἀετοειδεῖς τάφοι Κράνης ἐκ μεγάλων κεράμων.

1 Προϊστ. Ἀρχαιολ. 372.

2 Ἐγὼ μὲν τοιούτους εὗρον τούτους, ὁ δὲ Καββαδίας οὐδαμῶ ἀναφέρει ῥητῶς περὶ εὐρημάτων.

έξηρευνήθη δὲ συστηματικῶς, ἐφόσον τὸ τοιοῦτο ὑπερέβαινε τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἀνασκαφῆς. Ἐρευνήθησαν μόνον οἱ τυχαίως κατὰ τὰς δοκιμὰς εὐρεθέντες τάφοι.

Οὗτοι ἦσαν πέντε τὸν ἀριθμὸν, ἐξ ὧν οἱ δύο, ἡμικατεστραμμένοι ἤδη, ἔκειντο ἐντὸς τῆς ὁδοῦ, τρεῖς δὲ ἄλλοι εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ παρακειμένου ἀγροῦ. (Ὅρα τὸ σχέδιον *εἰκ. 1* καὶ τὴν *εἰκ. 2*). Οἱ τάφοι οὗτοι εἶχον μορφήν ἀετοειδοῦς στέγης καὶ συνίσταντο ἐκ δύο μακρῶν κεράμων, ἐνῶ μία τρίτη κομπομένη συνήθως εἰς δύο ἐχρησίμευεν ὅπως φράξῃ τὰς στενάς πλευράς τοῦ τάφου. Εἰς ἐκ τῶν τάφων τούτων ἀναπαρεστάθη ἐντὸς τοῦ μουσείου Ἀργοστολίου, μεταφερθεισῶν πρὸς τοῦτο τῶν κεράμων, ὧν τὸ μῆκος ἀνέρχεται εἰς 1 μ. τὸ δὲ πλάτος εἰς 45-50 ἐκ. (*εἰκ. 41*).

Εἰκ. 3. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου 2 Κράνης.

τῶ σχεδίῳ), εἶχε διεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., εὐρέθησαν δὲ τεμάχια λεπτότατα κρανίου εἰς τὸ νότιον μέρος. Ὁ τάφος οὗτος περιεῖχε τὰ ἐν *εἰκ. 3* ἀγγεῖα καὶ τὰ ἐν *εἰκ. 4* ἄνω ἀθύσματα, ἅτινα ἦσαν τρεῖς πῆλιναι χελιδόνες. Ἐκ τῶν ἀγγείων τὰ ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 4 σύγκεινται ἐξ ὠχροξάνθου εὐθύρπτου πηλοῦ ἄνευ γανώματος πλὴν ἀραιᾶς καστανῆς ζώνης κατὰ τὰ χεῖλη τοῦ ἀγγείου 4. Αἱ δύο λήκνυθοι ὡς καὶ ἀμφοτέρω τὰ ἀγγεῖα τῆς κάτω σειρᾶς φέρουσι μέλαν βερνίκιον κακῆς ποιότητος καὶ ἐγχαράκτους ῥαβδώσεις, αἵτινες ἐπὶ τοῦ ἀγγείου 3 εἶναι λοξαί, σχηματίζουσαι σφηνοειδῆ πεδία ἐναλλάξ ἄνω καὶ κάτω ἔχοντα τὴν κορυφήν, πεπληρωμένα, δ' ἐμπιέστων συγκεντρικῶν κύκλων τόσον ἀβαθῶν, ὥστε μόλις εἶναι ὄρατοί. Ἐκ τῶν ἀγγείων τῆς κάτω σειρᾶς ὁ μὲν κότυλος 5 φέρει ὑπὸ τὸν πυθμένα ἐγχάρακτον σταυρόν, τὸ δὲ τελευταῖον ἀγγεῖον 6 ἐν σημείον, ὅπερ νομίζω ὅτι εἶναι Α μᾶλλον ἢ οἰονδήποτε ἄλλο γράμμα. Ἀνεξαρτήτως τῆς παλαιογραφικῆς ἀξίας τοῦ σημείου τούτου, φρονῶ ὅτι τὰ ἀγγεῖα ταῦτα (ιδίως τὰ τῆς κάτω σειρᾶς) δύνανται ἀκόμη νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος, ἂν καὶ αἱ λήκνυθοι θὰ ὑπεδείκνυον μεταγενεστέραν χρονολογίαν.

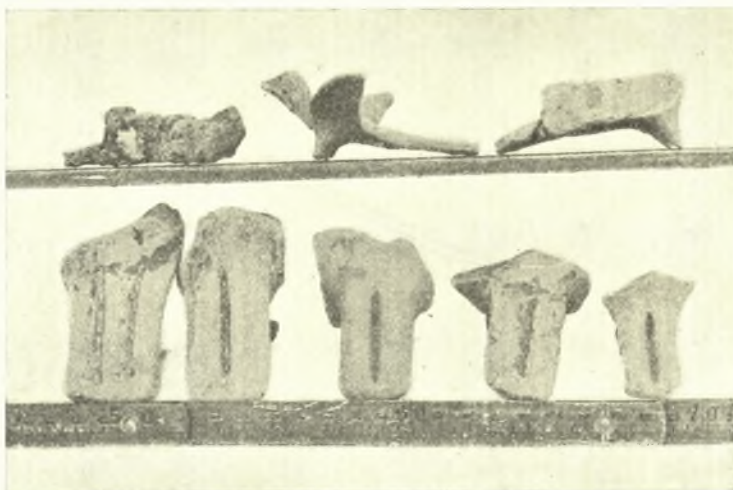
¹ Ἐγὼ αὐτὸς εὗρον ἄλλοτε τοιοῦτους τάφους παρὰ τὸ θέατρον τῆς Μεγάλης Πόλεως ἐν Ἀρκαδίᾳ.

Ὁ ἐντὸς τῆς ὁδοῦ κείμενος τάφος 5 περιεῖχεν ἐπίσης ἐν τεμαχίοις μίαν ἐρυθρόμορφον πελίκην κακῆς τέχνης, τέλους τοῦ 5^{ου} ἢ ἀρχῆς τοῦ 4^{ου} αἰῶνος. Δυστυχῶς δὲν ἀνευρέθησαν ὅλα τὰ τεμάχια, διότι ἐκ τῆς διαβρώσεως τῆς ὁδοῦ εἶχε καταστραφῆ μέγα μέρος τοῦ τάφου. Τὸ ἀντικείμενον παραστάσεως ἦτο τὸ σύνηθες δύο ἱματιοφόρων μορφῶν ἀπέναντι ἀλλήλων (εἰκ. 5). Τὸ ἐνδιαφέρον ὅπερ παρουσιάζει τὸ ἀγγεῖον τοῦτο, ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι εἶναι ἀτελειώτον καὶ δεικνύει τὸν τρόπον ἐργασίας τοῦ τεχνίτου. Πέριξ τῶν μορφῶν, ἀφοῦ αὐταὶ εἶχον σχεδιασθῆ, ὁ τεχνίτης διὰ λεπτοῦ χρωστῆρος ἔσυρε ταινίαν μελανοῦ βερνικίου, ἣτις ἀκολουθεῖ τὰ περιγράμματα τῶν μορφῶν. Ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου ὁμῶς δὲν ἐμελανώθη κατόπιν ἢ λίαν ἀτελῶς καὶ ἀτάκτως. Ἐφόσον τὸ ἀγγεῖον εἶχε κατατεθῆ ἐντὸς τάφου, εἶναι μᾶλλον εὐτέλεια ἢ ἀτέλεια τῆς ἐργασίας.

Διάφοροι ἀρχαῖοι λίθοι, οἵτινες φαίνονται ἀκόμη κατὰ χώραν (ἴδρα τὸ σχέδιον) καὶ σχηματίζουν χαμηλοὺς τοίχους ἢ κρηπιδώματα, ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ νεκροταφεῖον διηρεῖτο εἰς συστάδας οἰκογενειακῶν τάφων καὶ ἴσως ἔφερον ἐνιαχοῦ ἐπιτύμβια σήματα¹.

Ἐτερα λείψανα ἐξερχόμενα τῆς περιοχῆς τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὡς ἐκ τούτου δὲ μνημονεύομενα ἐνταῦθα ἐπίσης παρεπιπτόντως, εὐρέθησαν εἰς τὴν νοτίαν παραλίαν τῆς χερσονήσου Πάλης εἰς θέσιν Βάλτσα. Ἡ τοποθεσία αὕτη σχηματίζει ἀμμώδη ὁρμίσκον, ὅπου ἐκβάλλει ποτάμιον φέρον πάντοτε ἀρκετὸν ὕδωρ ὥστε νὰ εἶναι ἐν μέρει πλωτὸν εἰς λέμβους, ἐν δὲ τῇ ἀρχαιότητι θὰ ἦτο προσιτὸν καὶ εἰς μεγαλύτερα πλοιάρια. Ἐπὶ τῆς εἰκ. 6 δεξιὰ φαίνεται τὸ ποτάμιον τοῦτο καὶ ὁ εὐνοϊκώτατος τρόπος καθ' ὃν συγκοινωνεῖ πρὸς τὴν θάλασσαν, καθόσον ἡ δεξιὰ ὄχθη του ἀποτελεῖται ἐκ βραχώδους πετρώματος, ὡς ἐκ τούτου δὲ αἱ ἐκβολαὶ παραμένουν βαθεῖαι καὶ ἀπηλλαγμέναι προσχώσεων. Ὁ ὁρμίσκος οὗτος φαίνεται ὅτι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀπετέλει τὸν τελευταῖον σταθμὸν τῶν ναυτικῶν, οἱ ὅποιοι ἐπρόκειτο νὰ ριψοκινδυνεύσουν τὸν ἐπικίνδυνον πλοῦν τοῦ ἐντεῦθεν ἀπλουμένου Ἰονίου πελάγους μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας.

Ἐνταῦθα ἠγείρετο κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος, τοῦ ὁποίου ἡ φύσις ἄνευ τῆς διεξαγωγῆς ἀνασκαφῶν δὲν δύναται σαφέστερον νὰ καθορισθῆ. Ὅ,τι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας φαίνεται, εἶναι ῥωμαῖκοὶ ἀσβεστόκτιστοι τοῖχοι, πρὸς τοὺς ὁποίους συνήπτετο, κατὰ χώραν ἔτι εὐρισκόμενον, ἐν ψηφιδωτὸν ὅπερ ἀποκολληθὲν μετεφέρθη εἰς τὸ μουσεῖον Ἀργο-

Εἰκ. 4. Ἄνω: Πήλιναι χελιδόνες ἐκ τοῦ τάφου 2 Κράνης.
Κάτω: Λαβαὶ ἢ πόδες μυκηναϊκῶν ἀγγείων ἐξ Οἰκοπέδων.

¹ Πάντα ταῦτα δημοσιεύονται ἐνταῦθα παρεπιπτόντως, ἐφόσον καὶ ἡ ἀνασκαφὴ ἔμεινεν ἀτελής καὶ ὁ σκοπὸς τῆς παρούσης δημοσιεύσεως εἶναι αἱ μυκηναϊκαὶ ἀρχαιότητες

τῆς νήσου. Ἐν ἀγγεῖον ἀτελὲς μὲ τὰ ἴδια περιγράμματα πέριξ τῶν μορφῶν ὡς ἡ ἀνωτέρω πελίκη εὐρίσκεται παρὰ Collignon - Rayet, *Céramique grecque* σ. XI εἰκ. 3.

στολίου. Τὰ ερείπια ταῦτα εὐρίσκονται ἐντὸς τῆς σταφιδαμπέλου Σπυρίδωνος Ἀντωνέλλου.

Τὰ διατηρούμενα λείψανα τοίχων φαίνονται ἐπὶ τοῦ σχεδίου *εἰκ. 7*. Τὸ ψηφιδωτὸν ἔχει διαστάσεις $1,60 \times 1,10$. Ἡ τέχνη εἶναι μετρία καὶ ἡ ἐκτέλεσις ἀρκούντως ἀμελής (*εἰκ. 8*). Αἱ ψηφίδες σύγκεινται ἐκ φυσικῶν λιθαρῶν, μεγέθους ἐνὸς μέχρις ἐνὸς καὶ ἡμίσεος τετρ, ἑκατοστοῦ, ἔχουσι δὲ δύο μόνον ἀποχρώσεις, λευκὴν (μετὰ τινων ψηφίδων ὧν τὸ χρῶμα κλίνει

Εἰκ. 5. Περίκη ἐκ τοῦ τάφου ὁ Κράνης.

πρὸς τὸ κιτρινέρυθρον) καὶ μέλαιναν. Λευκὸν εἶναι τὸ ἔδαφος, μέλαινα δὲ ἡ διακόσμησης. Αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ δύο ὀρθογωνίων πλαισίων (τὸ πρῶτον $0,87 \times 1,39$, τὸ δεύτερον $0,54 \times 1,07$), τὸ ἐκ τῶν ὁποίων ἐσώτερον περικλείει τὴν κυρίως παράστασιν: Τρίαιναν ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἀνά δύο δελφίνας ἑκατέρωθεν. Μεταξὺ τῶν δύο πλαισίων ὑπάρχουσι κατὰ ἀποστάσεις ἀστερίσκοι. Αἱ ψηφίδες ἐδράζονται ἐπὶ λεπτοῦ στρώματος ἀμμοκονιάματος, ἐστρωμένου ἐπὶ $0,20$ παχέος δαπέδου ἐξ ἐτέρου κονιάματος ἀποτελουμένου ἐξ ἀσβέστου καὶ τεμαχίων ὀστράκων.

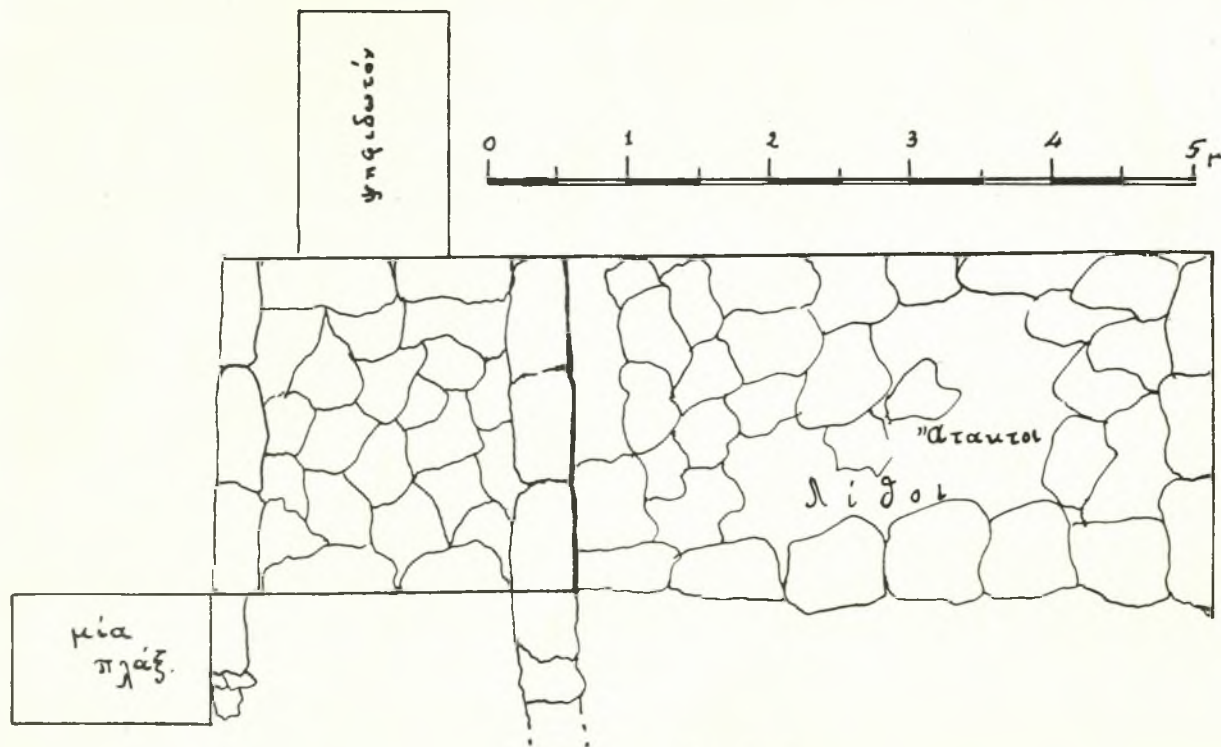
Τὸ ὅλον εἶδος δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ δευτέρου μ. Χ. αἰῶνος. Ἐξ ἄλλων τεμαχίων ψηφιδωτῶν μετὰ γεωμετρικῶν σχεδίων φαίνεται, ὅτι ὁλόκληρον τὸ δάπεδον θὰ ἐκαλύπτετο ὑπὸ τοιοῦτου διακόσμου.

Πλησίον τοῦ ἀνωτέρω εἰρηπίου ἐγείρεται παρεκκλήσιον (*εἰκ. 6*), διὰ τὸ ὁποῖον ἠρώτησα κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν τῆς τοποθεσίας, μήπως τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ἡ ἀπάντησις, ὡς προσε-

δόκων, ὑπῆρξε καταφατική. Εἶναι ἡ συνήθης ἱστορία τῆς διαδοχῆς ἐθνικῶν θεοτήτων ὑπὸ χριστιανοῦ ἁγίου συγγενοῦς ειδικότητος. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ πλοῦς πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν ἐγένετο διὰ τῆς ἀκτοπλοϊκῆς ὁδοῦ. Οἱ ναυτικοὶ ἐπροχώρουν κατὰ μῆκος τῆς Ἰονίου παραλίας μέχρι Κερκύρας, ἐξ οὗ καὶ ἡ σημαντικὴ ἀνάπτυξις τῆς πόλεως ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ἐκεῖθεν πλέοντες ὀλίγον βορειότερον ἐξέλεγον τὸ στενώτατον μέρος τοῦ Ἀδρίου μεταξὺ Κεραυνίων καὶ Ὀτράντου, ὁπόθεν πάλιν ἀκτοπλοοῦντες προσήγγιζον εἰς Σικελίαν. Ἐν τούτοις δὲν ἠγνόουν, ὅτι ἡ συντομωτάτη ὁδὸς ἦτο ἡ κατ' εὐθειαν γραμμὴν ἀπὸ Πάλης τῆς Κεφαλληνίας πρὸς τὰς νοτιοϊταλικὰς ἀκτὰς, οἱ δὲ τολμηρότεροι τῶν ἐμποροπλοιάρχων ἐξέλεγον ἀναμφιβόλως, ἰδίως δὲ εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν, τὸ δρομολόγιον τοῦτο. «Ὁ ἀναχωρῶν κατὰ τὴν ἑσπέραν ἀπὸ Πάλης καὶ βλέπων ἔτι κατὰ τὴν ἐπομένην πρωίαν τὸν ἥλιον νὰ ἀνατέλλῃ ὀπίσθεν τῆς ὀξείας ὀροσειρᾶς τοῦ Αἴνου, ἠδύνατο ἤδη κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐπομένης νυκτὸς νὰ διακρίνῃ τὴν φωτεινὴν ἀτμώδη λάμψιν τῆς Αἴτνης πρὸς Δυσμάς,

Είκ. 6. *Ο όρμίσκος εις θέσιν Βάλτσα Κατωγής (Ληξουρίου).

Είκ. 7. Βάλτσα. Τά φαινόμενα ἔχγη τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος.

ὡς πρῶτον χαιρετισμὸν τῆς γειτνιαζούσης Σικελίας»¹. Τὸ δρομολόγιον τοῦτο ἦτο ἀναμφιβόλως tour de force διὰ τοὺς ἀρχαίους ναυτικούς, οἵτινες διὰ τοῦτο πλήρεις δέους θὰ προσήγγιζον εἰς τὸν ἔσχατον ἐκεῖνον ὄρμον τῆς ἑλληνικῆς γῆς, ὅπως εὐχηθῶσι πρὸς τὸν πανσθενῆ «πόντου μεδέοντα», ἐξαιτούμενοι τὴν εὐπλοΐαν.

Ἡ εἰς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς εὐρήματα ἐπιτυχία τῶν ἀνασκαφῶν 1930 συνίσταται εἰς τὴν ἀνακάλυψιν ἑνὸς μυκηναϊκοῦ τάφου εἰς θέσιν Οἰκόπεδα τῆς Πάλης καὶ εἰς τὴν εὐρεσιν ἑνὸς

Εἰκ 8. Ψηφιδωτὸν ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος εἰς τὰ Βάλτσα.

μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ πλησίον τῆς Κράνης, εἰς θέσιν Σταροχώραφα. Περὶ τούτων θὰ διαλάβωμεν συστηματικῶς ἀμέσως κατωτέρω.

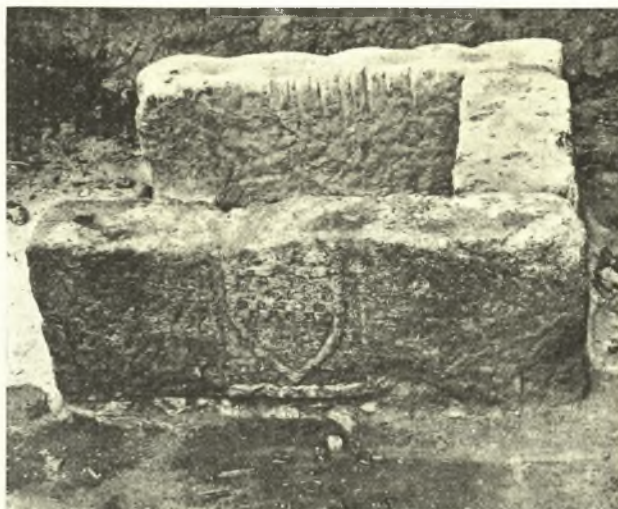
Αἱ ἀνασκαφαὶ 1931 καὶ 1932 περιορίσθησαν, κατὰ ῥητὴν ἐπιθυμίαν τῆς χορηγοῦ, εἰς τὰ πέριξ τοῦ χωρίου Λακκίθρα τῆς ἐπαρχίας Λιβαθοῦς. Ἐνταῦθα εἶχον ἤδη καὶ προηγουμένως ἐνεργηθῆ ἀνασκαφαὶ ὑπὸ Κυπαρίσση - Φιλαδελφῆως, ἄνευ ἀποτελέσματος². Κατ' ἀρχὰς ἡρευνήθη ἡ βορρεια πλευρὰ τοῦ χωρίου, ὅπου ὀλιγοήμερος ἀνασκαφὴ ἤγαγεν εἰς τὰ αὐτὰ περίπου ἀποτελέσματα πρὸς τὰ τῶν προκατόχων ἀνασκαφῶν, ἦτοι εἰς τὴν ἀποκάλυψιν ἑνὸς φρέατος ἐνετικῆς ἐποχῆς, διότι τὸ ἐπιστόμιόν του φέρει ἑν οἰκόσημον (εἰκ. 9, βλ. ἀνακάλυ-

¹ Partsch, Kephallenia und Ithaka 40, ὅπου καὶ ἄλλαι ἐνδείξεις περὶ τῆς προτιμήσεως τῆς θαλασσίας ταύτης διόδου.

² Πρακτικά 1912 100 ἐξ. Πρβλ. ἰδίως τὴν εἰκ. 3 (σελ. 103) πρὸς τὸν ἡμέτερον πίν. 1 ἄνω.

ψιν ἄλλου φρέατος Πρακτ. ἐ.ἀ. 100 - 101). Περὶ τὰ πέντε λεπτὰ ἀνατολικώτερον ἀνεκαλύφθη καμαρωτὸς μικρὸς τάφος (*εἰκ. 10*). Οὗτος ἦτο ἐκτισμένος ἐκ μικρῶν λίθων καὶ ἀφθόνου κονιάματος, ἦτο δὲ ἀνέκαθεν ὄρατός. Ἡ τομή του, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνας διακρίνεται, εἶναι περίπου τετράγωνον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι ἐγγεγραμμένη ἡ καμάρα. Αἱ διαστάσεις του εἶναι μικραὶ καὶ χωρεῖ ἀκριβῶς ἓνα μόνον ἄνθρωπον. Ἡ κατεστραμμένη νῦν εἰσοδὸς του ἔκειτο πρὸς βορρᾶν. Ὁ τάφος ἦτο ἐντελῶς σεσυλημένος, οὐδὲ τῶν ὀστέων ἐξαιρουμένων.

Μετὰ τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα ἐστράφη πρὸς τὴν νοτίαν κλιτὸν τοῦ χωρίου, τοποθεσίαν ὄντως μαγευτικὴν, ὁπόθεν φαίνεται ὀλόκληρος ἡ Λιβαθῶ, ἡ Ζάκυνθος, αἱ ἀκταὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸ βαθυκύανον Ἴόνιον, ἐν ᾧ πρὸς Ἀνατολὰς ὑψοῦται ὁ ἐν μέρει ἀπορροῦξ καὶ γυμνός, ἐν μέρει ἐλατοβριθῆς ὄγκος τοῦ Αἴνου. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τῆς Λακκίθρας κεῖται τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῶν Ἀλιπράντηδων (ὄρα τὴν *εἰκ. 3* ἐν Πρακτικοῖς ἐ.ἀ. καὶ τὸν ἡμέτερον πίν. 1 ἄνω), κατὰ δὲ τὴν ἔναρξιν τῆς κατωφερείας ἡ «Πέτρα τοῦ Βύρωνος», ὅπου κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Ἄγγλος ποιητὴς συνήθιζε νὰ κάθηται διαρκούσης τῆς ἐν Κεφαλληνίᾳ παραμονῆς του¹. Ἡ κλιτὸς αὕτη καλύπτεται ὀλόκληρος ὑπὸ σχεδὸν ἀδιαπεράστου δάσους ἀγαυῶν (*Agave Americana*, πίν. 1). Εἰς ἐν σημεῖον ὑψοῦται μία ξυλοκερατέα (πίν. 1 κάτω) ὑπὸ τὴν ὁποίαν, κατὰ τὴν ἐπιτόπιον παράδοσιν, ἐκρύπτετο θησαυρός. Φαίνεται ὅτι ἡ παράδοσις αὕτη πηγάζει ἐκ τῆς εὐρέσεως ἄλλοτε πλουσίου τινὸς μυκηναϊκοῦ τάφου, διότι πράγματι εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ ταύτης πρὸς

Εἰκ. 9. Λακκίθρα. Φρέαρ Ἐνετικῆς ἐποχῆς μετὰ οἰκοσήμενον.

Εἰκ. 10. Λακκίθρα. Καμαρωτὸς κτιστὸς τάφος.

Δυσμᾶς ἀνεκαλύφθησαν δύο ὀρθογώνιοι λαξευτοὶ τάφοι, ὁ τάφος Α καὶ ὁ τάφος Β. Ἀμφότεροι περιεῖχον πολλὰ μυκηναϊκὰ ἀρχαῖα, ἀλλ' ἰδιαιτέρως πλούσιος ἦτο ὁ Α.

Κατὰ τὸ ἔτος 1932 αἱ ἀνασκαφαὶ ἐπεξετάθησαν ἔτι δυτικώτερον ἐφ' ὅλης τῆς κλιτύος,

¹ Γνωστὸν ὅτι ὁ λόρδος Byron πλεύσας εἰς τὴν Ἑλλάδα προτοῦ προσεγγίσῃ εἰς τὸ Μεσολόγγι προσωρμίσθη εἰς

Κεφαλληνίαν, ὅπου παρέμεινεν ἀπὸ Αὐγούστου μέχρι Δεκεμβρίου τοῦ 1823.

μέχρι τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ πέραν ἔτι τούτου, ὅπου τὰ ἴχνη τῶν προηγουμένων ἐρευνῶν Κυπαρίσση - Φιλαδελφῆος ἦσαν ἔτι ὁρατά. Οὐδὲν ἀξιόλογον ἀποτέλεσμα προέκυψεν ἐντεῦθεν, πλὴν τῆς εὐρέσεως τάφων τινῶν ῥωμαϊκῶν καὶ μεταγενεστέρων (εἰκ. 11). Τοῦναντίον ἢ πρὸς ἀνατολὰς ἐπέκτασις τῶν ἀνασκαφῶν ἀπέβη μᾶλλον καρποφόρος. Ἡ ὑπαρξίς πολυαρίθμων « βόθρων » ὡς τοὺς ἐπίστευον ἀκόμη τότε, (περὶ τούτων θὰ διαλάβω-

Εἰκ. 11. Λακκίθρα. Τάφος ῥωμαϊκῆς ἢ πρωτοχριστιανικῆς ἐποχῆς.

μεν κατωτέρω) μὲ ἔπεισε νὰ ἐπιμείνω εἰς τὴν ἐρευναν, παρὰ τὸ μέγα ὕψος τῆς ἐπιχώσεως, τὴν ἐνοχλητικὴν παρουσίαν τῶν ἀθανάτων καὶ τὰς παρεμβληθείσας δυσκολίας ἐκ μέρους τῶν ἰδιοκτητῶν τοῦ χώρου. Πράγματι κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ἀνεκαλύφθησαν δύο ἔτι τάφοι, ὁ τάφος Γ, ὅστις ἦτο μικρογραφία θαλαμοειδοῦς τάφου ἀλλ' ἦτο πλήρης ἀγγείων, καὶ ὀλίγον περαιτέρω ὁ τάφος Δ, ὅστις ἦτο μέγα σπήλαιον περιέχον δωδεκάδα λάκκων, ἀλλὰ σεσυλημένων καὶ ἐν μεγάλῃ ἀταξίᾳ. Περὶ πάντων τούτων τῶν μυκηναϊκῶν Πάλης καὶ Λιβαθοῦς εὐρημάτων θέλει ἐπακολουθήσει νῦν λεπτομερῆς ἐκθεσις.

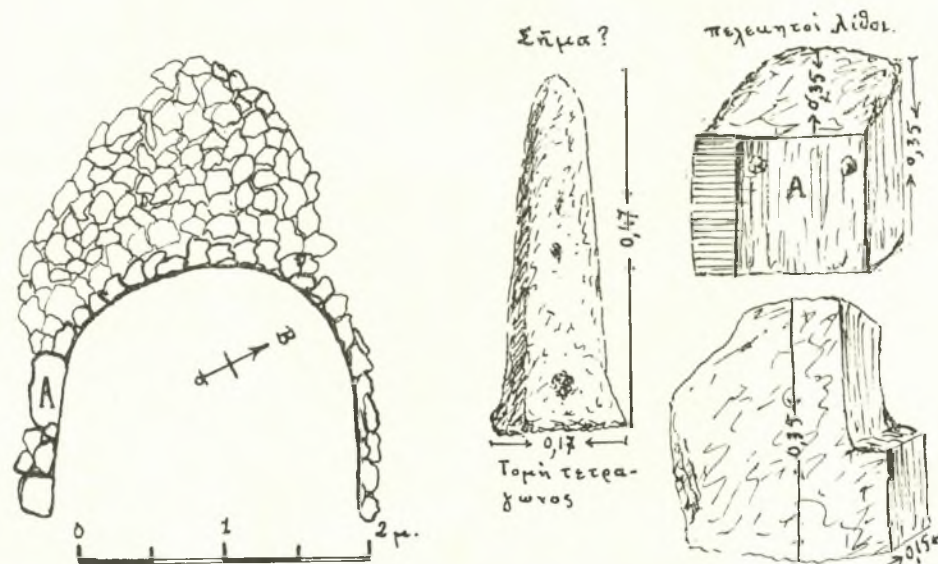
2. Ο ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΤΑΦΟΣ ΤΩΝ ΟΙΚΟΠΕΔΩΝ

Ἡ τοποθεσία « Στὰ Οἰκόπεδα » κεῖται ἐπὶ τῆς χερσονήσου Πάλης (σήμερον Παλικῆς), ἀπέχουσα περὶ τὰς δύο ὥρας τοῦ Ληξουρίου (πρὸς ΒΔ) καὶ περὶ τὰ δέκα πέντε λεπτὰ τοῦ χωρίου Κοντογενάδα. Ἐνταῦθα ἐπισυνέβη ἄλλοτε καθί-

ζησις καὶ κατολισθήσις τοῦ ἐδάφους λόγῳ χειμερινῶν ὄμβρων βροχῶν καὶ οὕτως ἀνεφάνησαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ἀγρῶν διάφορα ἀρχαῖα, τὰ ὁποῖα μοι ἐπεδείχθησαν. Ἐπεσκέφθην εἶτα καὶ ὁ ἴδιος τὴν τοποθεσίαν καὶ συνέλεξα ἄλλας ἔτι ἀρχαιότητας, δημοσιευθείσας ἐν Ἀρχ. Δελτίῳ 6, 1920 - 21 Παράρτ. σ. 175 ἐξ. Ἐκ τῆς πληθύος τῶν ὀστράκων καὶ ὀστῶν συνεπέρανα ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μυκηναϊκοῦ « λακκοειδοῦς » τάφου. Ἡ ἀνασκαφικὴ ἐρευνα ἐπετεύχθη τὸ πρῶτον τῷ 1930 διὰ τῆς χορηγίας Goekoop, ἀρχίσασα τὴν 6^{ην} Αὐγούστου. Ἐκ τοῦ ἡμερολογίου τῶν ἀνασκαφῶν ἀποσπῶ τὰ ἀκόλουθα¹:

¹ Περιγραφὰι τιθέμεναι τοῦ λοιποῦ ἐντὸς γωνιαδῶν εἰσαγωγικῶν (« ») σημαίνουσιν ἀποσπάσματα τοῦ ἡμερολογίου.

«Τὰ κατὰ τὸ 1920 τυχαίως γενόμενα εὐρήματα ὡς καὶ ἄλλα τὰ ὅποια ἐγὼ εὗρον εἰς τὰ πέριξ (τὸ ἔδαφος ἀποτελεῖ κατωφέρειαν 45° ἔνεκα τῆς κατολισθήσεως), εὗρισκοντο ἐκεῖ ὁμοῦ μετὰ ὀστῶν κυριολεκτικῶς θρυμματισμένων, διότι παρεσύρθησαν καὶ συνεπιέστησαν μετὰ τῶν χωμάτων ἐξ ἀνωτέρου ἐπιπέδου. Ἀναζητῶν τὸ ἀρχικὸν τοῦτο μέρος εὗρον εἰς ἀπόστασιν 5 περίπου μέτρων ὑψηλότερον καὶ εἰς βάθος ὀλιγώτερον τοῦ ἡμίσεος μέτρου, ἕνα ἡμικυκλικὸν ἢ μᾶλλον παραβολικὸν περιβόλον, οὔτινος μόνον ἢ κατωτάτη σειρὰ τῶν λίθων, ἐνιαχοῦ δὲ δύο σειραὶ ἐσφάζοντο. Ἐνεκα τῆς κατολισθήσεως πρὸς τὴν μνημονευθεῖσαν κατωφέρειαν ἐχάθη τὸ ὑπόλοιπον τοῦ περιβόλου (τὸ ἀνατολικὸν τμήμα), ὅστις φαίνεται ὅτι

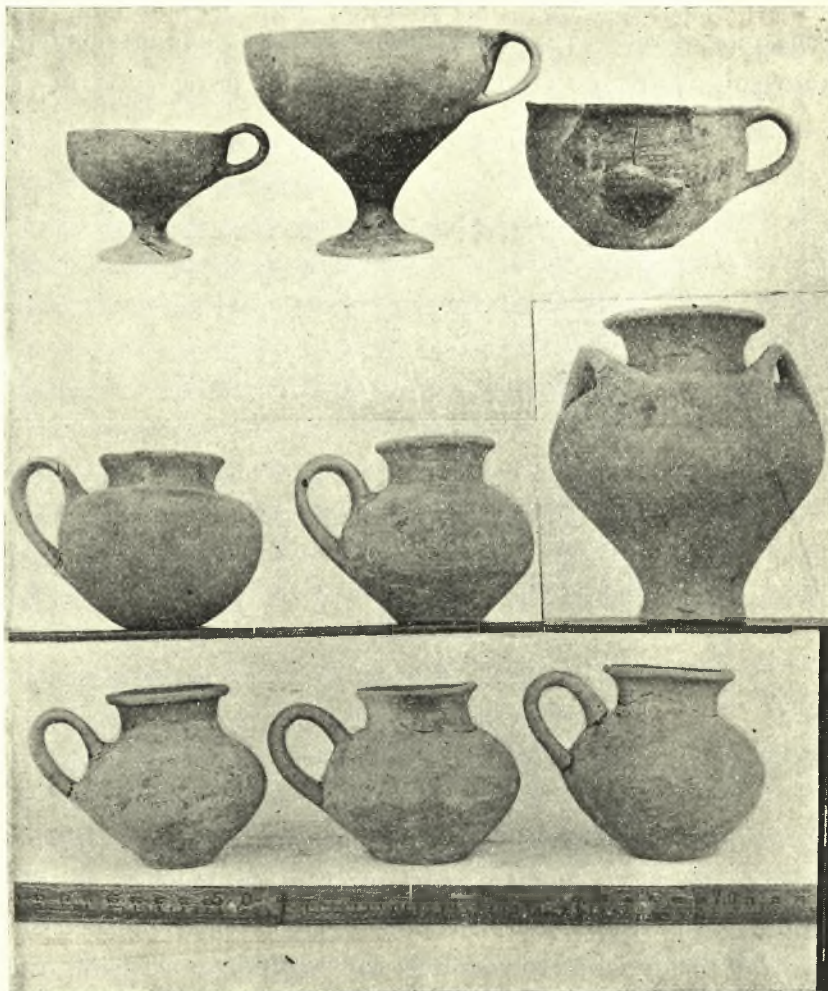
Εἰκ. 12. Ἀριστερά: Σχέδιον τοῦ ταφικοῦ περιβόλου Οἰκοπέδων.
Δεξιά: Εἰς ἐπιτύμβιος (;) καὶ δύο ἕτεροι πελεκητοὶ λίθοι.

ἦτο κυκλικός, τὸ δὲ παραβολικὸν σχῆμα προῆλθεν ἐκ παραμορφώσεως. Πρὸς τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς τῆς κατολισθήσεως μέρος, ἦτοι πρὸς Δυσμάς, ὑπῆρχον λίθοι ἐστρωμένοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, οἵτινες προφανῶς ἔπεσον ἐκ τοῦ περιβόλου. Καὶ οὔτοι ὅμως δὲν ἦσαν πολλοί. Θὰ ἀπετέλουν μίαν ἀκόμη ἔστω καὶ δύο σειρὰς τῆς τοιχοποιίας τοῦ περιβόλου. Ἐπειδὴ δ' ὁ περιβόλος οὗτος ἀπετελεῖτο ἐκ μονοῦ τοίχου, ἦτοι πολὺ λεπτοῦ καὶ προχείρου, διὰ τοῦτο συνάγεται τὸ ἀναγκαῖον συμπέρασμα ὅτι: Ἡ πρόκειται περὶ προχειροτάτου μικροῦ θολωτοῦ τάφου, (μεγίστη διάμ. 2 μέτρα), ὅστις ὑπενθυμίζει τοὺς παμπάλαιους τοιοῦτους τῶν Κυκλάδων, ἢ πρόκειται ἀπλῶς περὶ κυκλικοῦ περιβόλου ἢ τέλος ἔφερον οὗτος πρόχειρον ἐπίπεδον ξυλίνην στέγην. Δυστυχῶς βεβαιότερα συμπεράσματα δὲν δύναται νὰ συναγάγῃ τις. Καὶ λίθοι πολλοὶ ἀναμφιβόλως θὰ ἐλλείπουν, ἴσως δὲ καὶ δὲν εὗρισκεται εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν τὸ οἰκοδόμημα, ἀλλὰ μετεκινήθη ὑπὸ τῶν χθονίων δυνάμεων.

«Σπουδαῖον εἶναι, ὅτι μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ ταφικοῦ τούτου κατασκευάσματος εὗρισκοντο καὶ ἀρχετοὶ πελεκητοί. Τρεῖς ἐξ αὐτῶν θὰ ἐξακαρακτηρίζοντο ὑπ' ἐμοῦ ἀσφαλῶς ὡς ἐπιτύμβιοι στῆλαι, ἂν δὲν συνέβαινε τὸ ἄλλο γεγονός, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι πελεκητοὶ λίθοι ἀρχιτεκτονικῆς χρήσεως. Οὔτοι θὰ ἐλήφθησαν ἐκ τινος ἀχρήστου οἰκοδομήματος,

ἔχουσι δ' ἔντομήν ὡς εἰ ἦσαν παραστάδες θυρῶν. Εἷς λίθος τοιοῦτος φέρει καὶ δύο ὀπὰς. Εἷς ἄλλος τέλος εἶναι πρόχυσις ἐκ στεμφυλο-ἢ ἐλαιοπιεστηρίου, τὸ δὲ σχῆμα του εἶναι αὐτούσιον πρὸς τοὺς σήμερον ἔτι ἐν χρήσει «μπούζους» τῶν ληνῶν.

«Ἐντὸς τοῦ περιβόλου εὐρέθησαν ὀλίγα μόνον εὐρήματα (πήλινα καὶ στεατίτινα σφονδύλια, τεμάχια χαλκῶν σκευῶν), τὰ ὅστ' ὁμοῦ διατηροῦντο εἰς πολὺ καλυτέραν κατάστασιν,

Εἰκ. 13. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου Οἰκοπέδων.

δων ἐξ ὀρείας κρυστάλλου, ἔξαρθήματα περιδεραιῶν ἐξ ὑαλομάζης κλπ. Μετάλλινα ἀντικείμενα εὐρέθησαν τέσσαρες σφηκωτῆρες χρυσοὶ καὶ πολλὰ τεμάχια ἐκ χαλκῶν ἀντικειμένων. Ἐπίσης συνελέγησαν δύο μεγάλοι κάλαθοι ὀστράκων, ἀλλ' ἀκέραιος ἐξήχθη εἷς μόνος μικρὸς μόνωτος κύαθος ἐγχωρίας κατασκευῆς, ἐξ ἀτελῶς ὀπτημένου καστανομέλανος πηλοῦ. Κατὰ τὸ 1920 εὐρέθησαν μικρὰ τινὰ ἀκέραια ἀγγεῖα, ἀλλ' αὐτὰ καὶ μόνον φαίνεται ὅτι περιεσώθησαν ἐκ τῆς γενικῆς ἀναστατώσεως τοῦ ἐδάφους.»

Εἰς τὰ τότε γραφόμενα τοῦ ἡμερολογίου μου δὲν ὑπολείπεται νὰ προστεθῶσι πολλὰ πράγματα. Τὸ σχέδιον τοῦ εὐρεθέντος περιβόλου παριστᾷ ἢ εἰκ. 12, τὰ δὲ ὑπόλοιπα εὐρήματα αἱ εἰκ. 13-16 καὶ ὁ πίν. 14. Ἀκριβεῖς παρατηρήσεις ἦσαν δυστυχῶς ἀνέφικτοι. Νομίζω

τινὰ μάλιστα εὐρίσκοντο καὶ σχετικῶς εἰς φυσικὴν θέσιν (κνημαῖα καὶ μηριαῖα ὀστᾶ). Ἐπομένως ἐνταῦθα ἔχομεν τὸν ἀρχικὸν ἐνταφιασμόν, πρᾶγμα ὃπερ οὐδέποτε παρατηρήθη διὰ τὰ ἐκτὸς τοῦ τάφου γενόμενα εὐρήματα.

«Οἱ νεκροὶ τῶν ἀνωτάτων στρωμάτων φαίνεται ὅτι εἶχον καὶ τὰ πλουσιώτερα κτερίσματα. Διὰ τοῦτο εὐρέθησαν ταῦτα ἐκτὸς τοῦ περιβόλου εἰς τὴν ἀνατολικὴν κατωφέρειαν.

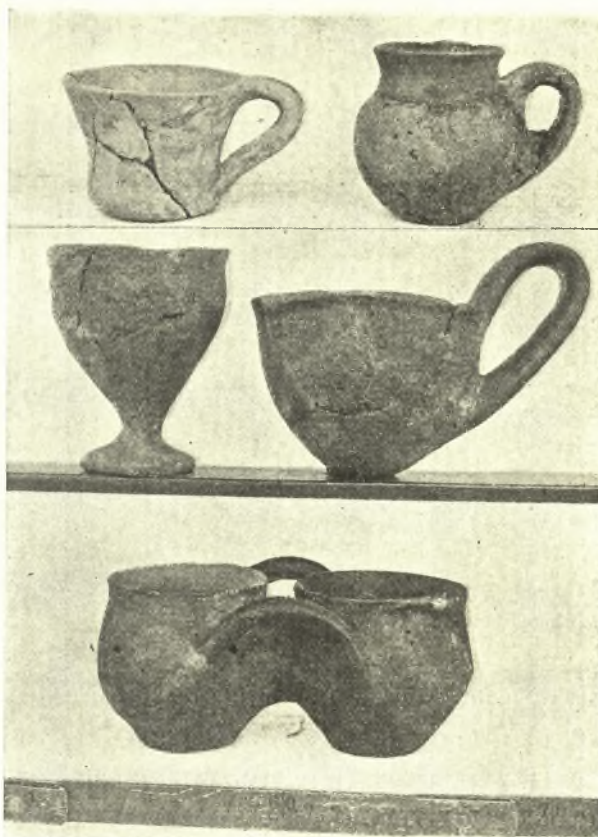
«Ἐξαιρετικῶς πλούσιος δὲν ἦτο ὁ τάφος, σχετικῶς ὁμοῦ πρὸς τὰ κεφαλληνιακὰ μυκηναϊκὰ εὐρήματα ἀπέδωκεν ἀρκετὰ πράγματα: Μέγα πλῆθος πηλίνων σφονδυλίων καὶ κομβίων κωνικῶν ἐκ στεατίτου, ψήφους πολλὰς ἐκ σαροῦ, κεφαλὰς καρφί-

ὅτι ἡ πιθανωτέρα ἐρμηνεία εἶναι ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μικροῦ τύμβου, ὅστις κύκλῳ ἔφερε τὸ ταπεινὸν ἐκεῖνο καὶ πρόχειρον περιχέλωμα ἐκ μιᾶς ἢ δύο σειρῶν ἀργῶν λίθων. Πρόχειρον καὶ πτωχικὸν κατασκευάσμα, διὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἐλλείπουσιν ἀπώτεραι ἢ ἐγγύτεραι ἀναλογίαι πρὸς σύγκρισιν. Τὸ πλησιέστερον τοπικῶς, ἴσως δὲ καὶ χρονικῶς παράδειγμα θὰ ἦσαν οἱ «ἀχαϊκοὶ βασιλικοὶ» τάφοι παρὰ τὸ Στενὸν Λευκάδος¹. Φαίνεται ὅτι καὶ οὗτοι ἦσαν τυμβοειδῆ ὑψώματα², ἂν καὶ ἐντὸς αὐτῶν περιέκλειον ἰδιαιτέρους τάφους. Τῶν Οἰκοπέδων ὁ τάφος περιεῖχεν ὁμαδικῶς πολλοὺς νεκρούς, ὑπὲρ αὐτὸν δὲ φαίνεται ὅτι ὑψοῦντο αἱ στήλαι, διότι πιστεύω ὅτι λίαν πιθανῶς οἱ εὐρεθέντες λίθοι ἦσαν σήματα ὑπὲρ τὸν τύμβον, ὡς καὶ ὁ Dörpfeld ὑποθέτει διὰ τοὺς τύμβους τοῦ Στενοῦ.

Τὸ σχῆμα τῶν δύο ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐπὶ τῆς εἰκ. 16 ἀρκετὰ εὐγλώττως ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πράγματος. Ὁ τρίτος θραυσθεὶς ἀπωλέσθη δυστυχῶς μέχρις ὅτου διανύσῃ τὴν ὁδὸν πρὸς τὸ μουσεῖον Ἀργοστολίου, ὡς ἐκ τούτου δὲ παραθέτω ἀντίγραφον τοῦ ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τῶν ἀνασκαφῶν ἰχνογραφήματος (εἰκ. 12). Τὸ ὑλικὸν εἶναι μαλακὸς πωρόλιθος, τὸ δ' ὕψος τῶν δύο μεγαλυτέρων σημάτων ἦτο 50 ἑκατοστῶν.

Ἐπιτύμβια σήματα κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τῶν βασιλικῶν τάφων τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων καὶ ἐφεξῆς³, ἀλλ' οὐδέποτε εὐρέθησαν ταῦτα ἐντελῶς κατὰ χώραν. Ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς ὄλων τῶν εἰδῶν τοὺς τάφους, ὡς οἱ μνημονευθέντες, οἱ λαξευτοὶ καὶ θολωτοί. Φαίνεται ὅτι καὶ ἐν Κρήτῃ δὲν ἦσαν ἄγνωστα τὰ σήματα, ἂν κρίνωμεν ἐξ ἑνὸς τοιούτου εὐρεθέντος παρὰ τὴν Κνωσὸν (οὐχὶ ὅμως κατὰ χώραν). Τὸ σχῆμα του εἶναι ἐντελῶς ἀνάλογον πρὸς τὸ τῆς ἡμετέρας εἰκ. 16 ἀριστερά. Κατάλογον ὄλων τῶν ἐπιτυμβίων μυκηναϊκῶν στηλῶν δίδει ὁ Sir A. Evans⁴, εἰς ἃς προσθετέον καὶ μίαν ἀκόμη εὐρεθεῖσαν εἰς τὸ ὑστερομυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον τῆς Ἰαλύσου ἐν Ρόδῳ (Annuario Atene 6 - 7, 1923 - 24 150 εἰκ. 72. [Maiuri]).

¹ Dörpfeld-Goessler in Dörpfeld's Alt-Ithaka 217 ἐξ., ἰδίως 220. Beil. 35-41 καὶ πίν. 13-14. Ἐνδιαφέρον ἐπίσης εἶναι νὰ τονισθῇ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ τύμβοι χόματος οἵτινες ἐκάλυπτον τοὺς ἐσχάτως εὐρεθέντας μεσσηνιακοὺς τάφους, περιεβάλλοντο ὑπὸ κρηπίδος. Ἰδ. τὴν μελέτην τοῦ Natan Valmin, Tholos Tombs and Tumuli ἐν Corolla archaeologica Gustavo Adolpho dedicata (1932) σ. 218.

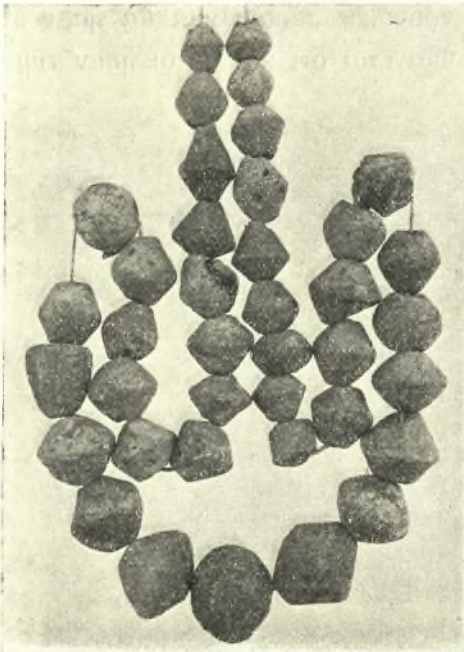
Εἰκ. 14. Ἀγγεῖα ἐπιτοπίας τεχνικῆς ἐξ Οἰκοπέδων. (Τὸ ἀγγεῖον ἂνω ἀριστερὰ ἀνήκει εἰς τὴν μυκηναϊκὴν τεχνικὴν. Τὸ κατώτατον διπλοῦν ἀγγεῖον ἔχει κακῶς συμπεληρωμένας τὰς λαβὰς, αἵτινες ἐπρεπε νὰ εἶναι ὑψηλότεραι, ἔλλειψοειδοῦς σχήματος).

² Ὅρα καὶ τὴν ἀναπαράστασιν, ὀφειλομένην εἰς τὴν ἀριστοτεχνικὴν χεῖρα τοῦ Krischen: Bilder zu Dörpfeld-Rüter, Homers Odyssee ἀρ. 15.

³ Tsountas-Manatt, The Mycenaean Age 153 ἐξ. Ἄβελαιας ἐνδείξεις παρέχει καὶ ὁ Valmin ἐ. ἀ. 219.

⁴ The Shaft Graves and Bee-hive Tombs of Mycenae 61 ἐξ. καὶ εἰκ. 45.

Ὁ τάφος τῶν Οἰκοπέδων, ὅστις κατὰ ταῦτα θὰ ἦτο τύμβος φέρων πλείονας στήλας ἐπ' αὐτοῦ, παραμένει πρὸς τὸ παρὸν τὸ πρῶτον καὶ μόνον ἵχνος τῆς μυκηναϊκῆς ἀρχαιότητος ἐν τῇ χερσονήσῳ Πάλης. Πρὸς κατασκευὴν τῆς κρηπίδος του ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ λίθοι ἀρχιτεκτονικῶς ἐπεξεργασμένοι. Εἰς μάλιστα ἐξ αὐτῶν, (σημειούμενος διὰ τοῦ ψηφίου Α ἐν τῷ σχεδίῳ *εικ. 12*) εὐρέθη ἐνεκτισμένος ἐντὸς τῆς κρηπίδος ταύτης. Πρόκειται ἄρα γε περὶ πεσόντων πολεμιστῶν ἐξ ἄλλης ἐπαρχίας τῆς νήσου, οὓς ἐκάλυψε τύμβος χυθίεις παραπλεύρως καπνίζόντων ἐρειπίων, ὧν ἐχρησιμοποιήθησαν οἱ λίθοι; Ἡ Πάλη χωρίζεται τῆς ὑπολοίπου νήσου διὰ φυσικῶν συνόρων, ὑπὸ μερικῶν δ' ὀμηριστῶν τῆς ἀρχαιότητος ἐταυτίζετο πρὸς τὸ Δουλίχιον¹. Ὅπως δῆποτε, ἡ ἐπαρχία τῆς νήσου ἢ κυρίως παρουσιάσασα πλούσιον μυκηναϊκὸν πολιτισμὸν καὶ διὰ τῶν προγενεστέρων ἀνασκαφῶν καὶ διὰ τῶν παρουσῶν ἐρευνῶν, εἶναι ἡ Λιβαθὼ μετὰ τῆς περιοχῆς τῆς Κράνης, περὶ ὧν ἐκτίθεται ἀμέσως κατωτέρω.

Εἰκ. 15.

Πήλινα ψηφοὶ καὶ σφονδύλια ἐξ Οἰκοπέδων.

τῆς ἀρχαίας Κράνης, διατηρήσασα μέχρι σήμερον τὸ ὄνομα τῆς πόλεως: Κρασιά. Ὅτι τὴν Κρασιὰν ἐπομένως ἐνέμοντο καὶ οἱ μυκηναϊκοὶ κάτοικοι τῆς νήσου εἶναι λίαν νοητόν. Τὰς πρώτας ἐπιτυχίας ἐσημείωσαν ἐνταῦθα αἱ ἐρευναὶ Κυπαρίσσης, διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν λαξευτῶν τάφων τῶν Διακάτων². Αἱ ἰδικαί μου περαιτέρω ἐρευναὶ εἰς τὴν τοποθεσίαν ταύτην δὲν ἤγαγον εἰς τὴν εὐρεσιν ἄλλων ἰχνῶν, πλὴν τῆς ἐξακριβώσεως ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχουσι περὶ τῶν τάφων ἀρκετοὶ «βόθροι», περὶ ὧν θὰ διαλάβωμεν κατωτέρω. Τοὺς βόθρους τούτους εἶχε παρατηρήσει καὶ ἐν μέρει ἐρευνήσει ὡς φαίνεται, ὁ Κυπαρίσσης, ἂν καὶ ἐν τῇ δημοσίευσί του δὲν ἀναφέρει τι περὶ αὐτῶν.

Περισσότερον καρποφόροι ἀπέβησαν αἱ ἐρευναὶ ὀλίγα λεπτὰ περαιτέρω πρὸς Νότον, πάντοτε δ' ἐπὶ τῶν προπόδων τῆς αὐτῆς λοφοσειρᾶς ἐνθα ἐλαξεύθησαν οἱ ἀνωτέρω τάφοι,

¹ Στράβ. 456 «Ὀὐδὲ Παλεῖς Δουλίχιον ὑφ' Ὀμήρου λέγονται, ὡς γράφει Φερεκύδης». Πρβλ. καὶ Πaus. 6, 15, 7:

«Παλεῖς ἐκαλοῦντο Δουλιχιεῖς τὰ ἀρχαιότερα».

² Ἀρχ. Δελτ. 5, 1919 92 ἐξ.

3. Ο ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΡΑΝΙΑΣ

Ἡ μικρά, ἀλλ' εὐφορωτάτη πεδιάς ἣτις κεῖται πέραν τοῦ μυχοῦ τοῦ Κουτάβου ἦτο ἡ κυρία περιοχὴ

Εἰκ. 16. Ἐπιτόμβιοι στήλαι (;) ἐξ Οἰκοπέδων.

εἰς θέσιν καλουμένην ἀκριβέστερον Σ(ι)ταροχώρα. Ἐνταῦθα ἀνεκαλύφθησαν τὰ ἴχνη τοῦ συνοικισμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκον προδήλως οἱ ὑπὸ τοῦ Κυπαρίσση εὐρεθέντες τάφοι. Δυστυχῶς ἡ ἐπίχωσις ἐνταῦθα εἶναι ἐλαχίστη, ἔνεκα τῆς ἀρχομένης ἤδη ἀνωφερείας τοῦ βουνοῦ, ἡ δὲ κατὰ καιροὺς καλλιέργεια κατέστρεψε τὰ ἴχνη τῶν κατοικιῶν. Ἡ προϊστορικὴ κεραμεικὴ, ἣτις ἦτο ὁρατὴ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἤγαγεν εἰς μίαν δοκιμαστικὴν σκαφὴν ὀλίγων ἡμερῶν. Ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ εὗρεσις τῶν ἰχνῶν ἀρκετῶν οἰκιῶν, ἀλλ' εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν, ἀφοῦ τὸ ὑπάρχον χῶμα δὲν ὑπερέβαινε εἰς ὕψος τὰ 50 ἑκατοστά. Μόνον ἓν οἰκοδομημα

Εἰκ. 17. Μυκηναϊκὴ οἰκία εἰς θέσιν Σταροχώρα Κρανῖας.

διετηρεῖτο εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν, ἣτο δὲ καὶ ἀξιολόγως εὐρὺ, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ σκαφή του δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ περατωθῇ, διότι προχωρεῖ ἐντὸς παρακειμένου ἀγροῦ ἔχοντος διαφορὰν ἐπιπέδου καὶ λίθινον τοῖχον ὡς σύνορον, δὲν εἶχομεν δὲ τὴν ἀδειαν τῶν ιδιοκτητῶν πρὸς διατάραξιν τῆς περιουσίας των (εἰκ. 17).

«Τοῦ οἰκοδομήματος ἀνεσκάφησαν οἱ τρεῖς τοῖχοι... Ἡ ἐντελῶς ἀνασκαφείσα πλευρὰ (ἡ νοτιὰ) ἔχει μῆκος 6,80 οἱ δὲ δύο

ἄλλοι τοῖχοι παρηκολουθήθησαν εἰς μῆκος 4,20 μέχρι τῶν συνόρων τοῦ γειτονικοῦ ἀγροῦ. Τὸ πάχος τῶν τοίχων εἶναι 0,70, σύγκεινται δ' οὗτοι ἐξ ἀργῶν λίθων ἐξ ὧν σφύζεται μία μόνον ἢ δύο σειραὶ καὶ λήγουσιν εἶτα οἱ τοῖχοι ὀμαλῶς καὶ ἰσοῦψῶς, ἄγνωστον ὅμως ἂν τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ἄροτρον ἢ μᾶλλον εἰς τὸ γεγονός, ὅτι οἱ τοῖχοι ἀπὸ τοῦ ὕψους τούτου καὶ ἐφεξῆς ἦσαν ἐξ ὠμῶν πλίνθων. Οὐδὲν χωρίσμα παρουσίασεν ἡ οἰκία... Εἰς ἓνα παρακείμενον ἀγρὸν εὗρον τεμάχιον ἐκ λεπίδος ὀψιανοῦ, τὸ πρῶτον ἴσως καὶ μόνον μέχρι τοῦδε γνωστόν, ἐκ Κεφαλληνίας».

Αἱ διαστάσεις τοῦ οἰκοδομήματος τούτου καὶ τὸ σημαντικὸν ὅπως δήποτε πάχος τῶν τοίχων θὰ ἔδιδον τὴν ἐντύπωσιν μεγάρου, ἣθελον δὲ συνεχίσει πάσῃ θυσίᾳ τὴν ἀνασκαφὴν, ἂν τυχὸν ἀνευρίσκετο βᾶσις τις κίονος ἢ ἄλλο ἀξιόλογον εὑρημα, ὅπερ νὰ προδίδη τὴν ιδιότητα σπουδαίας οἰκοδομῆς. Δὲν ἐσημειώθησαν ὅμως ἡ κοινὰ καὶ εὐτελῆ εὐρήματα, ἰδίως τεμάχια κεραμεικῆς, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλα σύγκεινται ἐκ τοῦ λευκοῦ ἢ πρασινωποῦ εὐθρύπτου «πρωτοκορινθιακοῦ» πηλοῦ, ἄλλα δὲ ἀνήκουσιν εἰς σκευὴ τῆς ἐντοπίας χονδροειδοῦς τεχντροπίας. Γενικῶς ἡ κεραμεικὴ παρουσιάζει ἀπόλυτον ἀναλογίαν πρὸς τὴν τῶν Οἰκοπέδων, ἀφθονοῦσι δ' ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐκεῖ τὰ τεμάχια κυλίκων «ὑψιπόδων», ἀριθμούμενα κατὰ

δεκάδας, (εικ. 18, 1-4) και σύγκεινται ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς λευκοῦ ἢ ὑποπρασίνου πηλοῦ. Ἐν μόνον τεμάχιον (ἀρ. 5) φέρει ἴχνη γραπτῆς διακοσμῆσεως (ζώνης). Ἡ κεραμικὴ αὕτη εἶναι τροχοποίητος καὶ ποιότητος ἀσυγκρίτως καλυτέρας ἀπὸ τὴν ἐντοπίαν, ἣτις εἶναι χειρο-

Εἰκ. 18. Κεραμικὴ ἐκ τῆς μυκηναϊκῆς οἰκίας. Ἄνω μυκηναϊκῆ, κάτω ἐντοπία χειροποίητος.

ποίητος, μετὰ τοιχωμάτων παχέων, χρώματος μελανοῦ ἢ καστανερόυθρου καὶ ὀπτήσεως λίαν ἀτελοῦς. Ἐνίοτε ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης ἀπαντῶσιν ἐγγάρκτοι διακοσμῆσεις. Ἡ εἰκ. 18 δεικνύει ὄστρακα ἐκ τῆς ἐν λόγῳ μυκηναϊκῆς οἰκίας, ἄνω μὲν ἐκ τῆς πρώτης συλλογῆς, κάτω δὲ ἐκ τῆς δευτέρας. Ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης μερικὰ φέρουσιν ἀποτυπώματα οἰονεὶ ψιάθου ἢ ἀναλόγου πλέγματος (ἀρ. 8, τὸ τεμάχιον τοῦτο φαίνεται νὰ ἀνῆκεν εἰς τροχοειδές τι ἀντικείμενον), ἕτερα δὲ ἀποτυπώσεις τριγωνικὰς περιέργως ὁμοίας πρὸς τὰς τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς (ἀρ. 7)¹.

¹ Τοιαῦτα ἀποτυπώματα εἶναι συνήθη εἰς τὴν προμυκηναϊκὴν κεραμικὴν τῆς Ἑλλάδος, ἄλλοτε μὲν ἐκ ψιάθων ἢ καλῶν προερχόμενα, ἄλλοτε δὲ τυπωθέντα ὡς διακόσμησης, λχ. BSA 3, 1896-7 πίν. 5 (ἐκ Σύρου). Phylakopi πίν. 6.

Blegen, Zygouries 117 εἰκ. 109. Τριγωνικὰ ἀποτυπώματα: ἑ. ἀ. εἰκ. 114, 1.

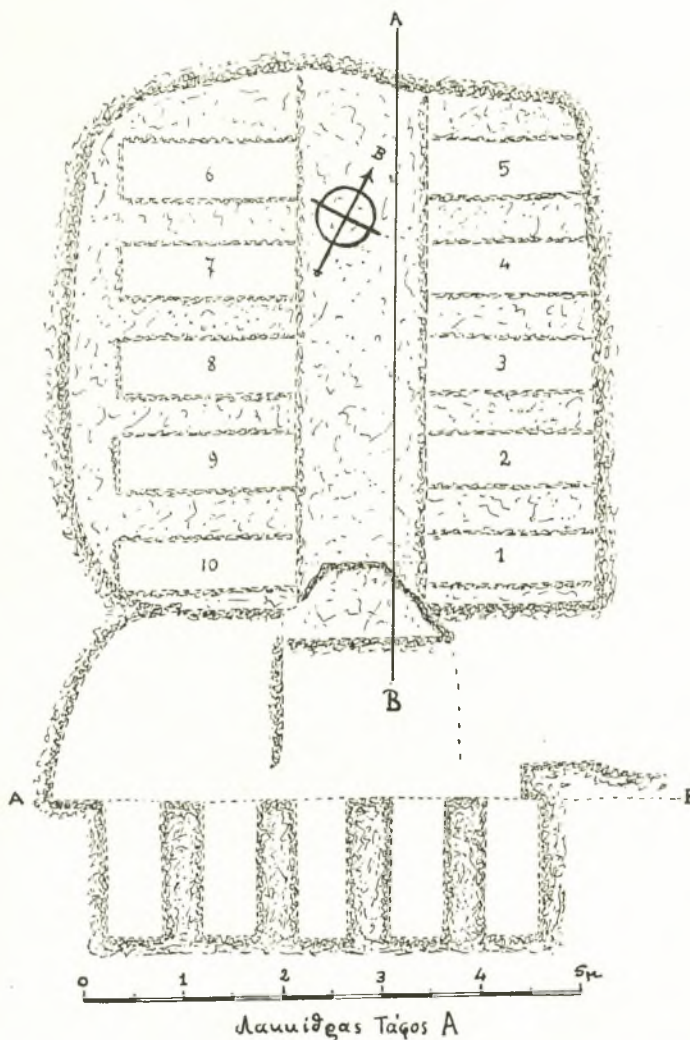
συνισταμένη ἐκ λευκοῦ πυριτοειδοῦς λίθου (πίν. 14)¹. Ἡ οἰκία τῶν Σιταροχωράφων ὡς καὶ τὰ λείψανα τῶν ὑπολοίπων εὐρεθεισῶν ἐκαλύφθησαν μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐργασίας. Μία περαιτέρω σκαφή ἐνδείκνυται ὑπὸ καλυτέρους ὄρους, δεδομένης τῆς σπάνιως τῶν μυκηναϊκῶν συννοικισμῶν.

4. ΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΗΣ ΛΑΚΚΙΘΡΑΣ

Τὸ ὕψωμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου κεῖται τὸ χωρίον Λακκίθρα (ἀπέχον τοῦ Ἀργοστολίου 9 χιλιόμετρα) σχηματίζει ἀρκούντως ἀπότομον κλιτὸν πρὸς Νότον, ἢ ἀπὸ τῆς ὁποίας θέα εἶναι μαγευτικὴ καὶ ἀναπεπταμένη πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ βιβλιογραφίᾳ ἡ Λακκίθρα δὲν εἶχε μέχρι σήμερον νὰ ἐπιδείξη τίποτε τὸ ἀξιόλογον, ὅτι μὴ τὰς βραχείας ἀκάρπους ἐρεύνας Κυπαρίσση-Φιλαδελφέως² καὶ μίαν ἀόριστον παλαιὰν μαρτυρίαν, ὅτι ἐκεῖ εἶχον εὐρεθῆ ἄλλοτε νομίσματα³. Ἡ σύστασις τοῦ ἐδάφους ἐνταῦθα εἶναι συμπαγῆς βράχος ψαμμιτικῆς φύσεως οὐχὶ πολὺ σκληρός, ἀλλ' οὔτε καὶ τόσον μαλακός, ὅσον συνήθως εἶναι τὰ πετρώματα ἅτινα ἐξέλεγον πρὸς λάξευσιν τάφων ἐν τῇ μυκηναϊκῇ ἐποχῇ. Μεταγενέστεραι λατομήσεις ἔχουν ἀλλοιώσει τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βράχου, ἀλλ' οὐχὶ βεβαίως εἰς μέγαν βαθμὸν. Τὸ μέρος ἐνθα εὐρέθησαν οἱ δύο πρῶτοι τάφοι Α καὶ Β ἔχει ἐντελῶς σχεδὸν καθέτους τὰς παρειάς, μόνον δὲ κατὰ τὴν ὀλίγον ἀνατολικωτέραν τοποθεσίαν τῶν τάφων Γ καὶ Δ ἡ κλίσις τοῦ βράχου ἀποβαίνει ἥττον ἀπότομος.

¹ Τοιοῦτον ὕλικόν πρὸς λήψιν λεπίδων εἶναι σπάνιον. Εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Καγο ὀφείλω τὴν πληροφορίαν, ὅτι ὁμοίας λεπίδας εἶδεν ἐν Κερκύρα. Ἴσως τὸ ὕλικόν τοῦτο ἔχει βορειοτέραν τὴν καταγωγὴν, ἂν καὶ ἀνευρίσκειται ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν 3ην χιλιετηρίδα: Xanthudidis, Vaulted Tombs of Mesara 21 (Κουμάσα). [Διαρκούσης τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου τοῦ 1933 ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἀνεῦρον τὸν ὑπόλευκον τοῦτον πυρίτην καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς νήσου. Εἰς τὸν ὄρμον τοῦ χωρίου Μηνίεζ, φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν ἐργαστήριον κατασκευῆς ἐργαλείων ἐκ πυρίτου. Σημειώσις διορθώσεων].

² ΠΑΕ 1912 103-4.

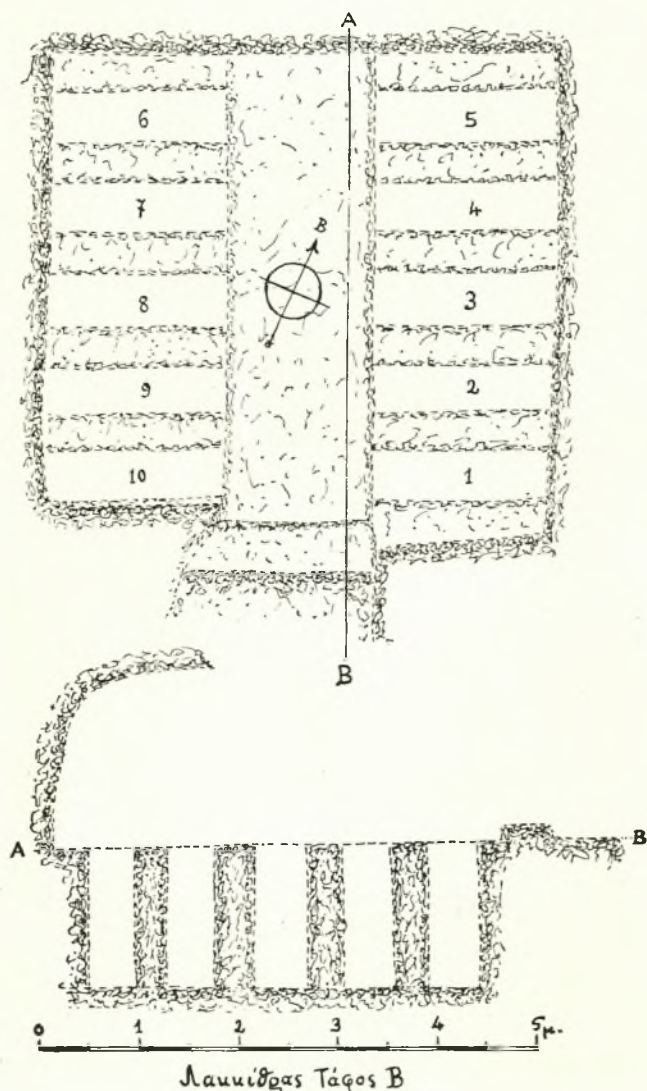
Εἰκ. 19. Σχέδιον τάφου Α.

³ Ὁ Otto Riemann, Recherches Archéologiques sur les îles Ioniennes II, Cephalonie (1879) σελ. 29 ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ νομισματοσλλέκτου Ἀντ. Μηλιαρέση εἶχον εὐρεθῆ ἄλλοτε ἐν Λακκίθρα περὶ τὰ 40 νομίσματα. Ταῦτα κατὰ τὸν ἴδιον πληροφορητὴν ἦσαν τῶν πόλεων Πάλης, Πρόννων, Ἀθηνῶν, ἔτι δὲ τῶν βασιλέων Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου. Βλ. τὴν κατωτέρω ἀναφερομένην ἀνεύρεσιν ἐνός νομίσματος Λευκάδος καὶ δώδεκα βυζαντινῶν σκυφωτῶν ὑφ' ἡμῶν. Διὰ τὴν προμήθειαν τοῦ σπανίου βιβλίου τοῦ Riemann ὀφείλω νὰ ἐκφράσω καὶ ἐντεῦθεν τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὸν κ. Ἀθ. Ρωμάνου.

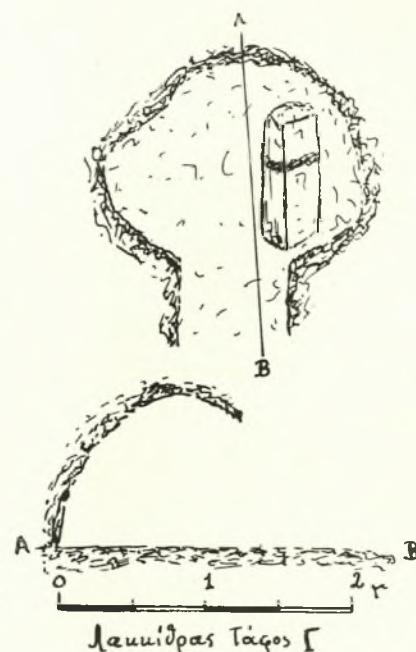
Πάντων τῶν εὑρεθέντων τάφων, πλὴν τοῦ κλιβανοειδῶς μικροῦ Γ, εἶχον καταπέσει αἱ στέγαι ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Οἱ ἐκ τούτων ὀγκόλιθοι ἔκλειντο ἀκόμη ἐπὶ τόπου ἐντὸς τῶν τάφων Α καὶ Β (πίνακες 2 καὶ 3 ἄνω), ἐνῶ ἐν τῷ τάφῳ Δ εἶχον οὔτοι ἐξαφανισθῆ καὶ τὸ σπήλαιον ὀλόκληρον ἦτο πλήρες ἐπιχώσεως. Εἰς τὰ δύο ἄλλα μνημονευθέντα, καθὼς καὶ εἰς

τὸ Γ ἢ ἐκ φοροτοῦ ἐπίχωσης ἔφθανε μέχρι τῆς στέγης ἢ ὀλίγον κατωτέρω ταύτης, ἐπὶ τῆς ἐπιχώσεως δὲ ταύτης ἐπεκάθηντο οἱ ὀγκόλιθοι τῆς διαρραγείσης στέγης. Τοὺς ὀγκόλιθους τούτους ἠναγκάσθημεν νὰ διαρρήξωμεν διὰ πυρίτιδος, ὅπως καταστῆ δυνατὴ ἡ ἀπομάκρυνσις των καὶ πραγματοποιηθῆ ἡ ἀνασκαφὴ τῶν σπηλαίων.

Ἡ κατασκευὴ τῶν τάφων. (Εἰκόνες 19-28, 38-40 καὶ πίν. 2-3). Οἱ τάφοι

Εἰκ. 20. Σχέδιον τάφου Β.

Εἰκ. 21. Σχέδιον τάφου Γ.

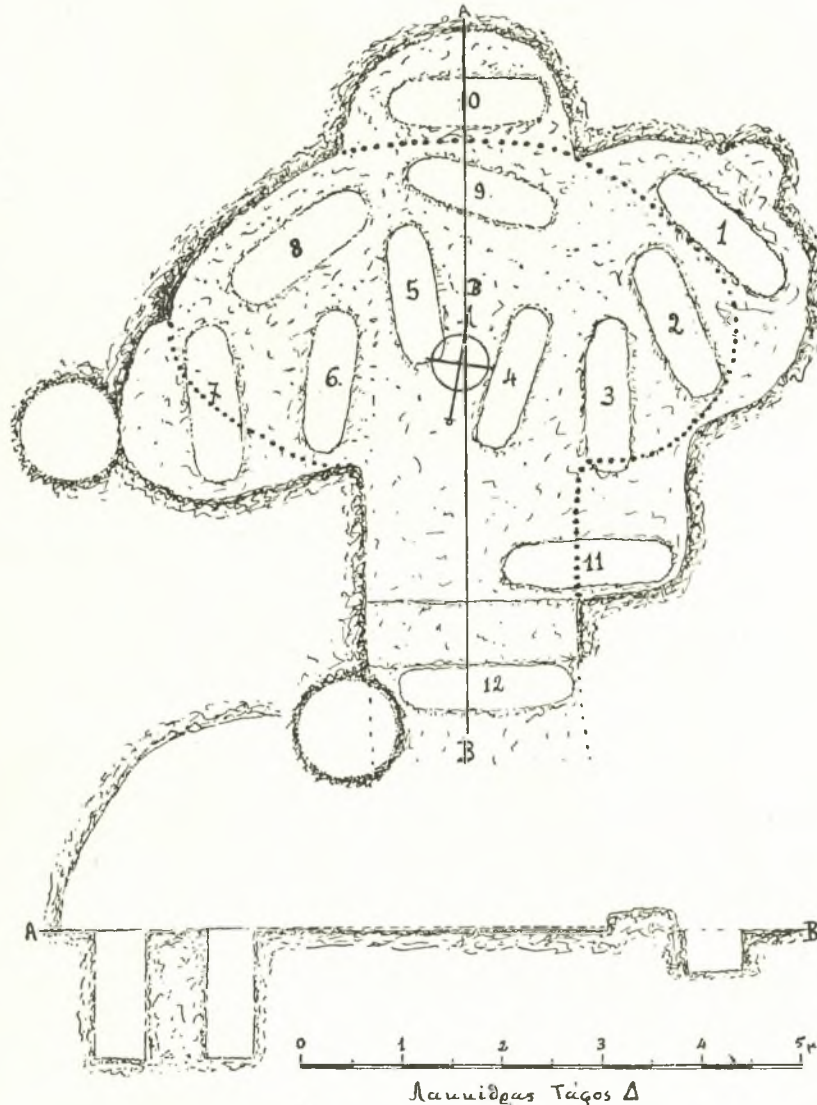
Α καὶ Β, κείμενοι εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν παρ' ἀλλήλους, εἶναι ἀσφαλῶς δύο δίδυμοι ἀδελφοί. Τὸ σχῆμα, αἱ διαστάσεις καὶ ἐν γένει ἡ κατασκευὴ των εἶναι ἐντελῶς τὰ αὐτά, δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι καὶ ἐλαξυθησαν σχεδὸν συγχρόνως. Ἡ εἴσοδος ἀμφοτέρων, καθὼς καὶ τῶν ἐτέρων δύο Γ καὶ Δ ἔβλεπε πρὸς Ν. ἢ ΝΑ ἀναγκαστικῶς, ἐφόσον ἡ κλιτὺς τοῦ λόφου στρέφεται πρὸς τοῦτο τὸ σημεῖον τοῦ ὀρίζοντος. Τὰ σπήλαια Α καὶ Β ἔχουσι λαξευτὴ σχεδὸν κανονικῶς τετράγωνα, διαστάσεων περίπου 5×5 μέτρων. Ὁ τάφος Β εἶναι κανονικώτερος, ἐν ᾧ ὁ Α φέρει κατὰ τὴν ἀπέναντι τῆς εἰσόδου πλευρὰν ἐλαφρὰν κογχοειδῆ καμπυλότητα. Ἐκ τῆς στέγης διατηρεῖται εἰς ἀμφοτέρους τοὺς τάφους μόνον μικρὸν τμήμα

τῆς ΒΑ. γωνίας, τὸ δὲ ὕψος ἐξικνεῖται εἰς 1,80-1,90, ἦτοι οἱ τάφοι ἐλαξεύθησαν ἀρκούντως ὑψηλοί, ὥστε νὰ χωρῶσιν ἀνέτως ὄρθιον ἄνδρα. Εἰς ἀμφοτέρους αἱ πλευραὶ καὶ αἱ γωνίαι δὲν ὑψοῦνται κάθετοι, ἀλλὰ συγκλίνουσιν ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἄνω. Τοῦτο καὶ οἰκονομία λαξεύσεως ἦτο καὶ μείζονα στερεότητα προσέδιδεν. Αἱ ὀροφαὶ φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐλαφρῶς καμαρωταί, τοῦ ἄξονος τῆς καμάρας συμπίπτοντος πρὸς τὸν τοῦ τάφου.

Περίεργον εἶναι, ὅτι οἱ τάφοι οὔτοι δὲν φαίνεται νὰ εἶχον ποτὲ δρόμον, ἀλλ' εἶχον λαξευθῆ ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῆς καθέτου παρειᾶς τοῦ βράχου, σχηματισθέντος μόνον ἐνὸς μικροῦ διαδρόμου. Εἰς τὸν Α δὲν φαίνεται διόλου τοιοῦτος, εἰς τὸν Β φαίνεται ἐν ἐλαφρὸν ἵχνος τοιοῦτου δρόμου, μὴ ὑπερβαῖνον τὸ 1 μ. εἰς βάθος. Περισσότερον εὐδιάκριτον εἶναι τὸ ἵχνος τοῦτο δρόμου εἰς τὸν Γ, ἔχον μῆκ. 0,75 (ἄρα εἰκ. 21, 25 καὶ ἰδίως 40), τὸ αὐτὸ δὲ μῆκος ἔχει καὶ ὁ δρόμος τοῦ Δ. Βεβαίως τὸ πέτρωμα μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἔχει σημαντικῶς ἀποτριβῆ, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι πραγματικούς δρόμους οὐδέποτε ἔσχον οἱ τάφοι οὔτοι, ἐνῶ οἱ τῶν Διακάτων καὶ Μαζαρακᾶτων παρουσιάζουν πάντοτε τοιοῦτους. Ἐπομένως αἱ θύραι καὶ αἱ προσόψεις τῶν τάφων τῆς Λακκίθρας ἦσαν μονίμως ὄραταί, διότι οἰαδήποτε ἐπίχωσις τῶν βραχυτάτων δρόμων θὰ ἦτο ἀδύνατος διὰ τὴν κάθετον διαμόρφωσιν τοῦ βράχου.

Δυστυχῶς οὐδὲν ἵχνος τῶν στομίων διεσώθη, διὰ νὰ λάβωμεν ἰδέας τῆς κατασκευῆς των. Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἔφερον αἱ θύραι ἀρχιτεκτονικὴν διακόσμησιν ἢ γραπτὴν τοιαύτην ἐπὶ κονιάματος, ὡς εἶναι τοῦτο γνωστὸν ἐξ ἄλλων λαξευτῶν τάφων, δεδομένης μάλιστα τῆς στερεᾶς ὅπως δήποτε συστάσεως τοῦ βράχου.

Εἰς τὸ δάπεδον τῶν σπηλαίων Α καὶ Β ἄγει χαμηλὸν κατώφλιον βάθους 25-30 ἑκα-

Εἰκ. 22. Σχέδιον τάφου Δ.

τοστῶν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου διάδρομος ἢ πεζοδρόμιον διήκει μέχρι πέρατος τοῦ τάφου, πλάτους 1,25 εἰς τὸν Α καὶ 1,50 εἰς τὸν Β. Ἐκατέρωθεν τοῦ πεζοδρομίου τούτου ἐλαξεύθησαν εἰς τὸ δάπεδον ἐκάστου τάφου οἱ πρὸς ὑποδοχὴν τῶν νεκρῶν λάκκοι, δέκα εἰς ἕκαστον τάφον. Οἱ λάκκοι εἶναι ὀρθογώνιοι καὶ καθ' ὅλα συμμετρικοὶ πρὸς ἀλλήλους, μετὰ μόνης τῆς

Εἰκ. 23. Τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ τάφου Α μετὰ τοῦ διατηρουμένου τμήματος τῆς στέγης ὑπὲρ τὴν ΒΑ γωνίαν.

διαφορᾶς ὅτι τινὲς εἶναι κατὰ τι ἀβαθέστερον τῶν ὑπολοίπων, ὀλίγοι δὲ τινες καὶ ἀρκετὰ ὡς εἰ εἶχον μείνει ἡμιτελεῖς¹. Τὰ μεταξὺ τῶν λάκκων χωρίσματα ἔχουσι πλάτος 0,35-0,40, ἐνῶ τῶν λάκκων τὸ πλάτος εἶναι 0,50-0,55. Τὸ μῆκος των ἀνέρχεται εἰς 1,75, τὸ δὲ βάθος εἰς 1,20-1,40. Οἱ λάκκοι οὗτοι ἄνω εἶναι κανονικῶς ὀρθογώνιοι, ἐφόσον ὁμοῦ χωροῦσι πρὸς τὸν πυθμῆνα χάνουν τὴν κανονικότητα τῶν γωνιῶν. Τὰ τοιχώματά των εἶναι πρακτικῶς κάθετα, πλὴν ἀσημάντων ἀποκλίσεων, καθότι ἡ λάξευσις ἐγένετο ἐλευθέρως, ἄνευ χρήσεως βεβαίως τῆς στάθμης.

Ἐξ ἑξῆς ἐπιγράφω τὸν ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ τάφου Α μετὰ τοῦ διατηρουμένου τμήματος τῆς στέγης ὑπὲρ τὴν ΒΑ γωνίαν. Οἱ λάκκοι εἶναι ὀρθογώνιοι καὶ καθ' ὅλα συμμετρικοὶ πρὸς ἀλλήλους, μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι τινὲς εἶναι κατὰ τι ἀβαθέστερον τῶν ὑπολοίπων, ὀλίγοι δὲ τινες καὶ ἀρκετὰ ὡς εἰ εἶχον μείνει ἡμιτελεῖς¹. Τὰ μεταξὺ τῶν λάκκων χωρίσματα ἔχουσι πλάτος 0,35-0,40, ἐνῶ τῶν λάκκων τὸ πλάτος εἶναι 0,50-0,55. Τὸ μῆκος των ἀνέρχεται εἰς 1,75, τὸ δὲ βάθος εἰς 1,20-1,40. Οἱ λάκκοι οὗτοι ἄνω εἶναι κανονικῶς ὀρθογώνιοι, ἐφόσον ὁμοῦ χωροῦσι πρὸς τὸν πυθμῆνα χάνουν τὴν κανονικότητα τῶν γωνιῶν. Τὰ τοιχώματά των εἶναι πρακτικῶς κάθετα, πλὴν ἀσημάντων ἀποκλίσεων, καθότι ἡ λάξευσις ἐγένετο ἐλευθέρως, ἄνευ χρήσεως βεβαίως τῆς στάθμης.

Ἐξ ἑξῆς ἐπιγράφω τὸν ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ τάφου Α μετὰ τοῦ διατηρουμένου τμήματος τῆς στέγης ὑπὲρ τὴν ΒΑ γωνίαν. Οἱ λάκκοι εἶναι ὀρθογώνιοι καὶ καθ' ὅλα συμμετρικοὶ πρὸς ἀλλήλους, μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι τινὲς εἶναι κατὰ τι ἀβαθέστερον τῶν ὑπολοίπων, ὀλίγοι δὲ τινες καὶ ἀρκετὰ ὡς εἰ εἶχον μείνει ἡμιτελεῖς¹. Τὰ μεταξὺ τῶν λάκκων χωρίσματα ἔχουσι πλάτος 0,35-0,40, ἐνῶ τῶν λάκκων τὸ πλάτος εἶναι 0,50-0,55. Τὸ μῆκος των ἀνέρχεται εἰς 1,75, τὸ δὲ βάθος εἰς 1,20-1,40. Οἱ λάκκοι οὗτοι ἄνω εἶναι κανονικῶς ὀρθογώνιοι, ἐφόσον ὁμοῦ χωροῦσι πρὸς τὸν πυθμῆνα χάνουν τὴν κανονικότητα τῶν γωνιῶν. Τὰ τοιχώματά των εἶναι πρακτικῶς κάθετα, πλὴν ἀσημάντων ἀποκλίσεων, καθότι ἡ λάξευσις ἐγένετο ἐλευθέρως, ἄνευ χρήσεως βεβαίως τῆς στάθμης.

Ἐξ ἑξῆς ἐπιγράφω τὸν ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ τάφου Α μετὰ τοῦ διατηρουμένου τμήματος τῆς στέγης ὑπὲρ τὴν ΒΑ γωνίαν. Οἱ λάκκοι εἶναι ὀρθογώνιοι καὶ καθ' ὅλα συμμετρικοὶ πρὸς ἀλλήλους, μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι τινὲς εἶναι κατὰ τι ἀβαθέστερον τῶν ὑπολοίπων, ὀλίγοι δὲ τινες καὶ ἀρκετὰ ὡς εἰ εἶχον μείνει ἡμιτελεῖς¹. Τὰ μεταξὺ τῶν λάκκων χωρίσματα ἔχουσι πλάτος 0,35-0,40, ἐνῶ τῶν λάκκων τὸ πλάτος εἶναι 0,50-0,55. Τὸ μῆκος των ἀνέρχεται εἰς 1,75, τὸ δὲ βάθος εἰς 1,20-1,40. Οἱ λάκκοι οὗτοι ἄνω εἶναι κανονικῶς ὀρθογώνιοι, ἐφόσον ὁμοῦ χωροῦσι πρὸς τὸν πυθμῆνα χάνουν τὴν κανονικότητα τῶν γωνιῶν. Τὰ τοιχώματά των εἶναι πρακτικῶς κάθετα, πλὴν ἀσημάντων ἀποκλίσεων, καθότι ἡ λάξευσις ἐγένετο ἐλευθέρως, ἄνευ χρήσεως βεβαίως τῆς στάθμης.

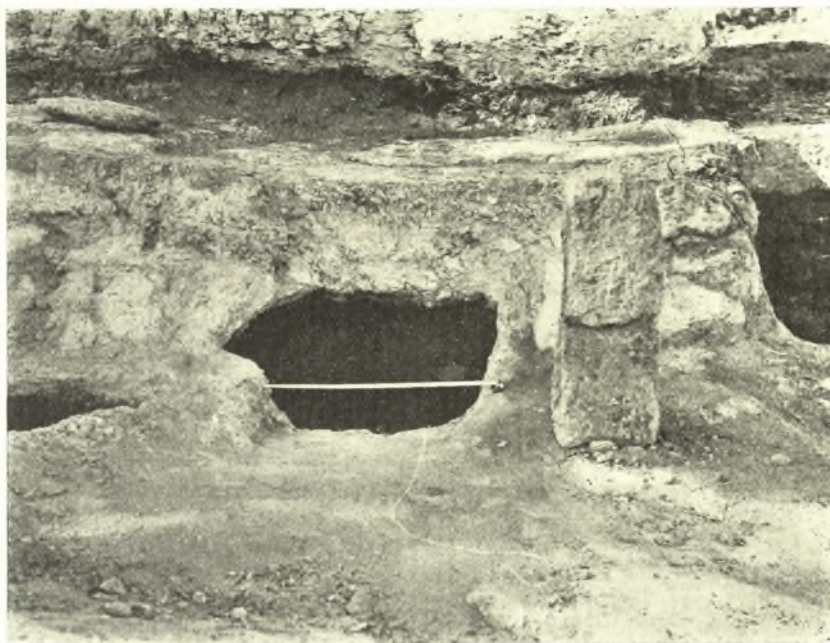

Εἰκ. 24. Ὁ τάφος Α ἐκ τῶν ἄνω, διαρκούσης τῆς ἀνασκαφῆς.

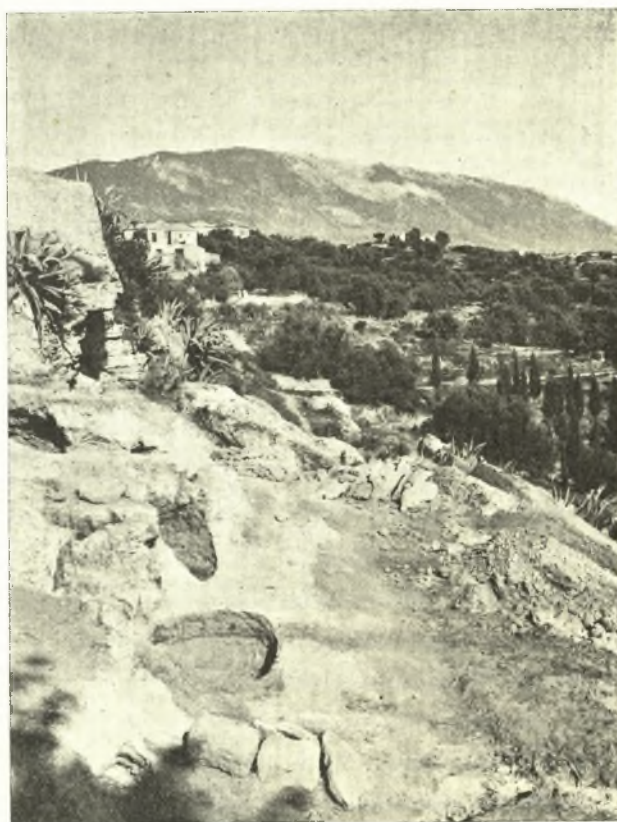
¹ Βλ. ὁμοιον φαινόμενον ἐν τῷ νεκροταφείῳ Διακάτων, Α. Δ. 5, 1919, 99. (Κυπαρίσσης).

δὲ 12^{ος} ἔχει λαξευθῆ ἐντὸς τοῦ δρόμου. Ὁ τελευταῖος οὗτος εἶναι ἀβαθέστατος, μόλις 0,40, ἐνῶ τῶν ὑπολοίπων τὸ βάθος ποικίλλει ἀπὸ 0,85 μέχρι 1,30. Τὸ μέσον πλάτος τῶν λάκκων εἶναι 0,40, τὸ μῆκος κυμαίνεται ἀπὸ 1,70 μέχρι 2 μέτρων, τὸ δὲ σχῆμα τούτων, ἀντιστοίχως πρὸς τὸ τοῦ τάφου, δὲν εἶναι γωνιώδεις, ἀλλ' ἑλλειψοειδές. (Εἰς τοὺς τάφους Α καὶ Β οἱ λάκκοι εἶναι γωνιώδεις, συμφωνοῦντες πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν ἐπίσης γωνιωδῶν σπηλαίων).

Πάντες οἱ λάκκοι φέρουσι κατὰ τὰ χεῖλη ἐγκοπὴν, ὅπως ὑποδέχεται τὰς καλυπτῆρας πλάκας, ὧν ἀφθονία εὐρέθη ἐντὸς τοῦ Δ (βλ. εἰκ. 27 ἄνω). Τὸ περιεργον σχῆμα τοῦ σπηλαίου ἐρμηνεύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τοῦτο εἶχε κατ' ἀρχὰς λαξευθῆ ἑλλειψοειδές καὶ μικρότερον, περιελάμβανε δ' ἑπτὰ μόνον λάκκους ἐπὶ τοῦ δαπέδου του. Μεταγενεστέρως εἶτα ἠνοιχθήσαν αἱ κόγχαι, ἧτοι ἡ δυτικὴ μετὰ τοῦ λάκκου 7, ἡ βορεῖα μετὰ τοῦ 10 καὶ ἡ ἀνατολικὴ μετὰ τοῦ 1, ἐνῶ συγχρόνως δεξιὰ τῆς εἰσόδου ἐλαξεύθη συμπληρωματικῶς ὁ ἀπαιτούμενος χῶρος διὰ τὴν ὄρουξιν τοῦ λάκκου 11. Οὕτως ἐδημιουργήθη τὸ περιεργον τριφυλλοειδές σχῆμα τοῦ σπηλαίου καὶ ἡ ἀσύμμετρος θέσις τοῦ στομίου. Ὁ λάκκος 12 φαίνεται ὅτι ἐλαξεύθη μεταγενέστερον καὶ προχειρότερον. Τὸ ὑποτιθέμενον ἀρχικὸν σχῆμα τοῦ σπηλαίου ἐσημειώθη ἐπὶ τοῦ σχεδίου διὰ στικτῆς γραμμῆς.

Εἰκ. 25. Ὁ τάφος Γ καὶ ὁ ἐντὸς αὐτοῦ εὐρεθεὶς λίθος. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ διακρίνονται δύο σιροί.

Εἰκ. 26. Δύο σιροί, πέραν τῶν ὧν διακρίνεται τὸ σπήλαιον τοῦ τάφου Δ. Εἰς τὸ βάθος τὸ χωρίον Λακκίθρα καὶ ὁ Ἄϊνος.

Εἰκ. 27. Ὁ τάφος Δ ἐκ τῶν ἄνω, διαρκούσης τῆς ἀνασκαφῆς.

κὴν πλευρὰν τοῦ στομίου. Οἱ λαξεύσαντες τὰ φρέατα ἠγγόουν ὀφθαλμοφανῶς τὴν ὑπαρξίν τοῦ τάφου, διὰ τοῦτο τὸ πρῶτον ἐκ τούτων ἔπεσεν ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς παρεΐας τοῦ τάφου, ὅστις οὕτως ἀνεκαλύφθη. Ἴσως οἱ λαξευταὶ τοῦ φρέατος ὑπῆρξαν καὶ οἱ συληταὶ τοῦ τάφου.

5. ΑΙ ΤΑΦΑΙ ΚΑΙ ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

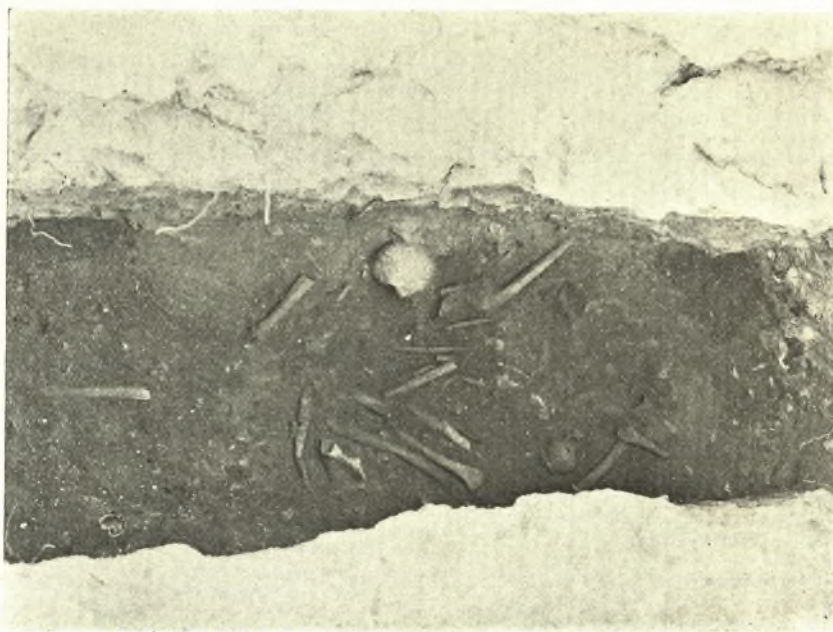
Εἰς τοὺς τάφους τῆς Λακκίθρας (πλὴν τοῦ μικροῦ Γ) οἱ νεκροὶ οὐδέποτε ἀπετίθεντο ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἀλλ' ἐθάπτοντο ἐντὸς τῶν ἐπὶ τούτῳ λαξευομένων λάκκων. Ὁ Γ, ὡς τελείως μικρογραφικός, ἀποτελεῖ φυσικὰ ἐξαίρεσιν, διότι ἐπὶ τοῦ δαπέδου του δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνοιχθῇ λάκκος, ἀλλ' οὔτε καὶ νεκρὸς ἐκτάδην κείμενος νὰ χωρήσῃ. Ἐντὸς αὐτοῦ ὁμοῦ μετὰ τῶν κτερισμάτων ὑπῆρχον καὶ ὀστά. Ἴσως πρόκειται περὶ ἀνακομιδῆς, οἱ δὲ νεκροί, διαλελυμένοι ἤδη, ἀπετέθησαν ἐκεῖ ἄλλοθεν μεταφερθέντες.

Εἰς τοὺς ὑπολοίπους

Εἰκ. 28. Τμήμα τοῦ τάφου Δ μετὰ τοῦ ἀθίκτου λάκκου τοῦ δρόμου, ὡς εὐρέθῃ καλυπτόμενος ὑπὸ τῶν πλακῶν του.

τρεις τάφους ἕκαστος λάκκος ἐδέχετο πολλοὺς νεκρούς. Ἡ ὑπὲρ τὰ δάπεδα τῶν τάφων εὐρεθεῖσα ἐπίχωσις εἶναι ἀναμφιβόλως ἐξ ὀλοκλήρου μεταγενεστέρα εἰσροή διαρκέσασα πολλοὺς αἰῶνας. Εἰς τὸν Β ἡ ἐπίχωσις αὕτη ἔφθανε μέχρι τοῦ ὕψους τῆς στέγης καὶ περιεῖχε τεμάχια ἑλληνικῶν καὶ μεταγενεστέρων ἀγγείων. Οἱ λάκκοι εἰς μὲν τὸν Δ ἐκαλύπτοντο ὑπὸ πλακῶν, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ὧν τινες ἔχουσι τὰς διαστάσεις μέτρου περίπου, δι' ὃ καὶ τὰ χεῖλη τῶν λάκκων φέρουσιν ἐγκοπὰς. Εἰς δὲ τοὺς Α καὶ Β τοιαῦται ἐγκοπὰι δὲν ὑπάρχουν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς οὐδένα λάκκον τῶν τάφων τούτων εὐρέθησαν ἐν τάξει οἱ σκελετοί, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ὁ Α ἰδίως δὲν φέρει ἴγνη συλήσεως, διὰ τοῦτο φαίνεται ὅτι οἱ λάκκοι μεθ' ἑκάστην ταφήν ἐπληροῦντο χώματος ἐν μέρει καὶ οὐχὶ ἐν ὅλῳ. Ἡ ἀφαίρεσις τοῦ χώματος εἶτα, ἵνα ταφή νέος νεκρός, ἐπέφερε τὴν ἀταξίαν εἰς τὸν σκελετὸν καὶ τὰ κτερίσματα, ὧν τὰ πολυτιμότερα εὐκαιρίας τυχούσης ἐκλέπτοντο. Οὕτως εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς λάκκους ἢ ἀνωτέρα ἐπίχωσις περιεῖχε τεμάχια ὀστέων ἀνθρωπίνων καὶ ἀγγεῖα ἢ τεμάχια ἀγγείων. Ἀγγεῖα εὐρέθησαν καὶ ἐπὶ τοῦ πεζοδρομίου ἐπανειλημμένως, ἐνᾧ ἀφ' ἑτέρου ἐξηκριβώθη τελείως

Εἰκ. 29. Σκελετὸς ἐν ἀταξίᾳ ἐντὸς τοῦ λάκκου Α 10.

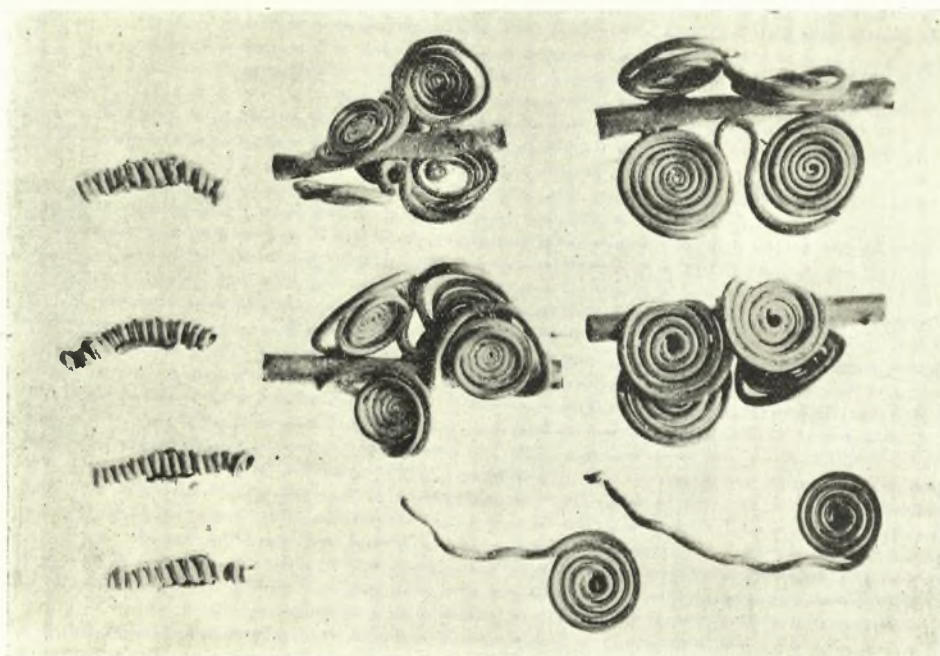
καὶ πολλάκις κατὰ τὴν μελέτην καὶ συγκόλλησιν τῶν εὐρημάτων, ὅτι τὰ τεμάχια ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀγγείου εἶχον εὐρεθῆ ἐντὸς πλείονων λάκκων. Πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουσιν ἀναμόχλευσιν τῶν χωμάτων, ἅτινα κατόπιν ἐπανερρίπτοντο ἀδιακρίτως ἐντὸς τῶν ἡμικένων λάκκων.

Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ταφῶν ὑπῆρξαν φυσικῶ τῷ λόγῳ ἀνέφικτοι, μόνος ὁ λάκκος Α 10 παρουσίασε περίπου τὸ σύνολον ἑνὸς σκελετοῦ, ὅστις καὶ ἐφωτογραφήθη (εἰκ. 29). Τὸ κρανίον δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν θέσιν του, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ λάκκου. Μεταξὺ τῶν μηρῶν καὶ πρὸ τῆς λεκάνης ἔκειτο ὄρθιον δίωτον κρατηροειδὲς ἀγγεῖον, ἄγραφον καὶ εὐτελές, περιέχον λείψανα τῶν ὀστέων βρέφους.

Λείψανα πυρᾶς ἀνεφάνησαν ἐλάχιστα μόνον ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ Α. Λείψανα ὁμως προσφορῶν ἢ θυσιῶν εἰς τοὺς νεκροὺς παρατηρήθησαν σποραδικῶς: Ἐπὶ τῆς κατωτέρας ἐπιχώσεως τοῦ δαπέδου καὶ τῆς ἀνωτέρας τοιαύτης τῶν λάκκων τοῦ Α εὐρέθησαν δύο ὀδόντες βροῦς, ἕτερος (μεγάλου ἀγριοχοίρου;) καὶ τινὰ θαλάσσια ὄστρακα. Βαθύτατα ἐντὸς τοῦ λάκκου Α 7 εὐρέθησαν ὀστάρια ζῴου (ἐχίνου;) καὶ σιαγόνες (αἰγός;) ἐντὸς τοῦ Β 5.

Ὡς πρὸς τὰ εὐρήματα τῶν τάφων, ταῦτα συλλεγόμενα ἀπετίθεντο εἰς χωριστὰ κιβώτια

τὰ ἐξ ἐκάστου λάκκου, ὡς τοιαύτη δ' ἐσχεδιάζετο ἢ δημοσίευσίς των. Ὑστερον ὁμως ἀπεδείχθη, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὅτι τῶν τεθραυσμένων ἀγγείων τὰ τεμάχια εὐρίσκοντο συνήθως ἐντὸς δυὸ ἢ πλειόνων λάκκων. Ὡς ἐκ τούτου, μετὰ τὴν συγκόλλησίν των, ἐφωτογραφήθησαν ὅλα ὁμοῦ τὰ ἀγγεῖα ἐκάστου τάφου, ἄνευ διακρίσεως κατὰ λάκκους. Ὑπὸ τὸν πυθμένα ἐκάστου ἀγγείου ἔχει ὁμως σημειωθῆ ὁ λάκκος ἐν ᾧ εὐρέθη, πρὸς εὐκολίαν τυχὸν μέλλοντος μελετητοῦ. Εἰς τὰ μεγάλα ἀγγεῖα ἔχει σημειωθῆ κατὰ τὸ δυνατόν καὶ ἐκάστου τεμαχίου ἢ ἀκριβῆς θέσις εὐρέσεως. Τῶν μεικτῶν εὐρημάτων ἐτηρήθη ἢ κατὰ λάκκους διανομὴ ὡς πρὸς τοὺς τάφους Α, Β καὶ Γ (ᾄρα *πίν.* 15-16). Ὡς πρὸς τὸν Δ ἢ ἀκαταστασία τῶν εὐρημάτων ἦτο τοσαύτη, ὥστε ἐκρίθη περιττὴ πᾶσα διάκρισις τούτων κατὰ λάκκους.

Εἰκ. 30. Τὸ σπειροειδὲς περιδέριον ἐκ τοῦ τάφου Α 10 εἰς ἣν κατάστασιν εὐρέθη. ($\frac{2}{7}$)

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ὀλίγαι μόνον λέξεις εἶναι ἀρκεταὶ ὡς πρὸς τὸ ἱστορικὸν τῶν εὐρημάτων τούτων: Πλουσιώτατος πάντων τῶν τάφων ὑπῆρξεν ὁ Α, ὅστις κατὰ μέσον ὄρον περιεῖχεν 20 ἀγγεῖα κατὰ λάκκον. Εἶτα ἔρχεται ὁ Δ, παρ' ὅλην τὴν σύλησιν καὶ καταστροφὴν. Εἰς ὅλους τοὺς λάκκους τοῦ Α καὶ Β τὰ εὐρήματα ἠφθόνουν κυρίως εἰς τὴν κατωτέραν καὶ κατωτάτην ἐπίχωσιν, ἐνᾧ εἰς τοὺς τοῦ Δ ταῦτα εὐρίσκοντο εἰς ὅλην τὴν ἐπίχωσιν, τὰ πολυτιμώτερα μάλιστα εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνωτέραν ἢ ἀνωτάτην, ἀποτέλεσμα ἀναμφιβόλως τῆς ὑπὸ τῶν συλητῶν ἀναμοχλήσεως.

Ὁ λάκκος Α 4 ὑπῆρξε πτωχός, ἀποδώσας μόνον 3-4 μικρὰ ἀγγεῖα. Ὁ Α 1 καὶ Α 10 ἦσαν οἱ πλουσιώτατοι, φαίνεται δ' ὅτι προετιμῶντο ὡς προχειρότεροι καὶ ἐδέχθησαν τοὺς πλείστους νεκρούς. Ἰδίως ὁ τελευταῖος παρέσχε τὸ χρυσοῦν σπειροειδὲς περιδέριον, τὸ ἀξιολογώτερον τῶν χρυσῶν εὐρημάτων. Τὸ περιδέριον τοῦτο εὐρέθη διεσπαρμένον ἐντὸς τοῦ τάφου καὶ εἰς κατάστασιν σκοπίμου αἰκίας, ἦτοι αἱ ψῆφοι ἦσαν συνεστραμμένα ἢ καὶ

ἐξηρθρωμένοι. Τὴν κατάστασιν τῆς εὐρέσεώς του δεικνύει ἡ *εἰκ. 30*. Τοῦτο εἶναι ἔθιμον ἀπαντῶν συχνῶς, ἔχομεν δ' ἔτι παράδειγμα τὴν σκοπίμως συνεστραμμένην λόγχην τοῦ Α 6. Συνήθως δίδεται ἡ ἐρμηνεία, ὅτι τοῦτο ἐγένετο ὅπως τὰ κτερίσματα ἀπολέσωσι τὴν ἀξίαν των ὡς χρησιμοποιήσιμα καὶ ἀποφενχθῆ οὕτω ἢ ὑπὸ τῶν συλητῶν ἀφαίρεσίς των¹. Ὁ μνημονευθεὶς Α 6 περιεῖχε κατὰ τὸν πυθμένα του μαύρην μᾶζαν, ἐξ ἧς μεγάλα τεμάχια ἐξήχθησαν. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῆ ἂν ἐπρόκειτο περὶ ξυλίνου σκεύους. Σαρκοφάγος ἀσφαλῶς δὲν ἦτο, διότι ἐξετείνετο εἰς μικρὰν μόνον ἀπόστασιν περὶ τὸ μέσον τοῦ λάκκου. Πιθανὸν νὰ ἦτο ξυλίνη ἀσπίς (εἶναι ὁ μόνος λάκκος, ὅπου ἀποδεδειγμένως ἐτάφη πολεμιστῆς, ἀφοῦ ἐν αὐτῷ εὐρέθη ἡ μνημονευθεῖσα λόγχη καὶ ἐν ξίφος (*πίν. 16*). Ἐν τούτοις δὲν παρετηρήθη ἵχνος καρφίου ἢ μεταλλικοῦ ἐλάσματος, ὅπερ θὰ καθίστα βεβαιότερον τὸ πρᾶγμα.

Ἐν τῷ τάφῳ Β οἱ λάκκοι Β 4 καὶ Β 6 ἐκαθαρίσθησαν μέχρι τοῦ πυθμένος χωρὶς νὰ φανῆ σχεδὸν νεκρικὴ ἐπίχωσις ἢ κτέρισμα. Ὁ πρῶτος περιεῖχε μόνον ὄστρακά τινά ἀγγείων καὶ τεμάχια κρανίου ὑπὸ μεγάλην πλάκα κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον του. Ὁ Β 10 φαίνεται νὰ ἔμεινεν ἡμιτελής, διότι εἶναι πολὺ ἀβαθέστερος τῶν ὑπολοίπων. Ὁ μικρὸς τάφος Γ, περὶ οὗ ἐλέχθησάν τινά ἤδη ἐν ἀρχῇ τοῦ κεφαλαίου τούτου, εἶχε τὸ δάπεδον καὶ μέρος ἔτι τοῦ δρόμου κυριολεκτικῶς κεκαλυμμένα ὑπὸ ὀστῶν καὶ μικρῶν ἀγγείων, κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς ἐντοπίου χειροποιήτου τεχνοτροπίας. Τὸ δάπεδόν του ἐχωρίζετο εἰς δύο ὑπὸ πωρίου ἐκ ψαμμολίθου, τετραγώνου περιόπου τομῆς, ὅπερ εὐρέθη ἐντὸς τοῦ τάφου εἰς δύο τετραυσμένον (ὄρα τὸ σχέδιον καὶ τὴν *εἰκ. 25*). Ἄγνωστον ἂν πρέπει νὰ ἐκλάβῃ τις τὸν λίθον τοῦτον ἀρχικῶς ὡς στήλην ἐπιτύμβιον, ἥτις ἴστατό ποτε ἐκτὸς τοῦ τάφου. Πλὴν τῶν ἀγγείων ὁ τάφος περιεῖχεν ἐλάχιστα μικροευσρήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ φακοειδῆ γλυπτὴν λίθον ἐξ ὄρειας κρυστάλλου, φέρουσαν διακόσμησιν ἐξ ἀπλῶν γραμμῶν. Ἡ εὐτελής αὕτη λίθος εἶναι ἡ μοναδικὴ ἥτις φέρει γλυφὴν. Ἄπασαι αἱ ἄλλαι εὐρεθεῖσαι εἶναι ἀπλαῖ ἀδιακόσμητοι ψῆφοι. Ἡ τέχνη τῶν γλυπτῶν λίθων εἶχεν ἤδη ἐκλείψει.

Ὁ τάφος Δ τέλος, ἐκ τοῦ ὁποίου κατωρθώθη νὰ ἀνασυγκροτηθῶσι περὶ τὰ 130 ἀγγεῖα, παρουσίασε τὴν μεγαλυτέραν ἐκ πάντων τῶν ἄλλων ἀταξίαν, λόγῳ τῆς ἀσκηθείσης ἐν αὐτῷ τυμβωρυχίας. Αἱ πλάκες, αἱ ὁποῖαι ἐκάλυπτον τοὺς λάκκους, εὐρέθησαν ἄλλαι μὲν ἐντὸς τοῦ σπηλαίου ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἄλλαι δ' ἐντὸς αὐτῶν τῶν λάκκων. Μόνος ὁ λάκκος 12 τοῦ δρόμου περιεῖχε τὰς πλάκας κατὰ χώραν, (*εἰκ. 28*), δι' ὃ καὶ ἠλπίσαμεν ὅτι ἀσύλητος ὢν θὰ περιεῖχεν ἀνέπαφα τὰ κτερίσματά του. Μόλις ἀφηρέθησαν αἱ πλάκες ἀνεφάνησαν ὑπὸ ἐλάχιστον χῶμα, τὸ ὁποῖον ἀναμφιβόλως εἶχεν εἰσρεύσει διὰ τῶν βροχῶν, δύο σκελετοὶ ἐν μετρίᾳ καταστάσει, ἐκτάδην παρ' ἀλλήλους κείμενοι εἰς ὑπτίαν στάσιν (*εἰκ. 31*). Οὐδὲν ἀπολύτως κτέρισμα περιεῖχεν ὁ λάκκος. Τὸ ἱστορικὸν τῶν ὑπολοίπων εὐρημάτων ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ σπηλαίου λάκκων ἔχει κατὰ τὸ ἡμερολόγιον ὡς ἐξῆς:

Ὁ λάκκος Δ 1 δὲν παρουσίασεν ἢ ὀλίγα ἀγγεῖα. Ὁ Δ 2 ἐπίσης ὀλίγα ἀγγεῖα, εἰς δὲ τὴν ἀνωτέραν ἐπίχωσιν 4 πλακίδια ὑαλομάζης, ψῆφον σαρδίου, ψήγματα χρυσοῦ καὶ μικροτάτην χρυσῆν ψῆφον. Ὁ Δ 3 ἦτο τελείως κενός, ὢν καὶ ἀβαθέστερος τῶν ἄλλων. Μόνον δεκάδα

¹ Τὸ ἔθιμον ἐπικρατεῖ καὶ ἐν Βαβυλωνίᾳ, ἐπιστεῦτο δ' ἐκεῖ, κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Unger πρὸ ἐτῶν γενομένην, ὅτι ὁ κακοποιὸς δαίμων βλέπων

τὴν καταστροφὴν ἀπεμακρύνετο τοῦ τάφου δίχως νὰ ἐπιφέρῃ ἄλλην ζημίαν.

μικρῶν ὀστράκων ἀπέδωκεν. Ὁ Δ 4 ἦτο ἐξαιρετικῶς πλούσιος εἰς ἀγγεῖα. Ταῦτα εἶναι κυρίως μόνωτοι εὐρύστομοι προχοῖσκαί μετὰ σφαιρικῆς κοιλίας, ψευδόστομοι ἀμφορεῖς καὶ εἰς κρατηρίσκος. Ἀξιοσημεῖωτος εἶναι καὶ λαβὴ πελωρίου ψευδοστόμου ἀμφορέως¹. Ἀπὸ τὰ μικροευρήματα ἀξιοσημεῖωτα εἶναι μικρὰ χρυσῆ ψῆφος, ψήγματα χρυσοῦ, τὰ τρία τέταρτα εὐμεγέθους ὠραίου ῥόδακος ἐξ ὑαλομάζης, ἀμυγδαλοειδῆς ψῆφος σαρδώνυχος, κομβία στεατίτου, ψῆφοι ἠλέκτρου, μυκητοειδεῖς ἤλοι, ὧν εἰς ἔστρεωμένος ἀκόμη ἐπὶ τῶν λεπτῶν τοιχωμάτων χαλκοῦ σκεύους. Εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐπίχωσιν εἶχον ἤδη εὐρεθῆ ὁδοὺς κάπρου κατειργασμένος, χαλκᾶ τεμάχια σκευῶν καὶ ψῆφος σαρδίου.

Εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐπίχωσιν τοῦ Δ 5 εὐρομεν ὀδόντα ἀγριοχοίρου εἰργασμένον, πολλὰ

Εἰκ. 31. Οἱ δύο σκελετοὶ ἐντὸς τοῦ τάφου Δ 12.

χαλκᾶ τεμάχια, ψῆφον σαρδίου καὶ τὴν χρυσῆν ἄλυσιν τοῦ πίν. 18. Κατὰ τὰ ἄλλα ἦτο «πλουσιώτερος εἰς μικροευρήματα, ἀλλὰ πτωχὸς εἰς ἀγγεῖα. Πλήν τινων ὀστράκων ἀπέδωκε μόνον προχοῖσκα καὶ μικρὸν ἀμφορείδιον τρίωτον, ἐντὸς τῶν χωμάτων τοῦ ὁποίου εὐρέθη λεπτότατον δισκάριον χρυσοῦν καὶ ψῆφος φαγεντιανῆς. Ἀπὸ τὰ μικροπράγματα μνημονευτέα: Τέσσαρες χρυσαὶ ψῆφοι κριθοειδοῦς ἢ ἀμφικωνικοῦ σχήματος. Πολλὰ πλακίδια φαγεντιανῆς, ὧν εἰς ὠραῖος ῥόδαξ (κολοβὸς) καὶ ἕτερον τετράγωνον πλακίδιον φέρον δύο ὀστρακα τρίωτον. Τέλος ψῆφοι διάφοροι ἐκ κυανῆς μάζης ἢ φαγεντιανῆς. Σπουδαῖον ὑπῆρξε καὶ ἐν πῆλινον γυναικεῖον εἰδώλιον μὲ ἐκδήλους τοὺς μαστοῦς. Εὐρέθη ἔτι εἰς ῥόδαξ ἀκέρατος καὶ δύο εἰσέτι χρυσαὶ μικραὶ ψῆφοι».

«Ἐνδιαφέρων ὑπῆρξε καὶ ὁ Δ 6. Παρέσχε πέντε κολοβὰ μικρὰ ἀγγεῖα καὶ τινὰ τεμάχια, μικροευρήματα δὲ τοὺς συνήθεις μυκητοειδεῖς χαλκοῦς ἤλους εἰς τὸν τάφον τοῦτον, κομβίον

¹ Οὗτος εἶναι ὁ ἐξ ὀλοκλήρου σχεδὸν ἀνασυγκροτηθεὶς τοῦ πίν.

στεατίτου καὶ ψήφους τινὰς φαγεντιανῆς, μεγάλην χαλκῆν βελόνην εἰς δύο κεκαμμένην, τέλος δὲ ψήγματα χρυσοῦ, ἀξιόλογον χρυσῆν ψήφον μὲ κοκκιδωτὴν διακόσμησιν καὶ μικρὸν περιάπτον σαρδίου, ἀναμιμνήσκον περιέργως τὰ βιολόσχημα κυκλαδικὰ εἰδώλια». Εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐπίχωσιν εἴχομεν ἤδη εὖρει «πλήθος ἤλων καὶ ἄλλων χαλκῶν τεμαχίων, ὠραῖα πλακίδια ὑαλομάζης, ψήφους ὑαλοπάστας καὶ χρυσῆν ἐπένδυσιν ἐν σχήματι ἐκφυλισμένου ἀνθους παπύρου».

«Ὁ Δ 7 ὑπῆρξε σχεδὸν κενός: Ἀσήμαντα ὄστρακα καὶ ὀλίγοι ψήφοι φαγεντιανῆς, ἀκριβῶς δὲ τὰ αὐτὰ καὶ ὁ Δ 8. Ὁ Δ 9 παρέσχε τοῦλάχιστον δεκάδα μικρῶν ἀγγείων καὶ τινὰ τεμάχια, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιέρχον τριποδικὸν σκεῦος¹. Ψήφους φαγεντιανῆς, ἤλους καὶ κολοβὴν ψήφον σαρδίου». Ἡ ἀνωτέρα ἐπίχωσις «περιεῖχε δύο ὠραῖα πλακίδια κυανῆς ὑαλομάζης καὶ δύο ψήφους τοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ».

«Τέλος κενοὶ ἢ σχεδὸν κενοὶ εὐρέθησαν ὁ Δ 10 καὶ ὁ Δ 11» κατὰ τὴν κατωτάτην ἐπίχωσιν, ἐνῶ ἡ ἀνωτέρα περιεῖχεν εἰς μὲν τὸν πρῶτον «τοὺς χαλκοῦς ἤλους τοὺς εὐρισκομένους ἐν μεγάλῃ ἀφθονίᾳ εἰς τὸν τάφον τοῦτον, ἔτι δὲ ψήφους ὑαλομάζης» εἰς δὲ τὸν δεύτερον «ἄρκετὰ πλακίδια κυανῆς ὑαλομάζης μετὰ τῶν συνήθων κοσμημάτων, μαχαιρίδιον μονόστομον χαλκοῦν, κομβίον ἠλέκτρον, μικροτάτην χρυσῆν ψήφον καὶ ἕτερα ἀντικείμενα».

Ἀνθρωπολογικαὶ παρατηρήσεις. Τὰ ὄστᾶ καὶ κρανία, ὅσα κατωρθώθη νὰ ἐξαχθῶσιν εἰς ἱκανοποιητικὴν κατάστασιν, ἀπεστάλησαν εἰς τὸ Ἀνθρωπολογικὸν μουσεῖον τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ὁ διευθυντὴς τοῦ μουσείου καθηγητὴς κ. Κούμαρης εὐγενέστατα ἐπροθυμοποιήθη νὰ μοῦ ἀποστείλῃ, ἐπὶ τῇ σχετικῇ αἰτήσει μου, τὴν ἀκόλουθον ἔκθεσιν:

«Ὅστᾶ ἐκ Κεφαλληνίας (Λακκίθρα). Προϊστορικά, ἐποχῆς ὑπομυκηναϊκῆς.—Ἀποστολὴ κ. Σπ. Μαρινάτου.

- 1) Διάφορα τεθραυσμένα μακρὰ ὄστᾶ.
- 2) Ἀριστερὸν μηριαῖον ὄστοῦν, κεφαλὴ βεβλαμμένη. <Τφ. Α₄>.

Μετρήσεις: Τροχαντηρ. μῆκος ἐν φυσικῇ θέσει = 43.7.

(Μέγιστον τροχαντ. μῆκος, τροχ. — ἔσ. κόνδ. = 45.6).

Κατὰ προσέγγισιν ὑπολογισμὸς ἀναστήματος (τῇ προσθήκῃ 2 ἐκ. τοῦλάχιστον διὰ τὴν ἑλλείπουσαν κεφαλὴν, δηλαδὴ 45.7 μῆκ. τροχ. ἐν φυσικῇ θέσει) = 168.0 (;)

- 3) Ἀριστερὸν μηριαῖον ὄστοῦν, κεφαλὴ βεβλαμμένη. <Β₇>.

Μετρήσεις: Τροχαντ. μῆκος ἐν φυσικῇ θέσει = 42.1.

(Μέγ. τροχαντ. μῆκος, τροχ. — ἔσ. κόνδ. = 42.4).

Κατὰ προσέγγισιν ὑπολογισμὸς ἀναστήματος (τῇ προσθήκῃ 2 ἐκ. τοῦλάχιστον διὰ τὴν κεφαλὴν, δηλαδὴ 44.1 μῆκος τροχ. ἐν φυσικῇ θέσει) = 165.5 (;)

- 4) Δεξιὸν μηριαῖον ὄστοῦν, ᾠ, ἀκέραιον. <Δ₁₀>.

Μετρήσεις: Μέγιστον μῆκος μηροῦ, ἐν φυσικῇ θέσει = 38.2.

(Μέγιστον μῆκος μηροῦ, κεφ. κόνδ. = 39.0.

Τροχαντ. μῆκος, ἐν φυσικῇ θέσει = 35.7.

Μέγ. τροχαντ. μῆκος, τροχ. — ἔσ. κόνδ. = 37.3).

Ὑπολογισμὸς ἀναστήματος = 147.0

- 4^α) Δεξ. κνήμη, ἀκεραία. <Δ₁₀>.

¹ Τοῦτο εἶναι τὸ ἀνασυγκροτηθὲν ἀγγεῖον ἀριθ. 146-146^α (πίν. 10).

Μετρήσεις: Ὀλικὸν μῆκος κνήμης, πλάγ. κόνδ. — Σφυρ. = 33.2.

(Μέγ. μῆκος κνήμης, μεσοκονδ. ἄκανθ. — Σφυρ. = 33.7.

Μῆκος κνήμης, ἔσ. κόνδ. — Σφυρ. = 32.7).

Ὑπολογισμὸς ἀναστήματος = 155.6.

Τὸ μέσον ἀμφοτέρων, μηροῦ - κνήμης, εἶναι 151.3, ὅπερ παριστᾷ τὸ πιθανὸν ὅμως ἀνάστημα τοῦ τοῦ γυναικείου τούτου σκελετοῦ, δεδομένου ὅτι ἐπὶ μικροσώμων (γυναικῶν κ. ἄλ.), ὁ κορμὸς εἶναι δυσαναλόγως μακρὸς καὶ τὸ ἀνάστημα εἶναι συνήθως ὑψηλότερον τοῦ ὑπολογιζομένου ἐκ τῶν μακρῶν ὀστέων.

4^β) Κρανίον ἀρ. 1, τοῦ αὐτοῦ σκελετοῦ (♀) ἀνδρικής ἡλικίας, ἑτερόγναθον μετὰ βεβλαμμένου προσώπου, βλάβη δεξιῦ βρεγματικοῦ $\langle \Delta_{10} \rangle$.

Μετρήσεις: Μέγ. μῆκος κραν.	=17.1	} ἐγκ. κρανιακ. δείκτης = 77.19 Μεσοκεφαλία μετωποβρεγματ. δείκτης = 68.94 Μετριομετωπία (πρὸς εὐρυμετωπίαν).
Μέγ. πλάτος κραν.	=13.2	
Ἐλάχ. μετωπικὸν πλάτ.	= 9.1	

5) Κρανίον ἀρ. 2, τεμάχιον θόλου. Ἰνίον προβάλλον.

6) Κρανίον ἀρ. 3, ἀνδρικής ἡλικίας, ἄγναθον. $\langle \text{Τφ. Α}_6 \rangle$.

Μετρήσεις: Μέγ. μῆκος κραν.	=19.1	} ἐγκ. κραν. δείκτης = 75.92 Μεσοκεφαλία (ὑποδολιχόκρανον). μετωποβρεγμ. δείκτης = 71.03 Ἐδρυμετωπία.
Μέγ. πλάτος κραν.	=14.5	
Ἐλάχ. μετωπικὸν πλάτ.	=10.3	

7) Κρανίον ἀρ. 4, θόλος κρανίου βεβλαμμένος.

8) Κρανίον ἀρ. 5, ὠρίμου ἡλικίας, ἄγναθον βεβλαμμένον.

Μετρήσεις: Μέγ. μῆκος κρανίου	=18.5 (;)	} ἐγκ. κρ. δείκτης = 76.76 Μεσοκεφαλία (ὑποδολιχόκρανον).
Μέγ. πλάτος κραν.	=14.2	

Ἐκσημα ὑπερόφρυα τόξα.

9) Κρανίον ἀρ. 6, τεμάχιον θόλου κ. ἄλ.

Μετρήσεις: Μέγ. μῆκος κρ. = 17.3 (;)
Ἐλάχ. μετωπικὸν πλάτ. = 9.3.

Παρατηρήσεις: Χαρακτηριστικὴ ἡ ὁμοιότης τοῦ κρανιακοῦ τύπου, Μεσοκεφαλίας, ἐφ' ὧν τῶν κρανίων. Ἀνάστημα μέσον.

Ἰ. Κούμαρης.

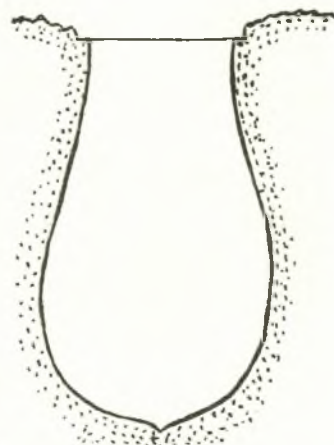
Ἐφόσον ἐλλείπουσιν εὐρύτεραι ἀνθρωπολογικαὶ παρατηρήσεις ἐκ τῶν μυκηναϊκῶν τάφων τῆς Ἑλλάδος, γενικὰ συμπεράσματα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθοῦν. Εἶναι ἐν τούτοις χαρακτηριστικὴ ἡ φυλετικὴ ἐνότης ἡ παρατηρουμένη ἀνωτέρω, καθ' ἣν τὰ «ἀχαϊκὰ» φῦλα τῶν τάφων τῆς Λακκίδθρας ἀνήκον εἰς μεσαίου ἀναστήματος μεσοκέφαλον λαόν. Ἐν Κρήτῃ, ὅπου τὰ πράγματα ἔχουσι καλύτερον μελετηθῆ, πλεονάζει εἰς τὰ παλαιότερα μινωϊκὰ στρώματα ἡ δολιχοκεφαλία καὶ μεσοκεφαλία. Τὰ δείγματα βραχυκεφαλίας εἶναι σπάνια, μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἡ βραχυκέφαλος δωρική φυλὴ κατέλαβε τὴν νῆσον, ἧς ὁ ἀνθρωπολογικὸς τύπος διατηρεῖται καὶ μέχρι σήμερον ἐν Κρήτῃ (ἰδιαίτατα εἰς τὰ Σφακιά)¹.

¹ Ὅρα ἄλλας παρατηρήσεις μου ΑΔ 1930-31 166 καὶ περαιτέρω Xanthudides, The Vaulted Tombs of Mesarà 126-7.

6. ΟΙ ΣΙΡΟΙ

Εἰς τὸ μεταξὺ καὶ περίξ τῶν τάφων τῆς Λακκίθρας διάστημα εὐρέθησαν πολλὰ φρεατοειδῆ λαξεύματα, ἐντὸς τοῦ βράχου ἐσκαμμένα, τῶν ὁποίων τὸ βάθος οὐδέποτε φθάνει τὰ 2 μ., τὸ δὲ πλάτος ποικίλλει. Ἀκριβέστερον ἔχουσι τὰ ὀρύγματα ταῦτα πιθοειδῆ, ἤτοι πρὸς τὰ κάτω εὐρυνομένην τομήν, περίξ δὲ τῶν χειλέων φέρουν συνήθως ἐγκοπὴν, πρὸς ὑποδοχὴν στρογγύλης λιθίνης πλακός, ἣτις ἐχρησίμευεν ὡς κάλυμμα. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἡ πλάξ αὕτη εὐρέθη ἐντὸς τοῦ ὀρύγματος. Δέκα ἐννέα ἐκ τῶν λαξευμάτων τούτων κεῖνται μεταξὺ καὶ περίξ τῶν τάφων Γ καὶ Δ, τέσσαρα δ' ἢ πέντε ὑπάρχουσιν ἐντὸς τοῦ βράχου ὑπὲρ τοὺς τάφους Α καὶ Β, διακρίνονται δὲ καὶ ἄλλων ἴχνη, ἡμιτελῶν εἴτε κατεστραμμένων. Τὴν συνήθη τομήν τῶν κατασκευασμάτων τούτων δεικνύει τὸ σχῆμα τῆς εἰκ. 32.

Ὅμοια λαξεύματα, ἂν καὶ οὐχὶ ἀκριβῶς τοῦ αὐτοῦ σχήματος, παρατηρήθησαν πρὸ τῶν ταφικῶν σπηλαίων εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῶν Μαζαρακάτων¹, ὑπάρχουσι δὲ καὶ εἰς τὸ τῶν Διακάτων². Ἡ χρῆσις των παρεμένεν ἀνεξακρίβωτος καὶ προβληματική. Ὁ Καββαδίας ἀναφέρει³ ὅτι, «διὰ τῶν περαιτέρω ἀνασκαφῶν θέλει βεβαιωθῆ ἂν ταῦτα ἦσαν τάφοι ἢ ἐστίαι ἢ ἀποθήκαι ἢ βόθροι». Αἱ ἀνασκαφαί τῆς Λακκίθρας, ἂν δὲν ἐξηκριβώσαν τελείως τὴν χρονολογίαν τῶν ὀρυγμάτων τούτων, τοῦλάχιστον ἐβεβαίωσαν τὸν προορισμὸν των: Ἦσαν οἱ λεγόμενοι σιροί, ἤτοι ὑπόγειοι ἀποθήκαι πρὸς φύλαξιν σιτηρῶν, διότι μεταξὺ πάντων τῶν καθαρισθέντων ἐν Λακκίθρα εἰς καὶ μόνος ἔδειξεν εἰς τὸν πυθμένα του ἀπηνθρακωμένα λείψανα σίτου καὶ κριθῆς (εἰκ. 33).

Εἰκ. 32. Τομή ἐνὸς τῶν σιρῶν τῆς Λακκίθρας.

Τοιοῦτου εἴδους ὀρύγματα πρὸς φύλαξιν τῶν σιτηρῶν ἦσαν κοινὰ πρὸ 50 ἔτι ἐτῶν ἐν Κεφαλληνία, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπῆρχον ἔτι ἄλευρα, ἀλλ' εἰσήγοντο τὰ σιτηρὰ τὰ ὅποια ἠλέθοντο κατὰ μικρὸν εἰς τοὺς ἀνεμομύλους ἢ ἀλογομύλους τῶν χωρίων.

Εἰς τὴν ἐντοπίαν διάλεκτον (τοῦλάχιστον τοῦ Ληξουρίου) καλοῦνται τὰ ὀρύγματα ταῦτα μουρσιά (τὸ μουρσί), ἔχουν δὲ τὸ πλεονέκτημα νὰ διατηροῦν ἐπὶ μακρὸν ἀβλαβῆ τὰ σιτηρὰ ἅτινα ἐπιπροσθέτως καλυπτόμενα ἄνω δι' ὀλίγης ἄμμου ἦσαν ἀσφαλῆ ἀπὸ τῶν ἐντόμων καὶ τῶν τρωκτικῶν. Συνήθως οἱ σιροὶ οὗτοι, ὡς εἶναι καὶ τὸ λογικόν, εὐρίσκοντο εἰς τὰ ὑπόγεια τῶν οἰκιῶν, ἐν τούτοις εἰς τὸ χωρίον Βόβικες ἔχω ἴδει τοιούτους καὶ ἐκτὸς τῶν οἰκημάτων, ἀλλ' εἰς οὐχὶ μακρὰν ἀπόστασιν.

Νομίζω ὅτι καὶ τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος παρὰ τοὺς τάφους ὀρύγματα ἦσαν σιροὶ πρὸς φύλαξιν σιτηρῶν. Εἶναι βεβαίως περιέργον, πῶς οὗτοι ἔτυχε νὰ εὐρίσκωνται ἐκεῖ ἀκριβῶς, ὅπου καὶ τὰ μυκηναϊκὰ νεκροταφεῖα. Ἴσως ὑπῆρξε κοινὸς λόγος εἰς καὶ ὁ αὐτός, ἡ εὐκολία

¹ Καββαδία, Προϊστ. Ἀρχαιολογία 371, ἐνθα περιγράφονται ὡς «ἡμισφαιρικά λαξεύματα ἀπολήγοντα κάτω εἰς ὄξύ». Πραγματικῶς εἶναι σωστά φρέατα σκενούμενα πρὸς τὰ κάτω.

² Γνωρίζω ταῦτα ἐξ αὐτοψίας. Δὲν μνημονεύονται εἰς τὴν δημοσίευσιν Κυπαρίσση.

³ Προϊστ. Ἀρχ. ἐ. ἀ.

πρὸς λάξευσιν τοῦ μαλακοῦ πετρώματος, τὸ ὁποῖον μετὰ φροντίδος ἀνεζητεῖτο καὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀμμῶδες, ὡς πράγματι εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις συμβαίνει. Παρὰ τὸ χωρίον Κοντογενάδα, (περὶ τὰ 5 λεπτὰ πρὸς Β.), ὅπου ὑπάρχει μαλακὸν ἀμμῶδες πέτρωμα, ἔχουσι λαξευθῆ

Εἰκ. 33. Ὁ σιρὸς ἐντὸς τοῦ ὁποῖου εὐρέθησαν τὰ ἀπηνθρακωμένα σιτηρά. Δεξιὰ ὀρθογώνιον λάξευμα εὐρυνόμενον πρὸς τὰ κάτω. Εἰς τὸ βάθος ἀπλοῦται ὁ κάμπος τῆς Λιβαθοῦς.

πλήθος σιρῶν, ἡ δὲ τοποθεσία διὰ τοῦτο καλεῖται «Στὰ Μουρσιά». Οἱ σιροὶ οὗτοι εἶναι τόσον παλαιοί, ὥστε οὐδεὶς ἐνθυμεῖται τι περὶ τῆς λαξεύσεώς των. Ἐκ διαφόρων ἰχνῶν καὶ μικροευρημάτων, ὡς καὶ τάφων κατεσκευασμένων διὰ κεράμων, εἶχον συμπεράνει ἤδη πρὸ πολλοῦ ὅτι ἐκεῖ που θὰ ἔκειτο βυζαντινὸς συνοικισμὸς, οὗ τὴν θέσιν ὑποδεικνύει σήμερον τὸ ἐρημοκλήσιον τοῦ «Ἁΐ Νικόλα στὸ Σκίνο». Ὡς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἐχαρακτήρισα καὶ τοὺς σιροὺς τῆς Λακκίθρας, ἐν τυχαῖον δ' εὕρημα ἤλθε νὰ καταστήσῃ τὴν εἰκασίαν πιθανωτάτην: Παραπλευρῶς ἑνὸς σιροῦ κειμένου πλησίον τοῦ τάφου Γ εὐρέθησαν ἐν σωρῶ δώδεκα σκυφωτὰ βυζαντινὰ χαλκᾶ νομίσματα, ἐκ τῶν ὁποίων πέντε μὲν εἶναι Μανουήλ Δ' τοῦ Κομνηνοῦ (1143 - 1180), ἑπτὰ δὲ Ἰσαακίου Β' τοῦ Ἀγγέλου¹ (1185 - 1195 καὶ 1203 - 1204). Εἰς τὰ περίχωρα εὐρέθη καὶ χαλκοῦν νόμισμα τῆς Λευκάδος, Δ' αἰῶνος π. Χ. Ταῦτα δεικνύουν ὅτι ἀρχαῖός τις, κυριώτατα ὅμως βυζαντινὸς συνοικισμὸς κατελάμβανε τὸν περὶ τοὺς τάφους τῆς Λακκίθρας χῶρον, ὡς τοῦτο ἄλλως δεικνύουν λακκοειδεῖς ἢ κιβωτόσχημοι τάφοι ἀκτέριστοι ἢ μετὰ λίαν εὐτελῶν κτερισμάτων, (βλ. εἰκ. 11) εὐρισκόμενοι πέριξ τοῦ ναΐσκου τοῦ Ἀγίου Νικολάου τῶν Ἀλιπράντηδων. Εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ συνοικισμοῦ τούτου ἀποδίδω τὴν λάξευσιν τῶν σιρῶν. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εὐρέθησαν τότε τυχαίως πλούσιοι μυκηναϊκοὶ τάφοι, ὡς ἀποδεικνύουν ὀρθογώνια λαξεύματα κατεστραμμένα (ἐν τούτων, ὅτε ἀνεσκάπτετο, ἐνομιζομεν ἐπὶ ἡμέρας ὅτι ἦτο τάφος, καὶ ἦτο ἴσως πράγματι) καὶ δύο σιροὶ λαξευθέντες, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ τοῦ τάφου Δ. Ἡ ἀνάμνησις τοιούτων γεγονότων διατηρεῖται συνήθως ἐπὶ μακρόν, οὕτω δὲ καὶ οἱ σημερινοὶ κάτοικοι τῆς Λακκίθρας ἐγνώριζον τὴν παράδοσιν, ὅτι κρύπτεται θησαυρὸς ἐκεῖ ὅπου πράγματι ἀνεκαλύφθησαν οἱ τάφοι.

¹ Κατ' εὐγενῆ ἀνακοίνωσιν τοῦ φίλου διευθυντοῦ τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου κ. Κωνσταντοπούλου.

7. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τὸ πρῶτον γεγονός, ὅπερ ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν Λακκίθρας, εἶναι ὁ πρωτοφανής τῶν τάφων πλοῦτος. Χωρὶς νὰ ὑπολογισθῶσι τὰ λοιπὰ εὐρήματα, ἀνευρέθησαν ἀγγεῖα ἄνω τῶν 400, ἐξ ὧν περὶ τὰ 300 τεμάχια συνεκροτήθησαν καὶ ἐξετέθησαν, ποσὸν ὅπερ οὔτε κατὰ προσέγγισιν δὲν παρουσίασαν τὰ πολυάριθμα σπήλαια τῶν Μάζαρακάτων καὶ Διακάτων ὁμοῦ. Κατὰ τὰ ἄλλα τὰ εὐρήματα πασῶν τούτων τῶν ἀνασκαφῶν εἶναι γενικῶς ὅμοια μεταξύ των, ὡς καὶ τὰ τοῦ μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ εἰς Σταροχώρα καὶ τὰ τοῦ τάφου τῶν Οἰκοπέδων. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς χρονικῆς περιόδου «ὑπομυκηναϊκῆς», τῆς ὁποίας ἡ κεραμεικὴ παρουσιάζει τὰ ἀκόλουθα θεμελιώδη χαρακτηριστικά:

Γενικὴ κατάπτωσης καὶ παρακμῆ ὡς πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ πηλοῦ καὶ τοῦ βερνίκιου εἶναι ἀμέσως ἀντιληπτὴ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν μυκηναϊκὴν τεχνοτροπίαν. Τὸ βερνίκιον εἶναι γενικῶς ἀλαμπές ἢ λάμπει ὀλίγον, χρώματος μελανωποῦ ἢ καστανοῦ διαφόρων ἀποχρώσεων. Ὅλιγα τινὰ μόνον τεμάχια ἐκ τοῦ τάφου Δ παρουσιάζουν τὸ ὠραῖον ἐρυθροπὸν ἢ ἐρυθρομέλαν σιλπνὸν μυκηναϊκὸν βερνίκιον, διατηροῦντα γενικῶς καὶ τὴν μυκηναϊκὴν τεχνοτροπίαν περισσότερον τῶν ἄλλων. Ταῦτα εἶναι τὰ ἐπὶ τῶν πινάκων εἰκονιζόμενα ὑπ' ἀρ. 170, (1283) (προχοῖσκη) καὶ 174, (1346) 177, (1350) 180, (1352) (ψευδόστομοι ἀμφορεῖς)¹. Ὁ πηλὸς τῆς κεραμεικῆς δύναται νὰ διαιρεθῆ εἰς τὰς ἀκόλουθους κατηγορίας:

1) Ἡ μεγίστη πλειονότης τῶν ἀγγείων ἀποτελεῖται ἐκ πηλοῦ καλῶς ὠπτημένου καὶ ἀρκούντως καθαροῦ. Τὸ χρῶμα ἀναλόγως τῆς ὀπτήσεως κυμαίνεται μεταξύ ἐλαφρῶς ἐρυθροποῦ, ἐλαφρῶς ροδόχρου, ἐλαφρῶς κεραμεοῦ, εἷς τινὰ δὲ παραδείγματα ἕνεκα τῆς παρατεταμένης ἰσχυρᾶς ὀπτήσεως τὸ χρῶμα ἀπέβη ἀνοικτὸν καστανόν. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, ἰδίως ἡ τελευταία κατηγορία, διατηροῦν καλύτερον πάντων τῶν ἄλλων καὶ τὸ βερνίκιόν των, ἕνεκα τῆς στερεότητος τοῦ πηλοῦ.

2) Μία κατηγορία ἀρκετῶν ἀγγείων παρουσιάζει ὑπόλευκον ἢ ἐλαφρῶς πρὸς τὸ κίτρινον ἀποκλίνοντα καθαρῶτατον πηλόν, λίαν εὐθρυπτον ἕνεκα τῆς ἀτελοῦς ὀπτήσεως, εἰς τρόπον, ὥστε ἡ ἐπαφὴ τῶν ἀγγείων ἀφήνει εἰς τὴν χεῖρα λεπτὸν στρώμα κόνεως λευκῆς. Τὸν πηλὸν τοῦτον εἶχον ὀνομάσει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς «πρωτοκορινθιακόν», παρετήρησα δ' ὕστερον ὅτι τὴν αὐτὴν ὀνομασίαν μετεχειρίσθη ὁ Sam Wide περὶ τινων συγχρόνων ἀγγείων τῆς Σαλαμῖνος². Ὁ βαθμὸς τοῦ εὐθρύπτου ὡς καὶ τὸ ἐξωτερικὸν χρῶμα παρουσιάζουν μικρὰς διαφορὰς, ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς ὀπτήσεως³. Ἡ διακόσμησις τῶν ἀγγείων τούτων εἶναι

¹ Τὰ ἀγγεῖα πρὸς εὐκολίαν ἠριθμήθησαν δι' αὐξοντος ἀριθμοῦ ἐπὶ τῶν πινάκων, τοποθετηθέντα κατὰ σειρὰν τάφων Α, Β, Γ καὶ Δ. Ὅσα ἀγγεῖα ἀπεικονίσθησαν δις ἴνα φανῆ καλύτερον ἢ διακόσμησις των φέρουν τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν (λ. χ. 146 καὶ 146α). Τοῦ λοιποῦ θὰ παραπέμψωμεν εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τούτους, παρὰ τοὺς ὁποίους ἐντὸς παρενθέσεως σημειοῦται συνήθως ὁ ἀριθμὸς εὐρετηρίου τοῦ μουσείου Ἀργοστολίου.

² A. M. 35 1910 18. (* fast protokorinthisch »).

³ Παραδείγματα τοιούτων ἀγγείων εἶναι τὰ 153 (1239), 163 (1254), 168 (1255), 184 (1270), 189 (1271), 190 (1279), 245 (1275), 182-3. (1276-77), 190 (1279) κλπ. Ἐπίσης τὸ 240 (1311) καὶ πᾶσαι σχεδὸν αἱ προχοῖσκαὶ ἀπὸ τοῦ ἀρ. 230 καὶ ἐφεξῆς, ὡς καὶ ἡ πλειονότης τῶν κυλικῶν καὶ τῶν ἀρυτήρων.

πάντοτε εξίτηλος, πολλάκις δ' ἔχει ἀποπέσει ἐντελῶς (λ.χ. αἱ σπεῖραι τοῦ 163) ἔνεκα τῆς ἐλαχίστης συνοχῆς τοῦ πηλοῦ.

3) Μία συναφῆς κατηγορία ὀλιγαριθμῶν ἀγγείων παρουσιάζει ἀνάλογον πηλόν, μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι οὗτος ἔχει ἰσχυροτέραν ἢ ἐλαφροτέραν πρᾶσινίζουσαν ἀπόχρωσιν. Οὗτος παρουσιάζει κάπως στερεωτέραν ὑφήν, δι' ὃ καὶ ἡ διακόσμησις δὲν εἶναι τόσον εξίτηλος¹.

4) Μία περιορισμένη κατηγορία περιλαμβάνουσα μόνον μικρὰ ἀγγεῖα παρουσιάζει σκοτεινὸν τεφρὸν χρῶμα, ἐφ' οὗ προστίθεται μέλαν γάνωμα, εἰς τρόπον ὥστε τὰ σχετικὰ ἀγγεῖα λαμβάνουσι τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τῶν καλουμένων *buchero*².

5) Τελευταία τάξις εἶναι ἡ τῶν χειροποιήτων ἀγγείων τῆς ἐγγωρίας παραδόσεως. Τούτων ὁ πηλὸς εἶναι χονδροειδῆς, ἀκάθαρος καὶ γεώδης. Πιθανώτατα τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ὠπτῶντο εἰς τὸ ἀνοικτὸν πῦρ, δι' ὃ τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς ὀπτήσεως καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ καπνοῦ ἐμποτίσεως κυμαίνεται μεταξὺ τοῦ μέλανος, τοῦ ἐρυθροποῦ καὶ τοῦ καστανοῦ διαφόρων ἀποχρώσεων. Πολλάκις ὁ πηλὸς παρουσιάζει διαφορὰν χρώματος ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, ὃ δὲ πυρὴν πάλιν ἐρυθρίζει, εἰς τρόπον ὥστε ἐπὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὀστράκου νὰ ἔχωμεν τρία διάφορα χρώματα πηλοῦ.

Σχήματα καὶ διακόσμησις τῶν ἀγγείων. Ἐν βλέμμα ἐπὶ τῶν πινάκων ἀρκεῖ, ἵνα ἐμποιήσῃ ἐντύπωσιν ἡ μονότονος ἀφθονία ὠρισμένων εἰδῶν ἀγγείων. Κυρίως ἀφθονοῦσι τὰ τρία κύρια σκευῆ τοῦ συμποσίου: Ὁ κρατῆρ, ὁ ἀρυτήρ καὶ ἡ κύλιξ. Τῶν δύο τελευταίων εἰδῶν ὑπάρχει ἐκπληκτικὴ ἀφθονία, ἀλλ' οὔτε πάντων ἢ ἀνασυγκρότησις ἐπετεύχθη, οὔτε πάντα τὰ ἀνασυγκροτηθέντα ἀπεικονίσθησαν. Οἱ κρατῆρες παρουσιάζουσι ποικιλίαν σχημάτων. Ἄλλοι ἔχουσι καθέτους καὶ ἄλλοι ὀριζοντίως λοξὰς λαβὰς. Τινὲς εἶναι ἐφωδιασμένοι διὰ προχοῆς. Δύο μεταξὺ αὐτῶν στεροῦνται ἰδίας βάσεως (5 καὶ 153), ἐπὶ πάντων δὲ τῶν ἄλλων βλέπομεν τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν ἀπὸ τῆς δακτυλοειδοῦς βάσεως (145, 149 κλπ.) μέχρι τοῦ σαφοῦς ποδός, ὅστις εἰς τινὰ παραδείγματα εἶναι ἀρκεῖντως ὑψηλός (12, 14-15, 138, 154, 156). Μοναδικὸν καὶ ἀσύνηθες σχῆμα ἔχει ὁ τριποδικὸς κρατῆρ 146-146^α.

Αἱ «ὑψίποδες κύλικες» εἶναι πᾶσαι γενικῶς τοῦ αὐτοῦ τύπου, παραβλεπομένου τοῦ γεγονότος ὅτι ἄλλαι εἶναι βαθύτεραι (λ.χ. 43, 54, 214, 216) καὶ ἄλλαι ἀναλογικῶς εὐρύτεραι (48, 49, 51 κλπ.). Πᾶσαι γενικῶς εἶναι ἐφωδιασμέναι διὰ δύο καθέτων λαβῶν. Ὁ πούς εἰς ἄλλα παραδείγματα ἔχει τὸ κανονικὸν κιονοειδῶς πρὸς τὰ ἄνω παχυνόμενον σχῆμα (27, 46, 49, 52 κλπ.), εἰς ἄλλα παρουσιάζει ἐλαφρὰν «ἔντασιν» (25, 29, 43, 214 κλπ.), εἰς ἄλλα δὲ τέλος φέρει μίαν χαρακτηριστικὴν ἰδιορρυθμίαν, ἣτοι ἐγκοίλους ἐντομὰς καὶ ἐξέχοντας δακτυλίους (44, 222, 225). Τὸ τελευταῖον τοῦτο χαρακτηριστικὸν παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ κυλικῶν ἐκ τῶν προσφάτων ἀνασκαφῶν τοῦ Heurtley ἐν Ἰθάκῃ. ("Ορα BCH 1930 Chronique 482 εἰκ. 13).

Ἡ τάξις τῶν ἀγγείων τούτων εἶναι κοινὴ καὶ χαρακτηριστικὴ τῆς ὑστερομυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Τοῦναντίον σπάνιοι ἀλλαγῶς εἶναι οἱ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀφθόνως εὐρεθέντες ἀρυτήρες. Ἐν Κρήτῃ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶναι ἀνύπαρκοι³. Ἐξ Ἀργολίδος ἐν ἡ δύο τεμά-

1 Παραδείγματα 1 (993), 24 (1008), 117 (1161), 169 (1300).

2 Τοιαῦτα εἶναι τὰ ἀγγεῖα 253 (1354), 256 (1353), 194 (1357) καὶ ἐν μέρει ὁ ἀμφορίσκος ἐξ Οἰκοπέδων εἰκ. 13.

3 Ἐν παράδειγμα ὑπάρχει ἐκ Βροκάστρου καὶ ἴσως εἶναι

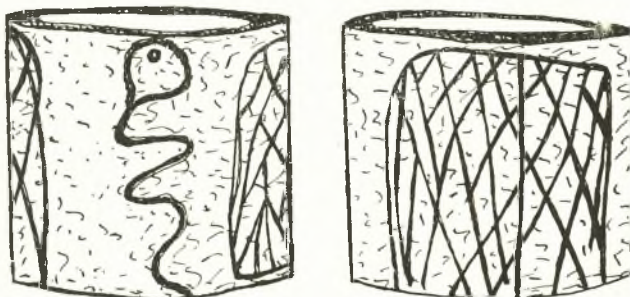
εἰσηγμένον. Εἶναι χειροποίητον, φέρει ἐγγάρακτον διακόσμησιν καὶ λαβὴν οὐχὶ τὴν συνήθη εἰς τοὺς ἀρυτήρας, ἀλλ' ἀπλῶς ῥαβδοειδῆ λήγουσαν ἄνω εἰς κεφαλὴν ζώου. Hall, Vrocastro 151 εἰκ. 90. Χαραριστικὸν γεγονός εἶναι,

για τοιούτων ἀγγείων εἶναι γνωστά¹. Ὁ θολωτὸς τάφος τῆς Μεσσηνιακῆς Πύλου παρουσίασεν εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐπίχωσίν του ὁμοῦ μετὰ τινων ὑψιπόδων κυλίκων καὶ τεμάχια ὀλίγων ἀρυτήρων². Ἐπίσης εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ἐκ Κεφαλληνίας ἀγγείων De Bosset, ἣτις περιῆλθεν εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Neuchâtel, ὑπάρχει εἰς ἀρυτῆρ περιγραφόμενος ὡς «οἰνήρουσις» κατὰ τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Ἀριστοφάνους (Ἄχαρν. 1067)³.

Τῶν ὑπολοίπων ἀγγείων τὰ σχήματα φαίνονται ἐπὶ τῶν πινάκων. Ἀφθονοῦσιν ὡς εἰκὸς οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, ὧν εἷς μέγας (148) ἔχει 37 ἑκατοστὰ ὕψος. Οὗτος, ὡς καὶ ἄλλα παραδείγματα, φέρουν ἐπὶ τοῦ κέντρου τοῦ δίσκου τῆς λαβῆς μαστοειδῆ ἀπόφυσιν οἰκείαν εἰς τὴν παροῦσαν περίοδον⁴. Πρόχοι καὶ προχοῖσκαί εἶναι ἐπίσης κοιναί, ἀλλὰ δὲν ἀπαντᾷ ἐνταῦθα τὸ τριφυλλοειδὲς στόμιον τὸ τόσον χαρακτηριστικὸν δι' ἄλλας συγχρόνους περιοχάς⁵. Δις μόνον ἀπαντᾷ ἐπὶ τῶν μεγαλύτερων ἀκριβῶς παραδειγμάτων τὸ ὀαμοειδὲς στόμιον (22 καὶ 227, εἰς τὸ δεύτερον παράδειγμα περισσότερον ἐκπεφρασμένον). Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ἢ πρόχους 110 εὐρεθεῖσα εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ τάφου Β. Πηλός, χρῶμα καὶ πρὸ παντὸς τὸ σχῆμα μετὰ τῆς ῥαδιῆς λαβῆς ὑποδεικνύουσιν, ὅτι αὕτη ἀνήκει εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἐποχὴν τοῦ 7^{ου} ἢ 6^{ου} ἴσως αἰῶνος. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ αὐτοῦ τάφου εὐρέθησαν ἄλλως καὶ ἐν ἡ δύο ὄστρακα φαινόμενα ὡς μιμήσεις πρωτοκορινθιακῶν ἀγγείων, ἔτι δ' ὀλίγα τεμάχια μετὰ στιλποῦ βερνικίου τοῦ 6^{ου} ἢ 5^{ου} αἰῶνος.

Ἐκ τῶν ὑπολοίπων σχημάτων ἰδιαίτερος μνημονευτέα εἶναι τὰ τριποδικὰ σκευῆ 171 καὶ 172, διπλᾶ συμπεπλεγμένα ἀγγεῖα (58, 210, ἔτι δὲ 208 καὶ 209, ἅτινα ἀνήκον εἰς διπλᾶ ἀγγεῖα) καὶ τὸ τριποδῶν τοιοῦτο 212⁶. Τὸ βαρελοειδὲς 120 συνεπληρώθη εἰς τὸ στόμιον, εἶναι ὅμως πιθανόν, ὅτι τοῦτο κατέληγεν εἰς κεφαλὴν ζφου⁷.

Τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων τῆς χειροποιήτου κεραμεικῆς ἀνήκουσιν, ὡς εἶναι ἀμέσως

Εἰκ. 34. Ἡ διακόσμησις τῆς πυξίδος ἀριθ. 262.

ὅτι εἰς ἀρκούντως προγενεστέραν ἐποχὴν (ΥΜΙ) αἰσθανθέντες ἐν Κρήτῃ τὴν ἀνάγκην καταλλήλου ἀγγείου ἵνα ἀρύωνται ὑγρὸν ἐξ ἄλλου μεγαλύτερου ἐφωδίασαν ἀπλοῦς κυάθους μετὰ τὴν ὑψηλὴν λαβὴν τοῦ ἀρυτήρος. Ἐν τοιοῦτον παράδειγμα ὑπάρχει ἐκ Τυλίσου (ἀρ. καταλ. 7282, προθήκη 70 Τυλίσου).

1 Φιλικὴ ἀνακοίνωσις τοῦ καθηγητοῦ κ. Καγο. Βλ. καὶ Schliemann, Mykenæ 57 εἰκ. 23.

2 Κουρουνιώτης, Α Ε 1914 115 εἰκ. 27 ἄνω δεξιὰ. Πρόκειται περὶ λαβῆς χειροποιήτου ἀρυτήρος, οὗ ὁ πηλὸς κατὰ τὴν σχετικὴν περιγραφὴν τοῦ Κουρουνιώτου φαίνεται νὰ εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν τῶν κεφαλληνιακῶν χειροποιήτων ἀρυτήρων (105, ὅσους διατηρεῖ καὶ τὴν λαβὴν, βλ. ἐπίσης 283-84). Πρόκειται ἄρα περὶ εἰσηγμένων τεμαχίων ἐκ Κεφαλληνίας; Ἀρυτῆρες ἦσαν καὶ τέσσαρα τεμάχια, ὧν ἓν ἀπεικονίζεται ἐ. ἀ. εἰκ. 20, 2. Μικρὰ μόνον διαφορά ὑπάρχει ὡς πρὸς τὴν προσκόλλησιν τῆς λαβῆς. Ὑπὸ τοῦ Κουρουνιώτου περι-

γράφονται ὡς κύπελλα «μεθ' ὑψηλῶν καθέτων κρικοειδῶν λαβῶν» ἐ. ἀ. 110.

3 Dessoulavy, R. A. 1900, 2 133 εἰκ. 1. Ἡ οἰνήρουσις ἐν τούτοις φαίνεται νὰ εἶχε μᾶλλον τὸ σχῆμα οἰνοχόης, ἢ κρῖνωμεν ἐκ τῶν ἀγγειογραφῶν. Τὸ σχετικὸν σχόλιον τοῦ Ἀριστοφάνους (ἐκδ. Didot) ἐρμηνεύει τὴν οἰνήρουσιν ὡς «τὴν τοῦ οἴνου κοτύλην, ἣ ἀρύονται».

4 Α Μ 1910 31.

5 Σαλαμίς: Α Μ ἐ. ἀ. 31.

6 Βλ. ἐν ἀνάλογον ἐκ Κοκκολάτων: Καββαδία, Προϊστ. Ἀρχαιολογία 371 εἰκ. 471.

7 Ἀναλογίαν λ. χ. ὄρα ἐξ Ἀμυκλαίου ΑΜ 52 1927 Beil 6, 14-15. Τὴν παραπομπὴν ὀφείλω εἰς τὸν ὑποδιευθυντὴν τοῦ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου κ. Wrede. Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα παραδείγματα.

ἀντιληπτόν, εἰς ἄλλην κατηγορίαν. (94 - 99, 249 - 253 καὶ 261 - 276). Τὰ εὐμεγέθη ἀγγεῖα ἦσαν ὀλίγα. Προφανῶς ἡ κατασκευὴ τῶν ἦτο δυσκολωτέρα. Ἐν μόνον συνεκροτήθῃ πλήρως, τὸ 97, φέρει καθέτους ἀναγλύφους ῥαβδώσεις ἐπὶ τῆς κοιλίας. Κυαθίσκοι καὶ προχοῖσται εἶναι τὰ μακροῦ συνηθέστερα σχήματα. Μία σειρά μικρῶν λίαν ἀνοικτῶν μονῶτων φιαλῶν (269 - 271) φέρει αἰχμηρὰν προχοὴν ὡσεὶ ἐπρόκειτο περὶ λύχνων (ἀλλ' οὐδὲν ἵχνος καύσεως παρατηρεῖται καὶ οἱ λύχνοι εἶναι ἄλλως ἄγνωστοι)¹. Ἐν δίωτον σκυφοειδὲς ἀγγεῖον (99) ἔχει ἴσως ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ σχήματος τῶν μυκηναϊκῶν κρατηρίσκων. Ἐκ τῶν κυάθων τινὲς φέρουσι πλὴν τῆς λαβῆς καὶ μίαν ἢ δύο ἔτι ψευδολαβὰς προσκεκολλημένας ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων (264 - 265). Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ πρωτόγονον σχῆμα τῆς κυλινδρικής πυξίδος 262, (εἰκ. 34) ἐνθυμίζον ἀμέσως τὴν πρωτοκυκλαδικὴν κεραμεικὴν².

Ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν τῶν ἀγγείων τῆς Κεφαλληνίας, αὕτη καίτοι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὁμοία πρὸς τὴν διακόσμησιν ἄλλων συναφῶν συλλογῶν (κυρίως τῆς ἐκ Σαλαμῖνος), ἐν τούτοις παρουσιάζει ἴδια γνωρίσματα δίδοντα εἰς αὐτὴν χαρακτηριστικὸν ἰδιαίτερον τόνον. Πάντες οἱ κρατῆρες καὶ αἱ ὑψίποδες κύλικες, ἐνίοτε δὲ καὶ ἄλλα ἀγγεῖα, ἔχουσι τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν κεκαλυμμένην δι' ἀραιοῦ γάνωματος μελανοῦ, καστανοῦ ἢ ἐρυθροποῦ. Ἐνίοτε τὸ αὐτὸ μέλαν γάνωμα καλύπτει καὶ ὀλόκληρον τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν μεγαλυτέρων ἀγγείων ἄνευ ἄλλης διακοσμῆσεως, ἢ τὸ πολὺ ἐξαιρουμένης λεπτῆς ζώνης (22, 150, 227). Ἐπι συχνότερον συμβαίνει τοῦτο ἐπὶ μικροτέρων ἀγγείων (194, αἱ προχοῖσται ἀπὸ τοῦ 197 καὶ ἐξῆς κλπ.)³. Ὁ γενικὸς ὁμοῦ κανὼν διὰ τὴν ἐξωτερικὴν διακόσμησιν ὄλων γενικῶς τῶν ἀγγείων εἶναι αἱ ὀριζόντιαι ζῶναι διὰ τὸ κατώτερον μέρος καὶ ἡ ἐπιφύλαξις τοῦ ἀνωτέρου μέρους καὶ τῶν ὤμων διὰ τὴν κυρίως διακόσμησιν, εὐθύγραμμον ἢ καμπυλόγραμμον. Ἐπὶ ὀλίγων σχετικῶς ἀγγείων ὑπάρχει ἡ μεσαία βαθμὶς μεταξὺ τῶν δύο κατηγοριῶν, ἦτοι καλύπτεται διὰ βερνικίου ὀλόκληρον τὸ ἀγγεῖον καὶ ἀφήνονται μόνον μία ζώνη ἢ δύο «μετόπαι» μὲ τὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ⁴, ἐφ' ὧν καὶ μόνων περιορίζεται ὁ διάκοσμος (5 - 5^α 65, 80, 150 κλπ.). Οἱ κρατῆρες κατὰ κανόνα ἐπαναλαμβάνουσι τὴν διακόσμησιν καὶ εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος. Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ μόνον ὁ 5 - 5^α. Τοῦ 146 τὸ ἕτερον ἄνω ἡμισυ εἶναι ἀδιακόσμητον.

Τὰ θέματα τῆς διακοσμῆσεως δὲν εἶναι πολυάριθμα, μεταξὺ δ' αὐτῶν ἡ σπεῖρα κατέχει τὴν πρώτην θέσιν. Τὰ συγκεντρικὰ ἡμικύκλια εἶναι ἐπίσης κοινὰ καὶ κατέχουσι τὴν ἄλλοθεν γνωστὴν οἰκείαν θέσιν ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν ἀγγείων ἢ καὶ μιᾶς ζώνης (33, 36, 41, 148 κλπ.). Τρίγωνα καὶ ῥομβοειδῆ σχήματα πεπληρωμένα γραμμῶν εἶναι ἐπίσης συνήθη θέματα (5^α 35, 145 κλπ.), τὸ ῥομβοειδὲς κόσμημα παρεμβαλλόμενον μεταξὺ σπειρῶν εἶναι ἐπίσης μία ἀγαπητὴ συνήθεια (8, 16, 139, 141, 147). Ἡ τεθλασμένη γραμμὴ, ἀπλῆ ἢ πολλαπλῆ, χρησιμοποιεῖται ἐπίσης συχνάκις (1, 142, 154, 171 κλπ.), ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ κυματοειδὴς (80, 85).

1 Βλ. ὁμοία ἀγγεῖα Α Δ. 1919 113, εἰκ. 28, 6-7.

2 Ἴδ. λ. χ. Α Ε 1898 πιν. 9, 18. Ἐν τῇ συλλογῇ De Bosset ὑπάρχει ἐν ἑπι παράδειγμα ὁμοίας πυξίδος ἐκ Λιβανθοῦς, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὸ ἀνωτέρω σημειούμενον κυκλαδικὸν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐγγράφατον διακόσμησιν ἐκ τεθλασμένων ὀριζοντίων γραμμῶν. Ὑπὸ τοῦ Dessoulavay σημειοῦται ὡς «exemplaire unique en son genre»: R. A.

1900, 2 134 εἰκ. 3.

3 Τὴν ἐρμηνείαν τοῦ μελανώματος τῶν ἀγγείων ἀνεξήτησαν ἐν τῇ μνήσει μονοχρῶμων ἀγγείων: Poulsen, *Dipylongräber u. Dipylonvasen* 80.

4 Βλ. ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου Alois Gotsmich, *Studien zur ältesten griech. Kunst* (1931) 16.

Ἄσυνηθέστερα ἢ μεμονωμένα θέματα εἶναι τὸ τοῦ «διπλοῦ πελέκεως» ἢ «πεταλούδας» (108, 149), τὸ τοῦ κρατήρος 153, ὅπερ ὡς εἶναι νῦν ἐξίτηλον φαίνεται ὠσειδῆς¹, καὶ τὸ ἄλυσσειδῆς τοῦ 146. Ὁ ψευδόστομος ἀμφορεὺς 174 φέρει κάλυκα ἄνθους, ὅστις ἐν τελείᾳ σχηματοποιήσει ἀπαντᾶ καὶ ἐπὶ τοῦ 180². Ὁ 175 φέρει στιγμᾶς ἀκτινοειδῶς. Ὁ 39 φέρει θέμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἢ τελευταία ἀγνώριστος μορφή τῆς ἐξελίξεως τοῦ πολύποδος. Ἐπὶ τῆς κύλικος 27 ὑπάρχει ἐν κόσμημα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἢ γεωμετροποιήσις οὕτως εἶπεῖν τοῦ κοινοῦ εἰς τὸν ὑστερομινωϊκὸν καὶ μυκηναϊκὸν ῥυθμὸν περιδεραίου³. Τέλος σημειωτέον ὅτι τινὲς κύλικες φέρουσιν ἐλικοειδῆ γραμμὴν ἀνερχομένην κατὰ μῆκος τοῦ ποδός, (25, 27, 29) οὐδέποτε ὅμως τοὺς χωριστοὺς δακτυλίους, οὓς βλέπομεν ἐπὶ ὑστεροελλαδικῶν 3 κυλικῶν⁴. Ἀρκεταὶ τοιαῦται ὡς καὶ ἄλλα ἀγγεῖα φέρουσι τὸ περὶ τὰς λαβὰς πεδίον τοῦ ἀγγείου κεχωρισμένον διὰ γραμμῆς (6, 8, 17, 27, 29, 54, 80, 139, 157 κλπ.). Σημειωτέον τέλος, ὅτι ἐπὶ τῶν κυλικῶν τούτων ἔχει ἐκλείψει ἐντελῶς τὸ πνεῦμα τονισμοῦ τοῦ μεσαίου ἄξονος τοῦ ἀγγείου τὸ τόσον ἔκδηλον εἰς τὰς ὑστερομυκηναϊκὰς κύλικας διὰ τῆς ζωγραφίσεως πολύποδος ἐν σχηματοποιήσει⁵. Ἐνταῦθα ἐπικρατεῖ ἀποκλειστικῶς τὸ πνεῦμα ὀριζοντιότητος ἐν τῇ διακοσμήσει, ἰδιαίτερας δὲ σημειώσεως ἄξιος εἶναι ὁ καθαρῶς γεωμετρικὸς διάκοσμος τῆς κύλικος 25.

Εἰκ. 35. Αἱ λαβαὶ τῶν ἀγγείων 139 καὶ 148.

Ἐν ἄλλο γεγονὸς εἶναι ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι οἱ δύο κρατήρες 161 (1249) καὶ 167 (1250), ἔτι δὲ τὸ ληκυθοειδῆς ἀγγεῖον 172 ἔφερον διάκοσμον διὰ λευκοῦ πηκτοῦ χρώματος. Οὗτος συνίσταται ἐκ ζωνῶν ἐπὶ τοῦ μαύρου βερνικίου τῶν δύο πρώτων καὶ τῆς ἐρυθροπῆς ἐπαλείψεως τοῦ τρίτου [ἀγγείου⁶. Τὸ ἀσύνηδες τοῦτο φαινόμενον εἶναι σπουδαῖον ὡς πρὸς τὴν ἐπιβίωσιν τῆς τεχνοτροπίας ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ, ἣτις γενικῶς θεωρεῖται καταγομένη ἐκ τῆς μεσομινωϊκῆς κεραμικῆς τῆς Κρήτης. Τὸ λευκὸν χρῶμα ἀγνοεῖ, ἐφόσον τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, ὁ τὸν ὑπομυκηναϊκὸν διαδεχόμενος πρωτογεωμετρικὸς ῥυθμὸς, ἐνῶ τοῦτο ἀναφαίνεται πάλιν εἰς τὸν ὄριμον γεωμετρικὸν τὸν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀνατολίζοντος ῥυθμοῦ⁷.

1 Ἡ φύσις τοῦ κοσμήματος γίνεται νοητὴ διὰ παραβολῆς πρὸς τὸν κρατήρα Διακάτων Α Δ 5, 1919 103 εἰκ. 18.

2 Ὅμοιον περίπου ἄνθος ἐπὶ ψευδοστόμου ἀμφορέως Dessulavy ἑ. ἀ. 140 εἰκ. 20, περιέργως δ' ὁμοία σχηματοποιήσις ἄνθους ἐπὶ ἀμαυροχρώμου μεσοελλαδικοῦ ὄστράκου Blegen, Κορακοῦ πίν. 3, 1.

3 Ὅρα λ. χ. τὸ περιδέραιον τοῦτο καμπυλογράμμως ἔτι ἐπὶ τῆς ἀθλίας δυστυχῶς ἀπεικονίσεως Α Δ 11, 1927-8 πίν. 1, 4. Περὶ ἐφαρμογῆς ἀνθρωπίνου διακόσμου ἐπὶ ἀγγείων

ἀπλοῦκῆς τέχνης ὄρα Wide, A M 1910 33.

4 Blegen, Κορακοῦ 66 εἰκ. 94.

5 Ὅρα περὶ τούτου Alois Gotschich, Studien zur ältesten griech. Kunst 19.

6 Ἐπὶ τοῦ πρώτου τῶν κρατήρων τὸ πρᾶγμα φαίνεται καλῶς. Ὁ δεύτερος εἶναι τελείως ἐξίτηλος, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι λευκὸν χρῶμα ἔφερε καὶ οὗτος.

7 Payne, B S A 29 275-6.

Ἡ διακόσμησις ἐπὶ τῶν λαβῶν τῶν μεγάλων ἀγγείων περιορίζεται συνήθως εἰς τὴν κάλυψιν τούτων διὰ βερνικίου. Ἐνίοτε καλύπτεται καὶ τὸ περὶ ταύτας πεδίον, σχηματιζομένης οὕτω τῆς μετόπης (5, 5^α), ἄλλοτε πάλιν τοῦτο ὀρίζεται ὑπὸ ἀπλῆς ἢ διπλῆς γραμμῆς (12)¹. Ἐπὶ τῶν ψευδοστόμων ἀμφορέων ἐπικρατεῖ ἡ συνήθεια ἐγκαρσίων γραμμῶν ἐπὶ τῆς λαβῆς (148, 41, 88 κλπ.). Ἐπὶ μερικῶν κρατῆρων διὰ μιᾶς ἢ δύο αὐλάκων ἀντιστοίχως ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν ἡ λαβὴ μεταβάλλεται εἰς δίδυμον, ἢ τριδύμον, τοῦτο δὲ συμβαίνει καὶ ἐπὶ τοῦ μεγάλου ψευδοστόμου ἀμφορέως 148. Ἡ εἰκ. 35 παριστᾷ δεξιὰ τὴν λαβὴν τοῦ ἀγγείου τούτου, ἀριστερὰ δὲ τὴν τοῦ κρατῆρος 139. Ἐπίσης ἐπὶ τοῦ κάτω μέρους τῆς εἰκ. 4, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς εἰκ. 18,6 ἀπεικονίζονται τεμάχια ἐξ ὧν ἄφθονα εὐρέθησαν εἰς Οἰκόπεδα καὶ Ἀλαφῶναν, περὶ ὧν ἀμφιβάλλει τις ἂν πρόκειται περὶ λαβῶν ἢ μᾶλλον περὶ ποδῶν ἀγγείων. Ὁ πηλός των εἶναι ὁ εὐθρυπτος «πρωτοκορινθιακός», τὸ δὲ μέλαν βερνίκιον ἔχει ὀλοσχερῶς ἀπολεπισθῆ².

Τῶν χειροποιήτων ἀγγείων ἡ διακόσμησις, ἐφόσον ἐνταῦθα οὐδέποτε γίνεται χρῆσις χρώματος, εἶναι μόνον ἐγγάρακτος ἢ ἀνάγλυφος, ἂν καὶ τὰ πλεῖστα εἶναι ἐντελῶς ἀκόσμητα. Ἐλέχθη ἤδη ὅτι τὸ ἀγγεῖον 97 φέρει πλαστικὰς ῥάχεις, τὸ 264 (1222) μίαν ψευδολαβὴν καὶ τὸ 265 (1224) δύο τοιαύτας. Ἀσφαλῶς εἰς μυκηναϊκὴν ἐπίδρασιν ὀφείλεται τὸ ἐπὶ τῆς πυξίδος 262 ἐγγάρακτον κόσμημα (βλ. εἰκ. 34), τὸ ὁποῖον μιμεῖται τὴν ἐκφυλισμένην πορφύραν τῶν ὑστερομυκηναϊκῶν ἀγγείων. Οὐδέποτε ἄλλοτε ἀπαντᾷ ἐγγαράκτως καμπυλόγραμμον κόσμημα, ἀλλ' ἢ γραμμαὶ τεμνόμεναι κατὰ ῥόμβους (ἐπὶ τῆς αὐτῆς πυξίδος), ἢ γραμμὴ ὀρίζοντιᾶ τεμνομένη ὑπὸ πολλῶν καθέτων (ἐπὶ τοῦ 261 (1223)) ἢ τέλος ἔντυποι ἐπιμήκεις στιγμαὶ (265, ὄστρακα ἐπὶ τῆς εἰκ. 18 κάτω).

Πάντων ἢ σχεδὸν πάντων τῶν γραπτῶν ἀγγείων ἡ διακόσμησις φέρει τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀμελοῦς, τῆς ἀβεβαίας ἐλευθέρας χειρὸς τῆς οἰκείας εἰς τὴν ὑστερομυκηναϊκὴν κυρίως κεραμικήν. Σπανίως συμβαίνει νὰ ὑπάρχη φροντίς πρὸς κανονικὴν ὅπως δῆποτε συμμετρίαν. Συνήθως τὰ κοσμήματα εἶναι ἀνισομεγέθη καὶ κακῶς ὑπολογισμένα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας. Ἐπὶ τοῦ 5^α δὲν ἐχαράχθησαν κατόπιν ὑπολογισμοῦ αἱ τεμνόμεναι γραμμαὶ, ἵνα οἱ ῥόμβοι αὐτομάτως καὶ κανονικῶς σχηματισθοῦν, ἀλλ' ἐσχεδιάζοντο οὕτοι ἀνὰ ἓνα ἐντὸς τῆς μετόπης, εἰς τρόπον ὅστε τὸ ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι μετριώτατον. Χαρακτηριστικὸν τῆς ἀμελείας εἶναι, ὅτι ἓνα ἐκ τῶν ῥόμβων τούτων ἐπλήρωσεν ὁ τεχνίτης πυκνῶν τεμνομένων γραμμῶν, ἐνῶ πάντας τοὺς ἄλλους παραλλήλων. Ὑπάρχουσιν ἐλάχιστα μόνον παραδείγματα μικρῶν ἀγγείων, ὅπου ἡ ἀσφάλεια τῆς χειρὸς τοῦ τεχνίτου ἐμποιεῖ εὐάρεστον ἐντύπωσιν, τούτων δ' ἀκριβῶς (ιδίως ψευδοστόμων ἀμφορέων) δὲν ἐπετεύχθη ἡ ἀνασυγκρότησις. Ἐν ἐκ τῶν ὄχι καλυτέρων τοιούτων ἀγγείων εἶναι ὁ ψευδόστομος ἀμφορεὺς 42.

¹ Περὶ τῆς ἐρμηναίας τοῦ φαινομένου τούτου ὄρα Gotsmich ἔ. ἀ. 16.

² Ἡ συνήθεια τοιούτων ἐσχισμένων λαβῶν ἀλλὰ μόνον ἐξωτερικῶς, ἐφόσον τουλάχιστον δύναται νὰ κρῖνη τις ἐκ τῶν ἀπεικονίσεων, εἶναι μυκηναϊκὴ καὶ ὑστερομυκηναϊκὴ, λ. χ. Karo, Schachtgräber v. Mykenae ἀρ. 611 (πίν. 171) 949 (πίν. 174). Κρατῆρες Υ Μ 3 ἐκ Μιλιάτου: Evans, Prehistoric Tombs of Knossos 96, εἰκ. 105 (κατάλ. μουσείου 675 ἢ λαβὴ τετρασχιδῆς δι' ἀβαθῶν αὐλακώσεων) καὶ εἰκ. 106 (λαβὴ τρισχιδῆς ὄρατῆ καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνος). Ὁ τρόπος ὁμοῦ

τῆς αὐλακώσεως ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν τῆς λαβῆς, ὡς φαίνεται ἐπὶ τῶν κεφαλληνιακῶν ἀγγείων, ἀπαντᾷ παρόμοιος ἐπὶ γεωμετρικῶν, ἀνατολιζόντων ῥοδιακῶν κλπ. ἀγγείων. Ὅρα ἐπὶ παραδείγματι Levi, Arcades (Annuario 11-12) εἰκόνες 89, 99, 137, 176, 462 ἔτι δὲ πίν. 24. Ὅρα ἐπίσης περὶ τῶν λαβῶν τούτων Heurtley - Hutchinson, Vardaroftsa, BSA 27, 14-15 καὶ πίν. Π α. Ἐν Κεφαλληνίᾳ δὲν ἀπαντᾷ ἡ κυκλωτερῆς ἐμπείσις κατὰ τὴν βᾶσιν τῆς λαβῆς, ἣτις ἀναμφιβόλως σκοπὸν εἶχε τὴν καλυτέραν ταύτης προσκόλλησιν ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου.

Λίαν χαρακτηριστικὴ καὶ διδακτικὴ συγχρόνως εἶναι ἡ ἐξέλιξις τῆς σπείρας ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀγγείων. Αἱ συνεχεῖς σπείραι εἰκονίζονται ἄνευ ἐπιτυχίας, διότι ἡ ἐνοῦσα ταύτας ἐφαπτομένη δὲν ἔχει τὸν ἀπαιτούμενον ῥυθμὸν καμπυλότητος. Ἡ ἐπιτυχεστέρα παράστασις εἶναι ἡ τοῦ κρατήρος 159, ὅπου αἱ σπείραι διὰ «μονοκονδυλιᾶς» χαράσσονται ἀνὰ ζεύγη καὶ εἶτα ἐνοῦνται δι' ἐφαπτομένης. Ἐντὸς ὀλίγου ὅμως ὁ τεχνίτης λησμονεῖ τὴν ὑγιεστέραν ταύτην ἀρχὴν καὶ εἰκονίζει τὰς σπείρας ἀνὰ μίαν, προσκολλῶν εἶτα ταύτας μεταξύ των (165, 156, 151 κλπ.). Ἡ ἐξέλιξις προχωρεῖ κατὰ ἓν βῆμα: Αἱ σπείραι λύνονται μεταξύ των, ἀλλὰ τὸ ἄκρον τῆς ἐλίξεως παραμένει ἀνοικτὸν (109, 14, 15 κλπ.). Ἐν τελευταῖον βῆμα κλείει τὸ ἄκρον τοῦτο πρὸς τὸ κυρίως σῶμα τῆς σπείρας (7, 9, 10). Ἐν τούτοις ὁ τελειωτικὸς σχηματισμὸς τῶν συγκεντρικῶν κύκλων οὐδὲ μίαν φορὰν ἀναφαίνεται ἐπὶ τοῦ πλήθους τῶν κεφαλληνιακῶν ἀγγείων τῶν ἡμετέρων ἀνασκαφῶν. Ἀκόμη καὶ ἐπὶ τοῦ δίσκου τῆς λαβῆς ψευδοστόμων ἀμφορέων, ὅπου οἱ συγκεντρικοὶ κύκλοι ἐμφανίζονται ἐπὶ ἀναλόγου κεραμεικῆς τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Σαλαμίνας¹, ἐνταῦθα σπανίως βλέπομεν νὰ ἐφαρμόζονται. Ἐν τούτοις λανθάνει οὕτως εἰπεῖν ἢ χρησιμοποίησις των καὶ ἐνταῦθα: Ἐπὶ τοῦ ἀγγείου 158 - 158^a (1280) αἱ ζῶναι τῆς κοιλίας ἐξακολουθοῦσι καὶ ὑπὸ τὸν πυθμένα, ὅπου φυσικὰ μεταβάλλονται εἰς συγκεντρικοὺς κύκλους. Τὸ ἀγγεῖον 190 φέρει ἐπίσης ἐπὶ τῆς βάσεως κανονικοὺς συγκεντρικοὺς κύκλους, ὡς καὶ ἐν ἓκ Διακιάτων² ἀρυβαλλοειδῆς ἀγγεῖον, ἐν ᾧ τὸ ἡμέτερον 172 φέρει τοιούτους ἐγχαράκτους. Ἐπὶ πασῶν τούτων τῶν περιπτώσεων οἱ κύκλοι ἔχουσι ἀχθῆ δι' ἐλευθέρως χειρός, ἢ δὲ χρησιμοποίησις των δὲν διέπεται διόλου ὑπὸ πρωτογεωμετρικοῦ πνεύματος³.

Ὡς πρὸς τὸ γενικὸν πνεῦμα τῆς διακοσμήσεως τῶν κεφαλληνιακῶν ἀγγείων, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἐνότης τοῦ ὅλου ἀγγείου ὡς διακοσμητικῆς ἐπιφανείας ἔχει ἤδη ἐκπνεύσει. Ἡ αἴσθησις τοῦ δριζοντίου πρυτανεύει πανταχοῦ, ἢ ζώνη καὶ ἢ μετόπη. Ἡ ἐνότης αὕτη τῶν

Εἰκ. 36. Πήλινον εἰδώλιον ἐκ τοῦ τάφου Δ 5.

¹ Δελφοί: Fouilles de Delphes V, 9 ἐξ καὶ B. Schweitzer, Untersuchungen zur Chronol. d. ält. geom. Stile 52. Σαλαμίς: A M 1910 32.

² Ἀρχ. Δελτ. 5 1919 108 εἰκ. 25, 3. (Κυπαρίσσης).

³ Οἱ συγκεντρικοὶ κύκλοι, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ κεντρικώτερον συστατικὸν τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ καὶ ἐκεῖθεν τοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ, δὲν εἶναι ἀγνωστοὶ εἰς τὴν ὑστερομινωικὴν κεραμεικὴν. Τὰ συγκεντρικὰ ἡμικύκλια δι' ἐλευθέρως χειρός εἶναι ἐπίσης κοινότητα καὶ παραληφθέντα ἐγένοντο μόνον κανονικώτερα ἐν τῇ πρωτογεωμετρικῇ κεραμεικῇ. Τοὺς συγκεντρικοὺς κύκλους θεωρεῖ ὁ Payne μίαν πραιτέρω τῶν ἡμικυκλίων ἀνάπτυξιν (B S A 29 269 καὶ σημ. 1),

ἐν τούτοις ὑπάρχουσι καὶ οὗτοι εἰς τὴν ὑστερομινωικὴν κεραμεικὴν, καὶ μάλιστα εἰς ἐνίας περιπτώσεις ἀναμφιβόλως διὰ διαβήτου κεχαραγμένοι. (Οὕτω λ. χ. ἐπὶ ἀδημοσιεύτου ἀρτοειδοῦς Y M 2 ἀγγείου τὸ ὅποιον ἐγὼ εὔρον ἐν Ἀμνισῶ, εὔρετ. Μουσ. Ἡρακλείου 8982) ἢ ἐπὶ τοῦ μικροῦ φλασκοειδοῦς ἀγγείου Evans, Prehist. Tombs of Knossos 123 εἰκ. 117 ἀρ. 76 e. Ἡ διαφορὰ ἐγκτεται μόνον εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἐκάτερος ρυθμὸς χρησιμοποιεῖ τὸ κόσμημα κατ' ἰδίαν ἀρχιτεκτονικὴν, ἐνῶ τουναντίον τῶν συγκεντρικῶν ἡμικυκλίων ἢ χρησιμοποίησις διέπεται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ῥυθμοῖς.

διακοσμητικῶν ἀρχῶν, δὲν ἐξικνεῖται καὶ μέχρι τῶν μοτίβων, τῶν ὁποίων ἡ ἀνόργανος σύνδεσις εἶναι φανερά. Ἐπὶ τοῦ τριποδικοῦ κρατῆρος 146 - 146^α εἰς τὸ ἐν ἄκρον τῆς ἀλύσεως, ὁ τεχνίτης παρενέβαλε καὶ μίαν σπείραν. Ὁμοίως ἐπὶ τοῦ κρατῆρος 138 πέριξ τῶν δύο ὀφιοειδῶν κικλιδωτῶν γραμμῶν αἴτινες ἀπλοῦνται ἐπὶ τοῦ ἀγγείου, ὁ τεχνίτης ἔρριψε μερικὰς σπείρας ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀπολύτως συνοχῆς. Τόσον ὀλίγον αἰσθάνεται ὀργανικῶς τοὺς τύπους τούτους, οἱ ὅποιοι κατ' οὐσίαν εἶναι ἤδη νεκροί, παραδίδοντες τὴν θέσιν των εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐπερχομένης νέας ἐποχῆς.

Τὰ ἀνάμεικτα εὐρήματα. Τὸ πῆλινον γυναικεῖον εἰδώλιον εἰκ. 36 εὐρέθη εἰς τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου Δ 5. Διατηρεῖ ἀκεραίαν τὴν μυκηναϊκὴν παράδοσιν. Ὁ κύλινδρος εἰς ὃν καταλήγει εἶναι συμπαγῆς ἐσωτερικῶς, ὁ δὲ πηλὸς εἶναι κικρινωπὸς εὐθρυπτος τῆς «πρωτοκορινθιακῆς» κατηγορίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐξηφανίσθη ἐντελῶς τὸ μέλαν χρῶμα, οὗ ἐλάχιστα ἔχνη σφύζονται. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἀπετελοῦντο ἐκ δύο πλακουντιῶν πηλοῦ, ὧν τὸ ἐν ἔχει ἀποπέσει. Τὸ εἶδώλιον ἀνήκει εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν τῆς ὑποδιαίρέσεως τοῦ Τσουντα¹, παραδείγματα δὲ ὑπάρχουσιν ἀρκετά². Ὡς πρὸς τὴν σημασίαν τῶν εἰδωλίων τούτων τῶν κατατιθεμένων εἰς τάφους, δὲν εἶναι τοῦ παρόντος ἵνα συζητηθῇ. Ὁ Τσουντας³ θεωρεῖ «ἀναμφίβολον ὅτι πάντα τὰ εἰδῶλια παριστῶσι θεότητας», μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ πολλοὶ ἄλλοι μέχρι σήμερον ἀκόμη. Τοῦναντίον ἄλλοι ὑπεστήριξαν ἐξ ἴσου παλαιόθεν, ὅτι ἡ ποικιλία τῶν τύπων τῶν εἰδωλίων δὲν συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἰδέας, ὅτι παριστάνουσι θεότητα⁴. Ὁ Hogarth ἔρριψεν εἰς τὸ μέσον μίαν νέαν θεωρίαν, καθ' ἣν τὰ γυναικεῖα εἰδῶλια ἐντὸς τῶν κυκλαδικῶν τάφων παριστῶσι θνητὰς γυναῖκας πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ νεκροῦ, μάλιστα δὲ τὰ καλούμενα «στεατοπυγικά» ἐχρησίμευον εἰς εὐρύτερας γενετησίους ἀνάγκας τοῦ ταφέντος⁵. Ὁ Nilsson ἐπεκτείνει τὴν θεωρίαν περὶ θνητῶν γυναικῶν ὑπηρετικῶν τοῦ νεκροῦ καὶ ἐπὶ τῶν μυκηναϊκῶν εἰδωλίων⁶. Οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη ἄποψις ὁμως ὑποστηρίζονται ὑπὸ ἀποφασιστικῶν ἐπιχειρημάτων⁷.

Τὰ ὑπόλοιπα ἀνάμεικτα μικροεὐρήματα εἰκονίζονται ἐπὶ τῶν πινάκων 14-18. Εὐθὺς ἀμέσως ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν ἡ ἀπουσία τῶν γλυπτῶν λίθων καὶ τῆς πόρπης. Ἐκ τῶν πρώτων ἄφθονοι ἔχουσιν εὐρεθῆ εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῶν Κοκκολάτων⁸ τὸ ὁποῖον συνιστάμενον ἐκ θολωτῶν καὶ λακκοειδῶν τάφων εἶναι ὀφθαλμοφανῶς ἀρχαιότερον. Εἰς τὴν παροῦσαν περιοδὸν τῶν τάφων Λακκίθρας, ὡς ἐπίσης εἰς τὰ σύγχρονα νεκροταφεῖα Διακάτων καὶ Μαζαρακάτων, ἡ τέχνη αὕτη ἔχει ἐκλείψει, τὸ δὲ μοναδικὸν παράδειγμα, τελείως ἐκφυλισμένον, εἶναι ἡ φακοειδῆς περίπου λίθος πίν. 17 κάτω ἀριστερά, εὐρεθεῖσα ἐντὸς τοῦ τάφου Γ. Συνίσταται ἐξ ὀρείας κρυστάλλου εὐτελοῦς ποιότητος καὶ φέρει ἀπλᾶς γραμμὰς ὡς μόνην διακόσμησιν.

1 A E 1888 168.

2 Ἐν τελείως ἀνάλογον, ἄνευ οὐδενὸς «πόλου» ἢ ἄλλου διακόσμου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ὡς εἶναι καὶ τὸ ἡμέτερον, ὄρα Schliemann, Mykenae 81 εἰκ. 112 (βλ. ἐπίσης τὸν ἐγχρωμον πίνακα C.).

3 A E ἑ. ἄ.

4 M. Mayer, Jahrb. 7, 1892 196.

5 Essays in Aegean Archaeology in honour of Sir A. Evans 55 - 62.

6 M. Nilsson, Minoan - Mycenaean Religion 263 ἑξ.,

ιδίως 264.

7 Ἐγὼ ὑπεστήριξα ὅτι τὰ λεγόμενα περυγίωσχημα μυκηναϊκὰ εἰδῶλια τοῦλάχιστον πρέπει νὰ παριστῶσι θεότητα, διότι κατέδειξα τοὺς ἐνδιαμέσους σταθμοὺς βαθμιαίας σχηματοποιήσεως τοῦ τύπου ἀπὸ τῆς μινωικῆς μεγάλης θεᾶς μεθ' ὑψωμένων χειρῶν εἰς στάσιν εὐλογίας: Ἀρχ. Ἐφημ. 1927-28 20 καὶ σημ. 4-5. Οἱ μεταβατικοὶ τύποι ἐν σ. 21 εἰκ. 8, α - δ.

8 Πρακτικά Ἀρχ. Ἐτ. 1912 256 - 7.

Περισσότερον ξενίζει τών πορπών ή άπουσία. Έπειδή αί έδαφικαί συνθήκαι τών τάφων Λακκίθρας εΐναι δυσμενέσταται δια τήν διατήρησιν του χαλκού, πάντα τά λεπτότερα εκ του μετάλλου τούτου άντικείμενα κατεστράφησαν έντελώς, έμποτισθέντα μέχρι του πυρήνος υπό κακοήθους όξειδώσεως. Ώξειδωμένα και εύθρυπτα ως ήσαν, εικονίσθησαν επί του πίνακος 16. Νομίζω ότι πάντα τά λεπτά συρματοειδή τεμάχια προέρχονται εκ καρφίδων ή βελονών, ούχι δ' εκ πορπών, τών όποιών τά τεμάχια θά ήσαν μάλλον ευδιάκριτα. Η άπουσία αυτή εΐναι τοσούτω μάλλον δυσεξήγητος, καθόσον τοιαύται ύπάρχουν εκ τών συγχρόνων νεκροταφείων της Κεφαλληνίας και έξω της νήσου¹.

Έπί τών ύπολοίπων χαλκών εύρημάτων όλίγαι παρατηρήσεις ύπολείπονται. Τά μαχαιρία (πίνακες 14 και 16) εΐναι κοινά εύρήματα. Ο τάφος Α 6 φαίνεται ότι ήτο ό μόνος, όπου έτάφη πολεμιστής έν εξαρτύσει. Τό έντός του λάκκου τούτου εύρεθέν ξίφος (μήκος 0,41) έχει άνάλογα περίπου, αλλά διαφέροντα κατά τήν λαβήν και τους ήλους παράλληλα εκ Διακάτων², ένφ τά έξ Ίθάκης προερχόμενα και τελευταίως δημοσιευθέντα δύο παραδείγματα άνήκουσιν εις άλλον τύπον³. Τό ήμέτερον ξίφος στερείται ράχεως, εις δε τήν θέσιν της φέρει δύο παραλλήλους έλαφρως έγχαράκτους γραμμās κατά μήκος της λεπίδος. Διατηρεΐ τέσσαρας ήλους και κατά τήν στιγμήν της εύρέσεως περίξ αυτών διεκρίνοντο άσήμαντα ίχνη της ξυλίνης προφανώς λαβής. (πίν. 16). Ο αυτός λάκκος παρέσχε και αίχμην λόγχης μετ' αυλού φέροντος όπήν ήλου προς καλύτεραν στερέωσιν του καυλού του δόρατος. Χαρακτηριστική εΐναι ή συστροφή της αίχμης σκοπίμως προτου κατατεθῆ εις τον τάφον, έθιμον συχνάκις συναντώμενον προς άποφυγήν της κλοπής τών κτερισμάτων, ως μη κεκτημένων πλέον πρακτικήν αξίαν. Μικράν αίχμην άκοντίου παρέσχε και ό λάκκος Β 2. Τό άνω μέρος του πίν. 16 καταλαμβάνεται έξ όλοκλήρου υπό τών χαλκών εύρημάτων του τάφου Δ. Πλήν τών δύο μαχαιρίων και της λεπτής μακρās περόνης πάντα τά λοιπά τεμάχια φαίνεται ότι προήρχοντο έξ ένός σκεύους, οϋ διεσώθη ή λαβή. Διετηρήθησαν πολλοί κεφαλαί μυκητοειδών ήλων, ών ό κορμός διακρίνεται εις δύο μόνον παραδείγματα. Ο τάφος τών Οικοπέδων παρέσχε και μικρόν χαλκούν πέλεκυν, (πίν. 14) σπουδαϊον κατά τουτο, ότι έπειδή οϋδέν φέρει τρημα θά έστειλεοϋτο κατά τó παμπάλαιον σύστημα τών νεολιθικών τοιούτων, ών φέρει περίπου και τó σχήμα. Έπίσης άπέδωκε μικράν σμίλην, εύρημα γνωστόν άπό της Τροίας ΙΙ, και τών βασιλικών λάκκων της άκροπόλεως τών Μυκηνών μέχρι της ύστερομυκηναϊκής έποχής⁴.

Άλλα μετάλλινα μικροευρήματα εΐναι αί άφθονοί και ποικίλων σχημάτων χρυσαΐ ψήφοι, (αΐτινες κατά τάφους διηρημένοι εικονίζονται επί του πίν. 15, όλοι δ' όμοϋ επί του 18), εις δακτύλιος χρυσοϋς άνευ σφενδόνης εκ του Α 10 (πίν. 15), χρυσοϋν όστρακον του είδους *cardium* εκ του αυτού λάκκου (πίν. 15), τó εκ του αυτού λάκκου χρυσοϋν σπειροειδές περιδέραιον (πίν. 15 και 18), τó χρυσοϋν έλασμα πίν. 18 κάτω, (εκ του Α 2) τέλος δ' ή άλυσιν, τó άνθος παπύρου, τó ιριδοειδές άνθος και τó λεπτόν φυλλάριον εκ του τάφου Δ (πίν. 18 άνω).

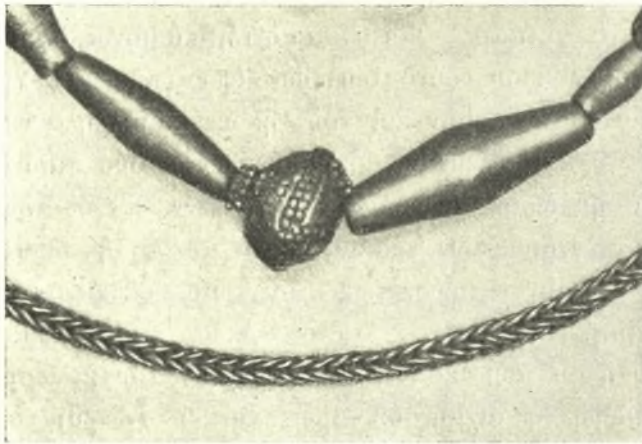
1 Διακάτα: Άρχ. Δελτ. 5 1919 118 εικ. 33. Μαζαρακάτα: Καββαδία Προϊστ. Άρχαιολογία 367, εικ. 461. Σαλαμΐς: Α Μ 1910 30 εικ. 15. Δελφοί, Προϊστ. Άρχαιολογία σ. 325.

2 Άρχ. Δελτ. έ. ά. 118 εικ. 34.

3 Sylvania Benton, B S A 29 114 εικ. 1.

4 N. Åberg *Bronzezeitliche Chronologie κλπ.* 3, 134 και εικ. 244 - 246.

Ἐκ τούτων πάντων τὸ σπουδαιότατον ἴσως εἶναι τὸ σπειροειδὲς περιδέραιον, εὐρεθὲν καὶ τοῦτο σκοπίμως κατεστραμμένον. Τὰ μέλη εἶχον συστραφῆ, ἐξαρθρωθῆ καὶ ἐν μέρει ἀκρωτηριασθῆ κατὰ τὴν ὄραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ, τὴν δὲ κατάστασιν εἰς ἣν εὐρέθησαν παρέχει ἡ *εἰκὼν 30*. Τῶν μελῶν, ἅτινα εἶναι ἐλαφρῶς ἄνισα μεταξύ των, ἕκαστον ἀποτελεῖται ἐκ σωλῆνος, ἐφ' οὗ εἶχον συγκολληθῆ ἀντιθετικῶς δύο ζεύγη σπειρῶν. Ἐκαστον ζεύγος σπειρῶν ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς τεμαχίου σύρματος, ἢ δ' ἔνωσις τῶν δύο σπειρῶν μεταξύ των δὲν γίνεται δι' ἐφαπτομένης, ἀλλὰ διὰ τοξοειδοῦς μεταβάσεως δίκην ὀμματουαλίων. Τὰ λεπτὰ ἐξαρθήματα ἐν σχήματι ἐλατηρίου ὑποθέτω ὅτι ἀνήκον καὶ ταῦτα εἰς τὸ περιδέραιον, διότι

Εἰκ. 37. Τμήμα τοῦ πίν. 18 ὑπὸ μεγέθυνσιν.

οὐδεμίαν ἄλλην χρῆσιν τούτων διαβλέπω, ἐπὶ πλεόν δ' ὁ ἀριθμὸς τῶν τεσσάρων ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν πέντε μελῶν τοῦ περιδεραιίου (*πίν. 18*)¹.

Ἡ σπουδαιότης τοῦ περιδεραιίου τούτου ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι συνεχίζει αἰῶνων πολλῶν μυκηναϊκὴν καὶ προμυκηναϊκὴν ἀκόμη παράδοσιν. Ὅμοια μέλη ἔχουσιν εὐρεθῆ πέντε εἰς τοὺς συνοικισμοὺς II-III τῆς Τροίας², καὶ ἑννέα ἔτι εἶναι γνωστὰ ἐκ τοῦ 3ου βασιλικοῦ τάφου τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων³. Τὰ συγγενέστερα πρὸς τὰ ἡμέτερα εἶναι δύο ἐκ

τοῦ τελευταίου τούτου τάφου⁴, μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι αἱ σπεῖραι ἐνοῦνται μεταξύ των δι' εὐθείας μεταβάσεως. Τὰ κοσμήματα τῆς Τροίας παρεβλήθησαν πρὸς τὰ τῶν Μυκηναίων ὑπὸ πολλῶν⁵, ἐν τούτοις ἢ μακραίων χρυσοχοικῆ παράδοσις, ἥτις βλέπομεν νῦν νὰ πιστοῦται πρὸ ἡμῶν, δεικνύει ἀπλῶς πόσον ἐπισηφὰς εἶναι νὰ βασιίῃ τις χρονολογικὰ συμπεράσματα ἐπὶ τοιούτων ἔργων, ἐφόσον ἀπὸ τῆς Τροίας II μέχρι τῶν τάφων τῆς Κεφαλληνίας ἐκτείνεται διάστημα ἡμισείας, ἴσως καὶ πλεόν χιλιετηρίδος.

Ἡ ἐκ τοῦ τάφου Δ ἄλυσις, *πίν. 18* μήκους 0,17, εἶναι ἔργον ἀξιόλογον διὰ τὴν λεπτότητα τῆς ἐργασίας καὶ τὴν σταθερότητα τῆς χειρὸς τοῦ χρυσοχοῦ. Εἶναι πεποιημένη ἐκ λεπτοῦ σύρματος, τὸν δὲ τρόπον τῆς πλοκῆς δεικνύει καλύτερον ἢ ὑπὸ μεγέθυνσιν τριῶν περίπου διαμέτρων φωτογραφία τῆς *εἰκ. 37*. Τὸ μικρὸν μῆκος της δεικνύει, ὅτι ἐχρησιμοποιοῖτο ὡς ψέλιον μᾶλλον ἢ περιδέραιον, ἐκτὸς ἐὰν δὲν διετηρήθη ὀλόκληρος. Ὑπάρχει μία ἔτι ὁμοία ἄλυσις, προερχομένη ἐκ τάφου τῶν Μυκηναίων, ἥτις φέρει κατὰ τὰ ἄκρα τὰ ἐνταῦθα ἐλλείποντα κάλυκα καὶ βάλανον πρὸς στερέωσιν. Ὁ τρόπος τῆς τοιαύτης πλοκῆς ἀλύσεων ἐκ λεπτοῦ σύρματος εἶναι παμπάλαιος, παρακολουθούμενος ἐν Κρήτῃ μέχρι τῆς

¹ Ἴσως ὁμοια εἶναι καὶ τὰ ἐξαρθήματα τὰ ὁποῖα περιγράφει ὁ Persson, *Royal Tombs at Dendra* 89 εἰκ. 62. Two extremely small spirals of thin gold wire, so-called τέττιγες, d. 0,002 ». Δυστυχῶς δὲν διακρίνεται τίποτε ἐπὶ τῆς εἰκόνας.

² Hub. Schmidt, *Catal. Schliem.* ἀρ. 5988 καὶ 6042.

³ Karo, *Schachtgräber v. Mykenae* ἀρ. 56-58, πίν. 21.

⁴ Τὰ ὑπ' ἀρ. 58 ἐ. ἀ.

⁵ Βλ. τελευταίως Nils Åberg, *Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie III*, *Στοκχόλμη* 1932 133 καὶ εἰκ. 238 καὶ 243.

3ης χιλιετηρίδος (ΠΜ τάφοι Μόχλου), ών πιθανώτατα έφεύρεσις ξένων και ούχι Ευρωπαϊών χρυσοχόων¹. Το έπί τοῦ πίνακος 18 κάτω χρυσοῦν έλασμα ήτο πιθανώς έπένδυσις λαβής κατόπτρου, άν και αί μέχρι τοῦδε γνωσταί τοιαῦται έχουσι άλλο σχήμα και δὴ στρογγύλον, ούχι πλακωτόν. Φέρει πέριξ έλαφρόν χειλος νεῦον κατ' ὀρθήν γωνίαν πρὸς τὰ ἔσω, οὐδέν δ' ἔχνος ήλου ή κἀν ὀπὴν φέρει πρὸς στερέωσιν έπί τῆς ὑποκειμένης ὕλης. Προφανώς έχρησιμοποιήθη κόλλα. Το ὄλον σχήμα φέρει τὴν μυκηναϊκὴν ἀνάμνησιν συμμετρικῶς έλισσομένου φοινικοειδοῦς ή παπυροειδοῦς, ή δ' έντυπος διακόσμησις διατηρεῖ έπίσης τὴν παράδοσιν τοῦ μυκηναϊκοῦ στοιχείου. Έπί τοῦ κορμοῦ ὑπάρχει εκατέρωθεν τὸ κόσμημα τῶν γωνιωδῶς ἐναλλασσομένων γραμμῶν, κοινότατον εκ τῆς ὕστερομυκηναϊκῆς κεραμεικῆς και τέχνης γενικώτερον². Το κάτω μέρος διαμορφοῦται εις κύκλον, έντὸς τοῦ ὁποίου εύρίσκειται έγγεγραμμένος σταυρός. Το θέμα είναι ἀσύνηθες, ἀλλ' ούχι και έντελῶς άγνωστον. Σταυρός ὑπάρχει έπίσης έπί τοῦ δίσκου τῆς λαβῆς τοῦ ψευδοστόμου ἀμοφορέως 176, ἀπαντᾷ δ' έτι οὔτος έγγεγραμμένος έντὸς σπειρῶν έπί ένὸς μεγάλου ὁμοίου ἀμοφορέως εκ τῆς νεκροπόλεως Σαλαμίνος³. Ο κοσμηματικὸς οὔτος τύπος, ξένος πρὸς τὸν κρητομυκηναϊκὸν ρυθμόν, είναι ἀσφαλῶς ήπειρωτικὴ κληρονομία, διότι ἀπαντᾷ έπί μεσοελλαδικῶν ἀγγείων τῆς ἀμαυροχρώμου κατηγορίας⁴. Οί μικροί έμπίεστοι κύκλοι μετὰ εύρέος ὄρατοῦ κέντρου, οἵτινες πληροῦσι τοὺς κενοὺς χώρους έπί τοῦ έλάσματος, είναι έν βῆμα πρὸς τὸν πρωτογεωμετρικὸν κόσμον, έπί δὲ τῆς κεφαλληνιακῆς κεραμεικῆς, ὡς εἶδομεν, δὲν ἀπαντᾷ ὁ κοσμηματικὸς οὔτος τύπος.

Έπί τῶν ἄλλων χρυσῶν εὑρημάτων ὀλίγαι λέξεις ὑπολείπονται. Κοινὰ είναι τὰ περιήπτα έν σχήματι ὀστρέου⁵, ὡς έπίσης και τὰ έν σχήματι παπυροειδοῦς (πίν. 18)⁶. Ἀσύνηθες είναι τὸ ἔτερον περιήπτον, (πίν. 18 ἄνω ἀριστερὰ) ὄπερ εκ δύο έλασμάτων ὁμοῦ συγκεκολλημένων συγκείμενον μιμεῖται ιριδοειδὲς έν σχηματοποίησει. Ὅτι περὶ περιήπτου πρόκειται ἀποδεικνύει ὀπὴ κατὰ τὸ ἄνω μέρος. Το κόσμημα έχει έν μόνον πρόσωπον, ή δ' ὀπισθία επιφάνεια είναι επίπεδος.

Αί εύρεθεῖσαι χρυσαὶ ψῆφοι είναι ποικίλων σχημάτων (πίν. 18), τινὲς δ' ἐξ αὐτῶν είναι ἐξ ήλέκτρου (κράματος χρυσοῦ και ἀργύρου). Πρωτανεύουσιν αί επιμήκεις ἀτρακτοειδεῖς ή μάλλον ἀμφικωνικαί, ἀλλαι μιμοῦνται τὸν τυρῆνα τῆς ψευδομελίας (πασχαλιᾶς) και μία έχει σχήμα κόκκου κριθῆς. (πίν. 18 ἀριστερὰ ὑπὸ τὸ σπειροειδὲς περιδέριον). Το σχήμα τοῦτο δὲν είναι ἀσύνηθες εις τὴν μυκηναϊκὴν έτι δὲ και τὴν μινωικὴν χρυσοχοίαν⁷, |ἀξιοσημείωτον

1 Ἡ ἄλυσις τῶν Μυκηνῶν: Stais, Coll. Myceniennne 76 ἀρ. 2882. Ἀλύσεις ὁμοίας πλοκῆς εκ Μόχλου: Seager, Excav. in the Island of Mochlos εἰκ. 10 (έναντι σ. 32), II 30. Εἰκ. 43. (έναντι σ. 72, XIX 20 και 22).

2 Παραδείγματα έπί ἀγγείων κοινότατα. Έπί τοιχογραφῶν συναντᾶται έπίσης, μεταξὺ δ' ἄλλων έπί τεμαχίου εκ Κνωσοῦ. (ἀδημοσιεύτου και ἀκαταγράφου έν τῷ μουσεῖῳ Ἡρακλείου). Βλ. έπίσης και τὴν γραπτὴν επιτύμβιον στήλην τῶν Μυκηνῶν, ήτις ὁμως μάλλον ἀγγειογράφου ή ζωγράφου ἔργον είναι: Α Ε. 1896 πίν. 1.

3 Wide. Α Μ 1910 πίν. 5, 5.

4 Blegen, Korakou 21 εἰκ. 28, έτι δ' ὁμοιον ἀγγείων ἐξ Αίγινης, Fimmen Kretisch-Mycenische Kultur 142 εἰκ. 124.

5 Έν εύρέθῃ τυχαίως πρό τινος παρὰ τὰς έκβολὰς τοῦ

Καιράτου Κνωσοῦ, (κατάλ. μουσ. Ἡρακλείου ἀρ. 545 προθ. 27 Α), τέσσαρα δ' ἄλλα είναι πρὸ πολλοῦ γνωστὰ εκ Σπάτια Ἀττικῆς (Ἐθν. Μουσ. ἀρ. 2120 προθ. 82). Πάντα ταῦτα είναι τοῦ εἶδους Cytherea, ένῶ τὸ ήμέτερον, στερούμενον ὀαβδῶσεων ἀνήκει εις τὸ εἶδος Cardium και ὡς συγκείμενον εκ λεπτοτάτου φύλλου ήτο εὔτελές ταφικῆς χρήσεως κόσμημα.

6 Ταῦτα είναι κοινότατα, εύρέθησαν δὲ και αί μητραι, δι' ὧν έχόνοντο ή ἐφ' ὧν έσφυρηλατοῦντο, λ. χ. Schliemann, Mycenae 121 εἰκ. 162.

7 Έκ Μαύρου Σπήλιου τῆς Κνωσοῦ: BSA 28 πίν. 18. Έπίσης εκ Μαλίων, καταλ. μουσ. Ἡρακλείου ἀρ. 560. Έκ τοῦ θησαυροῦ τῆς Τίρυνθος: Karg AM 55 1930 129. «Spätmykenische häufige Form».

δ' εἶναι ὅτι ὑπάρχουν καὶ μεταγενέστεραι ψῆφοι διατηροῦσαι τὴν παράδοσιν¹. Ἡ σπουδαιότερα καὶ ὠραιοτέρα ἐξ ὄλων τῶν ψήφων (ἐλαφρῶς κολοβή) εἶναι ἡ ἐκ τοῦ τάφου Δ (*πίν. 18* ἄνω ἐν τῷ μέσῳ ὑπὲρ τὴν χρυσὴν ἄλυσιν ἔτι δ' ἐν μεγενθύσει *εἰκ. 37*). Εἶναι σφαιρικοῦ πεπιεσμένου σχήματος, κατὰ τὰ δύο ἄκρα τοῦ τμήματος ἔφερε δύο μικρὰς προσθέτους στεφάνας (ἡ μία λείπει), τὸ δ' ὄλον ἦτο πεποικιλμένον διὰ κοκκιδωτῆς διακοσμῆσεως (*granulation*). Ἡ ἰσχυρὰ φθορὰ τῶν σφαιριδίων δεικνύει, ὅτι τὸ κόσμημα ἐφορεῖτο ἐπὶ μακρὸν ἐν τῇ ζωῇ.

Ἐπὶ τῶν ὑπολοίπων παντοίας ὕλης μικροευρημάτων τοῦ *πίν. 15* σχεδὸν δὲν ὑπάρχει τι ἄξιον ἰδιαίτερας μνείας. Ἀκόνη ἐκ μαλακοῦ λίθου εἶναι τὸ πλακίδιον ἐκ τοῦ Β 8, ὡς καὶ ἐν ὁμοίῳ ἐξ Οἰκοπέδων (*πίν. 14*). Αἱ διάφοροι ψῆφοι σύγκεινται ἐκ τῶν συνήθων ὑλῶν, στεατίτου, σαρδίου, ὀρείας κρυστάλλου, ἰάσπιδος(;) καὶ ὑαλομάζης. Ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτος εἶναι μόνον ἡ ἐλαιόσχημος ἐκ σαρδώνυχος ψῆφος τῶν Οἰκοπέδων *πίν. 14* καὶ μία ὁμοία ἐκ τοῦ Α 3 Λακκίθρας, *πίν. 15*. Τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι σπάνιον ἐν τῇ Κρητομυκηναϊκῇ περιοχῇ. Ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῆς Τίρυνθος εἶναι γνωστὴ μία ὁμοία ψῆφος, δύο δ' ἄλλας ἀναφέρει ὁ Karo ἐν τῇ δημοσιεύσει τοῦ εὐρήματος τούτου (ΑΜ 551930 127, ἀριθ. 6216). Μία σειρὰ ὑαλίνων ψήφων κυανοῦ ἀνοικτοῦ χρώματος (*πίν. 15* Α 7 (δεξιὰ), Α 8 κλπ.), εἶναι κατὰ τοῦτο ἀξιοσημείωτος, ὅτι μᾶς παρουσιάζει τελείαν ὑελοποίησιν οἷα εἰς μεταγενεστέραν μόνον ἐποχὴν εἶναι συνήθης. Μόνοι τῶν αἰ ψῆφοι αὗται ἤθελον θεωρηθῆ ἑλληνιστικῆς ἢ ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς ὑαλος. Ὡς γνωστὸν ἡ μυκηναϊκὴ ὑαλόμαζα εἶναι λίαν εὐθρυπτος καὶ ἀλαμπής, λόγῳ ἀτελοῦς θερμάνσεως. Προφανῶς αἱ ἡμέτεραι ψῆφοι εἶναι ἄλλοθεν εἰσηγμένα. Μία ἄλλη κατηγορία ψήφων παρουσιάζει καὶ αὕτη τελείως ὑαλοποιημένην μᾶζαν, διαβιβρωσκομένην ἐν τούτοις καὶ μὴ μένουσαν τελείως ἀπρόσβλητον ὡς ἡ τῶν ἀνωτέρω. Ἡ χροιά τῆς ὑάλου ταύτης εἶναι κιτρίνη ἀνοικτὴ, σχεδὸν λεμονόχρους. Τὰ κυριώτερα παραδείγματα εἶναι αἱ μεγάλαι ραβδωταὶ ψῆφοι τοῦ Α 1 (*πίν. 15* ἄνω ἀριστερά).

Φυσικὸν ἤλεκτρον ἀπαντᾷ ἐντὸς τῶν τάφων Λακκίθρας, οὐχὶ ὁμως ἐν τῇ ἀφθονίᾳ, ἣτις χαρακτηρίζει τὴν παλαιότεραν μυκηναϊκὴν περίοδον τῆς κυρίως Ἑλλάδος (Μυκῆναι, Κακόβατος—Πύλος). Πρόκειται περὶ ψήφων αἱ ὁποῖαι ἢ ἔχουν ἀκανόνιστον τροχοειδὲς σχῆμα ὡς πεποικιλμένοι ἐξ εὐτελῶν μικρῶν τεμαχίων (Α 10, *πίν. 15* κάτω ἀριστερά), ἢ μεγαλύτερον ὀρθογώνιον Α 3) ἢ τέλος ἀτρακτοειδὲς περίπου πεπιεσμένον (Α 5). Τοῦ τελευταίου τούτου σχήματος ἐν παράλληλον ὑπάρχει ἐκ Σαλαμῖνος, ἔτι δὲ ἐκ Διακάτων μία ἢ δύο ἡ ψῆφοι². Τὸ σχῆμα τοῦτο (οὐχὶ ὁμως πεπιεσμένον) ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ τῶν περιέργων τροχοειδῶν συρματοπλέκτων ἀντικειμένων τοῦ θησαυροῦ τῆς Τίρυνθος. Ταῦτα ὁ Karo κατατάσσει μεταξὺ τῶν νεωτάτων τοῦ θησαυροῦ, ἀκριβῶς ἔνεκα τοῦ «ἰδιορρύθμου» σχήματος τῶν ψήφων τοῦ ἤλεκτρον (ΑΜ ἐ. ἄ. 138-9).

Ἀσύνηθες εἶναι ἐν ἐκ πυριτοειδοῦς λίθου περιάπτον ἐκ τοῦ Α 3 (*πίν. 15* ἄνω δεξιὰ), τὸ ὁποῖον ἔχει σχῆμα κοντῆς καὶ πλατείας μονοστόμου μαχαίρας. Ἔτι μᾶλλον ἐνδιαφέρον εἶναι ἐν ἄλλο περιάπτον ἐκ σαρδίου (*πίν. 17* κάτω δεξιὰ καὶ ἐν μεγενθύνσει παραπλεύρως). Τοῦτο

¹ Ἐξ Ἐφέσου: Marshall Brit. Mrs. Catal. of Jewellery *πίν. 9* ἀρ. 982.

² Α Μ 1910 30, εἰκ. 30. Περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Wide ὡς

Knochen (?) καὶ ἴσως εἶναι ἤλεκτρον. Διακάτων: ἀρ. καταλ. 833-35. Εἰς τὴν δημοσίευσιν δὲν φαίνεται δυστυχῶς τίποτε ἐπὶ τῆς εἰκόνας. (Α Δ. 1919 116 εἰκ. 30).

δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἶναι ἀνάμνησις τοῦ παλαιοτάτου τύπου τῶν ὀκλαζόντων εἰδωλίων, ἢ δ' ὁμοιότης του πρὸς θεσσαλικά παραδείγματα καὶ πρὸς τὰ μαρμάρινα τοῦ «βιολοσχίμου» τύπου τῶν Κυκλάδων εἶναι ἀμέσως καταφανής¹. Ὀλίγη ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν μίμησιν ἀνθρωπίνης μορφῆς καὶ δὴ πιθανώτατα γυναικείας θεότητος. Εἰδώλια τοιούτων μορφῶν ὡς περιήπτα εἶναι γνωστά².

Συνήθη τέλος εἶναι τὰ ἐξ ὑαλομάζης πλακίδια καὶ ῥόδακες τοῦ τάφου Δ (πίν. 17) καὶ τοῦ τῶν Οἰκοπέδων (πίν. 14). Ἡ διακόσμησις των, συνισταμένη ἐκ σπειρῶν, ροδάκων καὶ τοῦ γνωστοῦ μοτίβου ἐν σχήματι φύλλου κισσοῦ εἶναι ἐπίσης γνωστή. Ἐν τετράγωνον πλακίδιον ἐκ τοῦ τάφου Δ παρουσιάζει ἀσυνηθέστερον κόσμημα, τὸ Tritonium podiferum (πίν. 17 ἄνω, τὸ δεύτερον ἐξ ἀριστερῶν τῆς δευτέρας σειρᾶς). Τοῦτο τὸ ὄστρακον εὐρίσκεται καὶ ἐπὶ τῶν χειλέων χαλκοῦ σκεύους ἐσχάτως εὐρεθέντος ὑπὸ τῶν Σουηδῶν ἐν Μιδέα³, πραγματικὰ δὲ κογχύλια τοῦ εἴδους τούτου, φέροντα ὅπας καὶ χρησιμοποιηθέντα ἀντὶ περιδεραίου, εὔρον ἐγὼ ἐν ΜΜ τάφῳ τῆς Μεσαρᾶς⁴. Ἀνάλογα πρὸς τὰ ὑπόλοιπα πλακίδια εὐρέθησαν εἰς τὰ Μαζαρακάτα καὶ τὸ Λόπεσι Ἀχαΐας⁵.

Γενικὰ Συμπεράσματα. Χρονολογία. Ὅτι οἱ τάφοι Λακκίθρας ὡς ἐν σύνολον εὐρίσκονται ἔτι ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι διὰ τοῦ πρώτου βλέμματος ἀντιληπτόν. Ἐξ ἄλλου σχήματα τῶν ἀγγείων, πηλὸς καὶ βερνίκιον παρουσιάζουν ἤδη τὸ προανάκρουσμα τῆς ἐπομένης περιόδου. Αὐτὰ ταῦτα τὰ θέματα εἶναι εἰς τινὰς περιπτώσεις πρωτογεωμετρικά⁶. Ἐν τούτοις ἡ ἐξάρτησις τοῦ ρυθμοῦ τούτου ἀπὸ τοῦ ὑστερομυκηναϊκοῦ ἐν τῷ συνόλῳ εἶναι πλήρης. Εἰς τὴν περίοδον ἐδόθη τὸ ὄνομα τοῦ «ὑπομυκηναϊκοῦ» ρυθμοῦ (submykenisch, Submycenaean), ὅστις εἶναι ἤδη πρὸ δεκαετηρίδων γνωστός ἀπὸ τὰ διάφορα εὐρήματα τῆς Πύλου, Δελφῶν, Σαλαμῖνος κλπ. Τὰ εὐρήματα ταῦτα ἐν τούτοις οὐδέποτε παρουσιάσθησαν ἐν μεγάλῃ ἀφθονίᾳ. Τὰ σχετικῶς πολυπληθέστερα ἦσαν τὰ τῆς Σαλαμῖνος, τὰ ὅποια ὅμως εἶναι ἐλάχιστα, παραβαλλόμενα πρὸς τὸν ὄγκον τῶν Κεφαλληνιακῶν εὐρημάτων⁷. Ἐν τούτοις τὰ εὐρήματα ταῦτα τῆς Σαλαμῖνος χάρις εἰς τὴν πλήρη θεμελιωδῶν παρατηρήσεων δημοσίευσιν τοῦ Sam Vide ἐχρησίμευσαν ὡς ἀφετηρία πρὸς ἐπεξεργασίαν τοῦ ὁμοειδοῦς ὑλικοῦ καὶ συνεκρίθησαν πρὸς τὰ ἄλλα ἀνάλογα κεραμικὰ προϊόντα⁸. Τὰ εὐρήματα τῆς Κεφαλληνίας ἀποβαίνουσι νῦν, ὁμοῦ μετὰ τῶν προηγουμένων εὐρημάτων Μαζαρακάτων καὶ Διακάτων μία ἀφθονωτάτη καὶ χαρακτηριστικὴ ἐνιαία συλλογή, ἣτις οὔσα ἢ πλουσιωτέρα ὑπάρχουσα εἰς τὸ εἶδος τῆς θὰ ἀποτελέσῃ τὴν βάσιν πρὸς συστηματικὴν

1 Ἀρχ. Ἐφημ. 1898 πίν. 11. Βλ. ὁσαύτως Val. Müller, Frühe Plastik in Griechenland und Vorderasien πίν. 1, 7, 2, 37 ἐξ κλπ. Κατὰ τὸ κάτω μέρος τοῦ ἡμετέρου περιήπτου φαίνεται ὡσεὶ σχισμῇ, ἣτις θὰ ἠδύναντο νὰ ἀπατήσῃ τινὰ (ὡς δήλωσις αἰδοίου), ἐνῶ εἶναι ἀπλή σκιά ἐκ τοῦ φωτισμοῦ.

2 Μυκηναίων Stais, Coll. Myceniennne 75 ἀρ. 2946. Κνωσοῦ, Evans Prehistoric Tombs of Knossos (Archaeologia Τόμ. 59) 85 εἰκ. 95.

3 Persson, The Royal Tombs at Dendra 96 καὶ πίν. 32, 1.

4 Α Δ. 1930-31 σ. 160-161 καὶ εἰκ. 29.

5 Καββαδίας, Προϊστ. Ἀρχαιολογία 366-67 εἰκ. 455-57. Κυπαρίσσης, ΠΑΕ 1932, 57 ἐξ.

6 Οὕτω λ. γ. τὸ τοῦ κρατήρος 12 καὶ τοῦ 13, ὃν παράβαλε πρὸς τὸν πρωτογεωμετρικόν B S A 29 πίν. 6, 14. Ἐπίσης Προβλ. τὴν διακόσμησιν τοῦ ψευδοστόμου ἀμφορέως 35 πρὸς τὴν τοῦ ὁμοίου ἀγγείου ἐ. ἀ. πίν. 5, 2 καὶ τὴν τοῦ πίθου σ. 233 εἰκ. 4.

7 Πρόκειται περὶ 50-60 μόνον ἀγγείων καὶ ὀλίγων μικροευρημάτων, ἀντιστοιχούντων πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν ὀλοκλήρου νεκροπόλεως ἐξ ἑκατὸν καὶ πλέον τάφων.

8 Βλ. αὐτὸν τοῦτον τὸν Wide, A M 1910 35, καὶ περὶ τῶν Schweitzer Untersuchungen zur Chronol. der ält. geom. Stile 37.

ξερυναν τῆς ὑπομυκηναϊκῆς περιόδου. Πρὸς τοῦτο θὰ ἀπητεῖτο μία συστηματικὴ δημοσίευσις τοῦ ὄλου ὑλικοῦ, ἣτις ἴσως ἀναληφθῆ ἀλλαχοῦ ὑφ' ἡμῶν, ἂν αἱ περιστάσεις τὸ ἐπιτρέψουν, διότι τῶν μὲν Μαζαρακάτων τὰ εὐρήματα δὲν ἔτυχον συστηματικῆς δημοσιεύσεως, τῶν δὲ Διακάτων ἢ δημοσίευσις εἶναι ἀπλῶς ἀνασκαφικὴ ἐκθέσις, ὡς ἄλλως εἶναι καὶ ἡ παροῦσα. Ἡ μέλλουσα ἔρευνα θὰ δείξῃ κυρίως οὐ μόνον τὴν ἐν τῇ ἀποκέντρῳ ἐπαρχίᾳ τῆς Κεφαλληνίας ἐξέλιξιν ἀπὸ τοῦ μυκηναϊκοῦ πρὸς τὸν πρωτογεωμετρικὸν ῥυθμὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν

Εἰκ. 38.

Τὸ ἀνατολικὸν ἡμισυ τοῦ τάφου Β μετὰ τοῦ σφισσομένου τμήματος τῆς στέγης.

συνάφειαν πρὸς προγενεστέρους περιόδους. Οὕτως ἢ παραδόσις τῶν χειροποιήτων ἀγγείων δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοηθῆ δεόντως, ἄνευ συγκρίσεως πρὸς τὸ παλαιότερον ὑλικὸν τὸ ἤδη ὑπάρχον, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου γνωρίζομεν ἐλάχιστα ἀκόμη περὶ τῆς προμυκηναϊκῆς κεραμεικῆς τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Ἐν τούτοις εἰς ὁλόκληρον τὴν ἀπόκεντρον ταύτην περιφέρειαν ἐπόμενον εἶναι νὰ προσδοκῶμεν τὴν ἐπιβίωσιν παλαιότερων παραδόσεων¹. Ἐπίσης ὠρισμένα σχήματα ἀγγείων ξένα πρὸς τὸν Κρητομυκηναϊκὸν κό-

σμον, ἀπαντῶντα δ' ἐν ἰδιαιτέρῳ ἀφθονίᾳ ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ μεμονωμένως καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς εἶναι οἱ ἀρυτῆρες, εὐλογον εἶναι νὰ ἀποδειχθῶσιν ὡς καταγόμενα ἐκ τῶν ἑλλαδικῶν περιόδων τῆς προμυκηναϊκῆς Ἑλλάδος². Ἐννοεῖται ὅτι περὶ πάντων τούτων τῶν ζητημάτων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ συστηματικὴ ἔρευνα ἐν τῇ παρούσῃ ἀνασκαφικῇ ἐκθέσει. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀρχαιότητος τῶν τάφων Λακκίθρας, ὁ τάφος Δ φαίνεται ὁ παλαιότερος, ὡς ἦτε ἀρχιτεκτονικῆ του καὶ τὸ περιεχόμενον ἀποδεικνύει. Μετ' αὐτὸν ἔρχεται ὁ Γ, ἂν καὶ τὸ περιεχόμενον του ἦτο πενιχρόν³. Οἱ τάφοι Α καὶ Β φαίνεται ὅτι ἔπονται χρονολογικῶς, ἀλλ' ἢ διαφορὰ μεταξὺ πάντων δὲν θὰ ὑπερβαίῃ ἴσως τὸ διάστημα ἡμίσεος αἰῶνος.

¹ Βλ. ἐπὶ παραδείγματι τὴν κτυπητὴν ὁμοιότητα τῶν ψευδολαβῶν τῶν ἀγγείων 264-265 πρὸς ἀναλόγους ἐπὶ ἀγγείων τῆς προμυκηναϊκῆς Τροίας, Hub. Schmidt Katal. Schliem. Samml. 35 ἀρ. 638.

² Ὡς εἶναι γνωστοὶ ἀρυτῆρες ἐκ μεσοελλαδικῶν στρωμάτων τῆς μινυακῆς κιτρίνης κατηγορίας, ὧν γίνονται καὶ ἐντόπιοι μεσοελλαδικαὶ ἀπομιμήσεις: Blegen, Korakou 19 εἰκ. 26 καὶ 30 εἰκ. 44. Ἴσως ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου θὰ πορισθῶμεν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ φαινομένου, ὅτι οὐδέποτε ἐν Κεφαλληνίᾳ οἱ ἀρυτῆρες παρουσιάζουν γραπτὴν διακόσμησιν οὐδὲ κἂν βερνίκωμα, ἀλλὰ φέρουν τὸ φυσικὸν κιτρινωπὸν χρῶμα τοῦ πηλοῦ. (Κατὰ τὴν διόρθωσιν τῶν δοκι-

μίων ἐγένετό μοι προσιτὸν ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Cahiers d'Art 1933, τεῦχος 5-6 (Ἰουλίου) σ. 212 εἰκ. 16 χρυσοῦν σκεῦος ἐκ Valtschi Tran τῆς Βουλγαρίας, νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ Σόφιας, ὅπερ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ μετάλλινον πρότυπον τῶν ἀρυτῆρων. Οἱ Βούλγαροι λόγιοι τοποθετοῦσι τὸ ὄλον εἶρημα περὶ τὸ 1200 π. Χ., παραπέμπεται δὲ περαιτέρω εἰς τὸ ἐνταῦθα ἀπρόσιτόν μοι Reallexikon der Vorgeschichte 14, 227).

³ Ὁ τάφος Δ παρέσχε μόνος αὐτὸς τὰ ὀλίγα μνημονευθέντα ἀγγεῖα μυκηναϊκῆς τεχνουργίας, ὁ δὲ Γ τὸν μόνον γλυπτὸν λίθον, ἂν καὶ ἐν τελείῳ ἐκφυλισμῷ.

Πρὸς ἀπόλυτον χρονολόγησιν θὰ στηριχθῶμεν ἐπὶ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Schweitzer, τὰς ὁποίας οὐδεμία νεωτέρα ἐργασία μέχρι σήμερον ἤλθε νὰ ἀντικαταστήσῃ ἢ τροποποιήσῃ αἰσθητῶς. Κατ' αὐτὸν τὰ ἀγγεῖα Σαλαμίνοσ, Δελφῶν, Κεφαλληνίας, (τὰ ἐν Neuchâtel) καὶ τὰ ἐκ τοῦ ἀνωτάτου στρώματος τοῦ θολωτοῦ τάφου τῆσ Μεσσηνιακῆσ Πύλου, χρονολογούμενα ὅπως δῆποτε ἀσφαλῶσ ἐκ τῶν ἀφθόνων ψευδοστόμων ἀμφορέων καὶ προχοϊδίων, τοποθετοῦνται ἐντὸσ τοῦ 12^{ου} π.Χ. αἰῶνοσ¹. Ἐκ τῶν εὐρημάτων τῆσ Λακκίθρασ οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖσ μετὰ κιγκλιδωτῶν τριγώνων ἢ συγκεντρικῶν ἡμικυκλίων ἐπὶ τῶν ὤμων (35, 37-38, 40-42) συνάπτονται ἀμέσωσ πρὸσ τὰ ὅμοια ἀγγεῖα ἐκ τῶν μνημονευθέντων τόπων², περαιτέρω οἱ ἀμφορίσκοι μετὰ συγκεντρικῶν ἡμικυκλίων ἐν ζώνῃ (33, 36) σχετίζονται πρὸσ ἀνάλογα ἀγγεῖα ἀλλαχόθεν³, μετὰ τῆσ διαφορᾶσ ὅμως ὅτι ἐνταῦθα τὰ ἡμικύκλια χαράσονται πάντοτε διὰ τῆσ ἐλευθέρασ χειρὸσ καὶ κατ' οὐδένα λόγον δύνανται νὰ κατέλθωσιν ἐντεῦθεν τοῦ 12^{ου} αἰῶνοσ. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οἱ συγκεντρικοὶ κύκλοι, οἵτινεσ παρουσιάζονται ἐπὶ τῶν ψευδοστόμων ἀμφορέων Δελφῶν καὶ Σαλαμίνοσ σπανιώτατα ἀναφαίνονται ἐν Κεφαλληνίᾳ, δι' ὃ δὲν πρέπει ἴσωσ νὰ κατέλθωμεν ἐντεῦθεν τῶν μέσων τοῦ 12^{ου} αἰῶνοσ.

Εἰκ. 39. Ὁ τάφοσ Α μετὰ τῆσ Βορ. καὶ Ἀνατ. κόγχησ.

Τὰ μεγάλα ἀγγεῖα, οἱ κρατῆρεσ, καθὼσ καὶ τινεσ μικρότερα (32) κοσμοῦνται ἐξ ἄλλου διὰ τῆσ συνεχοῦσ σπείρασ κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν παράδοσιν. Τοῦτο θὰ ἐπέτρεπε νὰ ἀνέλθωμεν μέχρι τοῦ δευτέρου ἡμίσεοσ τοῦ 13^{ου} αἰῶνοσ, κατὰ ταῦτα δέ, μετὰ πάσῆσ ἐπιφυλάξεωσ λόγω τοῦ ἰδιορρύθμου ἐπαρχιακοῦ χαρακτῆροσ τῆσ Κεφαλληνιακῆσ κεραμεικῆσ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ τοποθετήσωμεν τοὺσ τάφοσ τῆσ Λακκίθρασ εἰσ ἑκατονταετῆσ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τοῦ 1250 μέχρι τοῦ 1150 π. Χ.

Ὅλιγαι λέξεισ ἔτι ὑπολείπονται ὡσ πρὸσ τὴν προαγωγήν τῶν ὀμηρικῶν ζητημάτων, τῶν ὁποίων τὴν λύσιν ἐπεδίωξεν ἡ εὐγενῆσ χορηγὸσ διὰ τῶν Κεφαλληνιακῶν ἀνασκαφῶν. Οὐδεμία πλέον ἀμφιβολία ἀπομένει, ὅτι ἡ Κεφαλληνία ὑπῆρξε τὸ κέντρον τοῦ σπουδαιοτάτου ἴσωσ τῶν ὑστερομυκηναϊκῶν βασιλείων τῆσ δυτικῆσ Ἑλλάδοσ. Ἡ εἰσαγωγή τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τῶν παρὰ τὰ Κοκκολᾶτα τάφων⁴, οἵτινεσ εἶναι

1 Untersuchungen κλπ. 51 ἐξ., 54. Τὰ ἐκ Δελφῶν εὐρημματα Fouilles de Delphes V, 9 ἐξ. μὸσ εἶναι δυστυχῶσ μόνον ἐκ δευτέρασ μνεῖασ γνωστά, διότι ἡ δημοσίευσισ δὲν μὸσ εἶναι προσιτή.

2 Ἐπὶ παραδείγματι Α Μ 1910 πίν. 5, 4 = ἡμέτερον 41. Πίν. 6, 4 = ἡμέτερον 42.

3 Κοῦρτεσ: Α J A 1910 πίν. 9, 15, βλ. Schweitzer ἐ. ἀ. 50.

4 Π Α Ε. 1912, 256-7.

οί αρχαιότατοι τῶν μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντων, διατηροῦντες ἔτι μέγα πλῆθος γλυπτῶν λίθων, ὧν τινες ὑπάγονται εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς μυκηναϊκῆς τέχνης. Ὁ εἰσαχθεὶς πολιτισμὸς, ἀπομονωθεὶς ἀρκοῦντως ἀπὸ τῶν μεγάλων κέντρων εἰς τὴν ἀπόμερον ἐκείνην γωνίαν ἐξελίσ-

Εἰκ. 40. Ὁ τάφος Γ (ἐν τῷ μέσῳ) μετὰ τοῦ δρόμου τοῦ ἐξ Ἀνατολῶν. Αἱ δύο ἐκατέρωθεν φαινόμενα ὄπαι εἶναι σιροί.

σειται εἰς τὸν ἰδιότυπον ῥυθμὸν τῆς Λακκίθρας, τὴν δὲ τελευταίαν φάσιν τοῦ ἀποτελοῦσι τὰ νεκροταφεῖα Μαζαρακάτων καὶ Διακάτων, ἅτινα εἶναι προφανῶς κατὰ τι ὑστερώτερα τοῦ τῆς Λακκίθρας¹. Ἡ παλαιότερα ἐντοπία κεραμεικῆ, ἣτις εὕρισκετο εἰς πρωτόγονον κατάστασιν, (χειροποίητα ἀγγεῖα, πηλὸς ἀκάθαρτος, τοιχώματα παχύτατα ὀπτησις ἴσως εἰς τὸ ἀνοικτὸν πῦρ) συνεχίζει τὴν παράδοσίν της παραπλεύρως τῆς μυκηναϊκῆς. Τὰ ἀγγεῖα τῆς τελευταίας ταύτης τέχνης θεωροῦνται ἀρκοῦντως πολῦτιμα, εἰς τρόπον ὥστε, ἐὰν ἐθραύοντο, δὲν ἀπερρίπτοντο, ἀλλ' ἐπεσκευάζοντο καὶ συνηρμόζοντο ἀνοιγομένων πρὸς τοῦτο ὀπῶν ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων. Ἴσως δὲν ἦσαν πλέον εἰς κατάστασιν νὰ χρησιμεύσουν εἰς τοὺς ζῶντας, ἐθεωροῦντο ὅμως κατάλληλα διὰ νὰ προσφέρουν τὰς περαιτέρω ὑπηρεσίας των εἰς τοὺς νεκρούς².

Παρ' ὅλην τὴν ἀξίαν, ἣτις φαίνεται οὕτω νὰ ἀπεδίδοτο εἰς τὰ ἀγγεῖα μυκηναϊκῆς τεχντροπίας δὲν φρονῶ ὅτι πρόκειται περὶ εἰσηγμένης κεραμεικῆς. Ἡ μεγάλη ἀφθονία καὶ ὁ

¹ Τὸ γεγονός ὅτι αἱ δύο αὐτὰ νεκροπόλεις ἀπέδωκαν πόρπας, ὧν ἡ Λακκίθρα στερεῖται, δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ τυχαῖον. Περισσότερον χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐξ αὐτῶν ἀπουσία ἀρυτήρων, οἵτινες ἐκλείπουν εἰς βαιόμενον πρὸς τὴν πρωτογεωμετρικὴν ἐποχὴν, τὸ δὲ σπουδαιότατον εἶναι ὁ κεραμεικὸς ῥυθμὸς. Οὗτος εἰς τὰ Μαζαρακάτα καὶ Διακάτα εἶναι περισσότερο ἐξελιγμένος, ἢ δὲ συνεχῆς σπειρα ἔχει ἤδη λησμονηθῆ. Τὰ Οἰκόπεδα φαίνονται συναπτόμενα μᾶλλον πρὸς τὴν ὑστερωτέραν περίοδον, ὃ δὲ συνοικισμὸς τῆς Ἀλαφώνας συνάπτεται ἀσφαλῶς πρὸς ταύτην. Τὸ μικρὸν ταφικὸν σπήλαιον Προκοπάτων καὶ Ραζάτων (Κυπαρίσσης

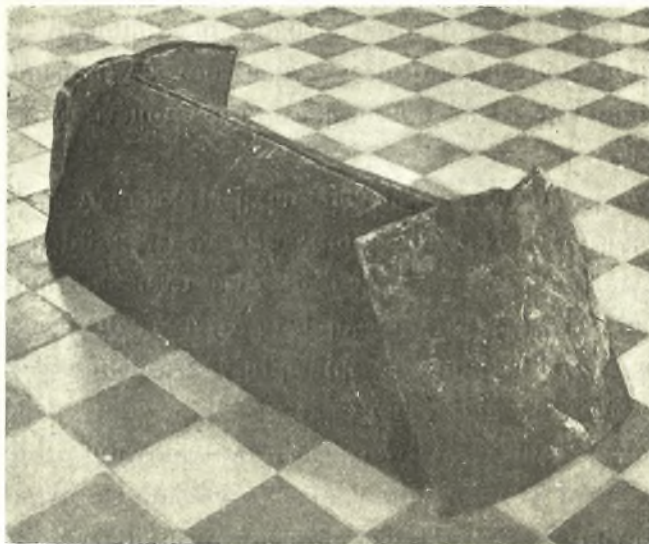
Α Δ 5 1919 114 εἰκ. 29) ἀνήκει εἰς τὴν πρώιμον ἐποχὴν τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Τὰ ἀγγεῖα εἶναι γνησίας μυκηναϊκῆς τεχντροπίας, χαρακτηριστικὸν δ' ἔτι εἶναι, ὅτι ἐνταῦθα ὁ νεκρὸς ἢ οἱ νεκροὶ εἶχον ἀποτεθῆ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ σπηλαίου, ἐνῶ βραδύτερον ἢ λάξευσις λάκκων ἐντὸς τῶν σπηλαίων ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς σπουδαιότερας ἰδιορρυθμίας τῆς Κεφαλληνίας.

² Ἴγνη τοιούτων ἐπισκευῶν ὑπάρχουσιν ἐπ' ἀρκειῶν ἀγγείων τῆς Λακκίθρας. Ἐπὶ τῶν πινάκων φαίνονται αἱ ὄπαι, δι' ὧν διήρχοντο τὰ θάματα ἐπὶ τινῶν ἀγγείων.

υστερομυκηναϊκὴν κεραμεικὴν¹. Ὁ πηλὸς τῶν Κεφαλληνιακῶν ἀγγείων, ἰδιαίτατα ὁ «πρωτοκορινθιακὸς» δύναται ἀσφαλῶς νὰ θεωρηθῆ ἔντοπιός προελεύσεως, διότι πρόκειται περὶ ἀργιλώδους λευκῆς γῆς χρησιμοποιομένης καὶ σήμερον εἰς κατασκευὴν πλίνθων καὶ κεράμων. (Καραβάδο καὶ ἰδιαίτατα ὀλόκληρον τὸ νότιον τμήμα τῆς χερσονήσου Πάλης, ἢ Κατωῆ λεγομένη, ἔτι δὲ καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς νήσου). Κατὰ ταῦτα ἡ Κεφαλληνία ἀποδεικνύεται ἐν ἰσχυρὸν καὶ ἀκμάζον κέντρον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν παντελῆ ἔλλειψιν ἀξιολόγων μυκηναϊκῶν ἰχνῶν ἐξ ὅλων τῶν ὑπολοίπων Ἰονίων νήσων. Οἱ φορεῖς τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ἅπαξ θέσαντες πόδα ἐπὶ τῆς νήσου εὗρον ἡσυχίαν εἰς τὴν ἀπόμερον ταύτην γωνίαν τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου. Ἡ νῆσος παρείχε πλοῦτον γαιῶν πρὸς καλλιέργειαν, τὰ ἀπέραντα δάση τῆς πρὸς ἐκμετάλλευσιν καὶ πληθὸς λιμένων καὶ ὀρμίσκων πρὸς θαλασσίας ἐπιχειρήσεις. Οὕτως εὗρον εὐκαιρίαν οἱ κάτοικοι νὰ παρατείνουν ἐν εὐημερίᾳ τὸν πολιτισμὸν των. Ὁ πολιτισμὸς οὗτος διὰ τῶν νεκροταφείων Λακκίθρας, Μαζαρακάτων καὶ Διακάτων καλύπτει ἀσφαλῶς ὀλόκληρον τὸν δωδέκατον αἰῶνα π. Χ. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο τῶν ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν εὐρίσκεται ἐν πλήρει ἀρμονίᾳ πρὸς τὴν παράδοσιν, καθ' ἣν εἰς τὴν Τρωϊκὴν ἐπιχειρήσιν ἔλαβε μέρος καὶ τὸ υστερομυκηναϊκὸν σπουδαῖον βασιλεῖον τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Ἀναλόγως ὀνομαστὸς ὑπῆρξε καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Ὀδυσσεύς, ὡς ὀνομαστοὶ ἦσαν καὶ οἱ ἄνακτες τῶν ὁμοίων κέντρων τῆς Πύλου καὶ τῆς Σαλαμῖνος. Χρονικῶς ἐπίσης εὐρισκόμεθα ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὴν Τρωϊκὴν ἐκστρατείαν, ἣν αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις τοποθετοῦσιν εἰς τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ δωδεκάτου π. Χ. αἰῶνος. Ἐντὸς τῶν ἀποκαλυφθέντων νεκροταφείων τῆς Κεφαλληνίας εἶχον ταφῆ ἀκριβῶς οἱ ἄμεσοι πρόγονοι καὶ ἄμεσοι ἀπόγονοι τῆς γενεᾶς, ἣτις ἔλαβε μέρος εἰς τὴν περιπέτειαν τῆς Τροίας².

¹ Ηράκλειον, Μάρτιος 1933.

ΣΠ. Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Εἰκ. 41. Ἀετοειδὲς τάφος ἐκ Κορώνης, ἀναπαρασταθεὶς ἐν τῷ μουσεῖῳ Ἀργοστολίου.

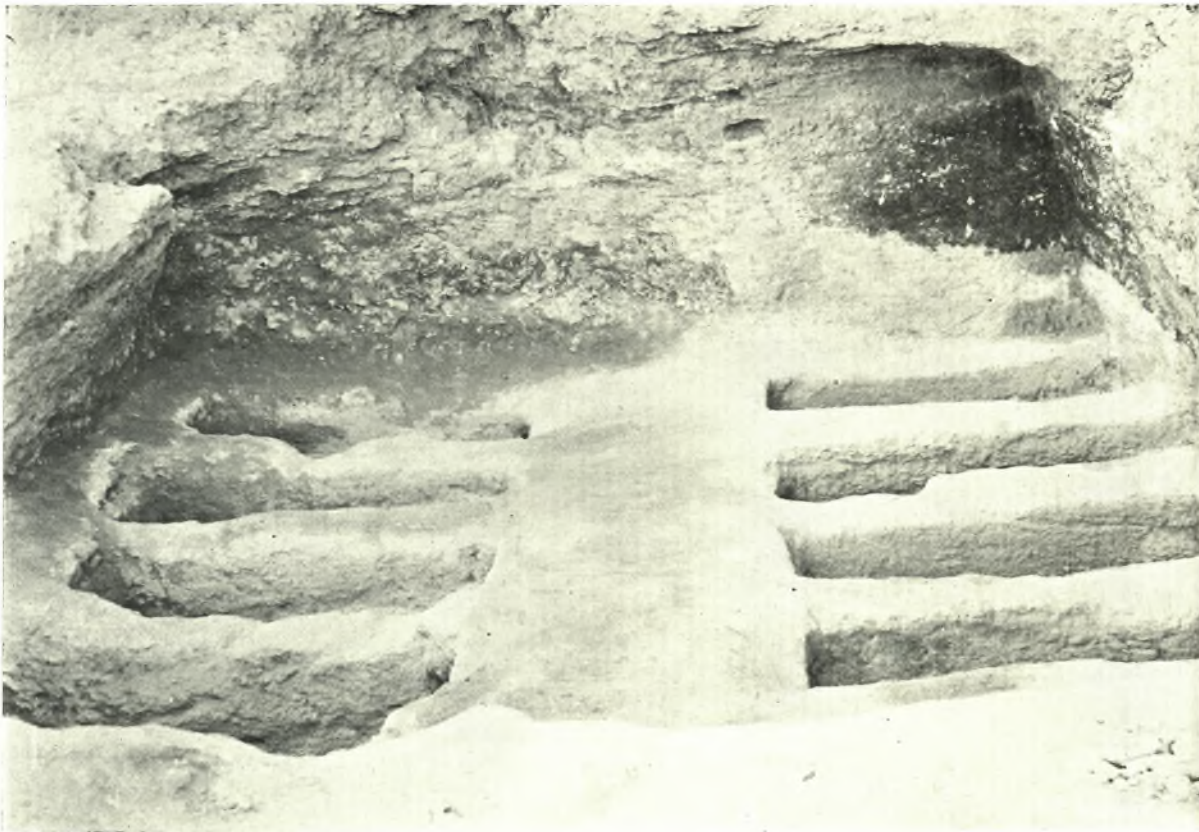
¹ Ἀχαῖα Π Α Ε ἀπὸ τοῦ ἔτους 1926 καὶ ἐξῆς (Κυπαρίσσης). Τριφυλλία - Μεσσηνία *Arsberättelse* 1926-7 55 ἐξ. καὶ 1927-8 1 ἐξ. (Swensson). (Προσθήκη Δοκιμίων : Ἴσως ἐξαιρέσειν ἀποτελοῦν τὰ μόλις ἰδημοσιευθέντα ὑπὸ Κυπαρίσσης ἀρχαῖα Γουρζουμίσσης ἐν Ἀχαῖα, ΠΑΕ 1932 57 ἐξ.).

² Αἱ χρονολογίαι τῶν ἀρχαίων περὶ τῆς μυθικῆς καὶ ἡμιμυθικῆς περιόδου ἐβασίζοντο ἐπὶ τῶν γενεαλογιῶν. Κατὰ τὴν ἐπικρατεστέρην χρονολογίαν ἡ πτώσις τῆς Τροίας τοπο-

θετεῖται εἰς τὸ ἔτος 1183. (Ἐρατοσθένης, Κάστωρ, Ἀπόλλοδωρος, Ἀφρικανός). Ὁ Σωσίβιος καὶ ὁ Ἐφορος ἐτοποθέτουσαν ταύτην κατὰ τι χαμηλότερον (1171 καὶ 1136), κατὰ τι ὑψηλότερον δὲ ὁ Τίμαιος (1194) καὶ τὸ Πάριον χρονικόν (1209). Αἱ χρονολογίαι ἅς ἐδίδον ὁ Ἡρόδοτος (περὶ τὸ 1250) καὶ ὁ Δοῦρις (1334) ἀφίστανται ἀρκούντως τοῦ ἀνωτέρου κέντρου. Ὅρα *The Cambridge Ancient History* 2, 497.

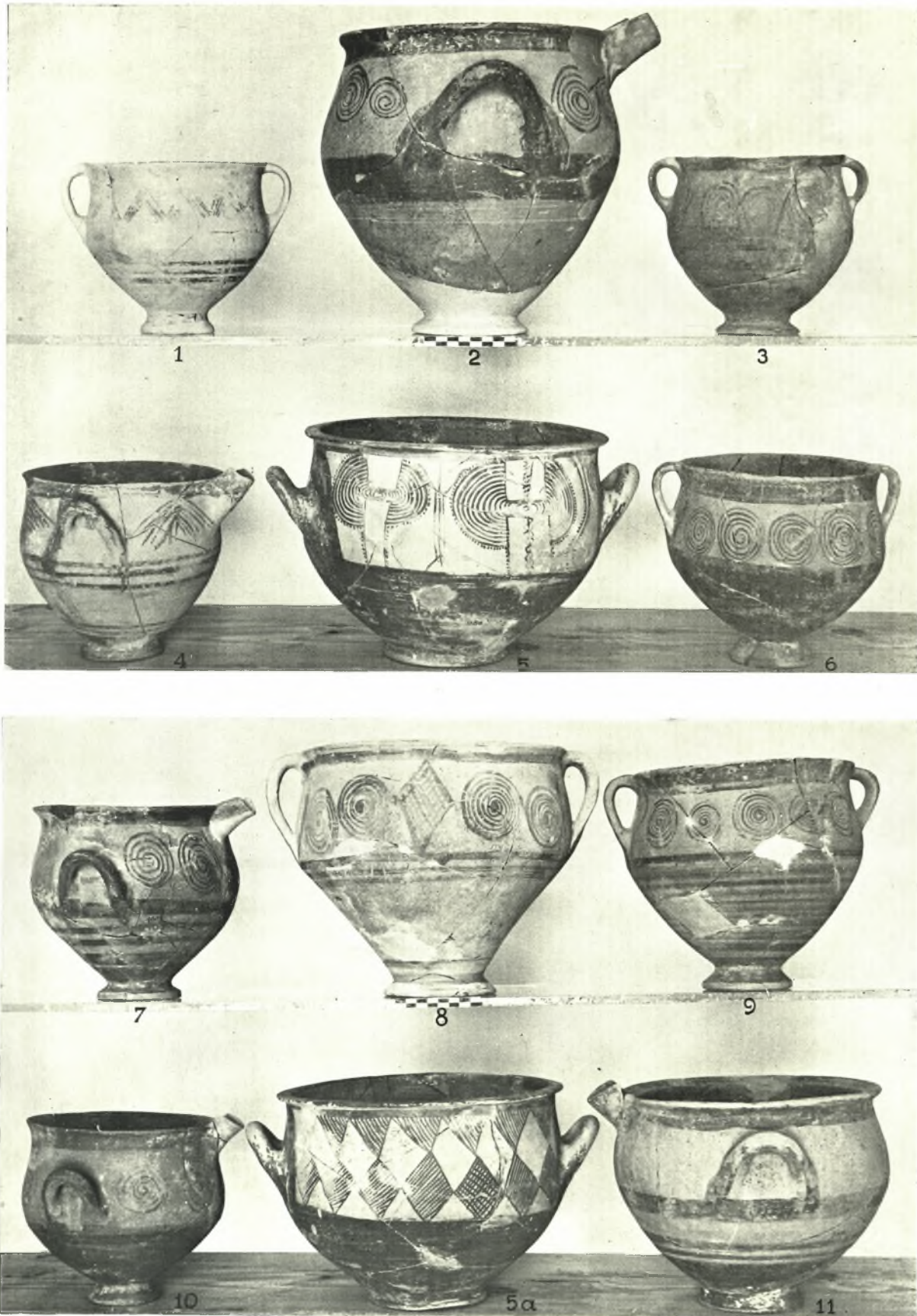
Λαγκίθρα. Τοπίον της άνωσυαφής εκ Α. καὶ ΝΑ.

Δακτύλιος, τάφος Α ἐκ Ν. Ἀριστερά, πρὸ τῆς οὐραφῆς. Δεξιὰ, μετὰ τὴν οὐραφῆν.

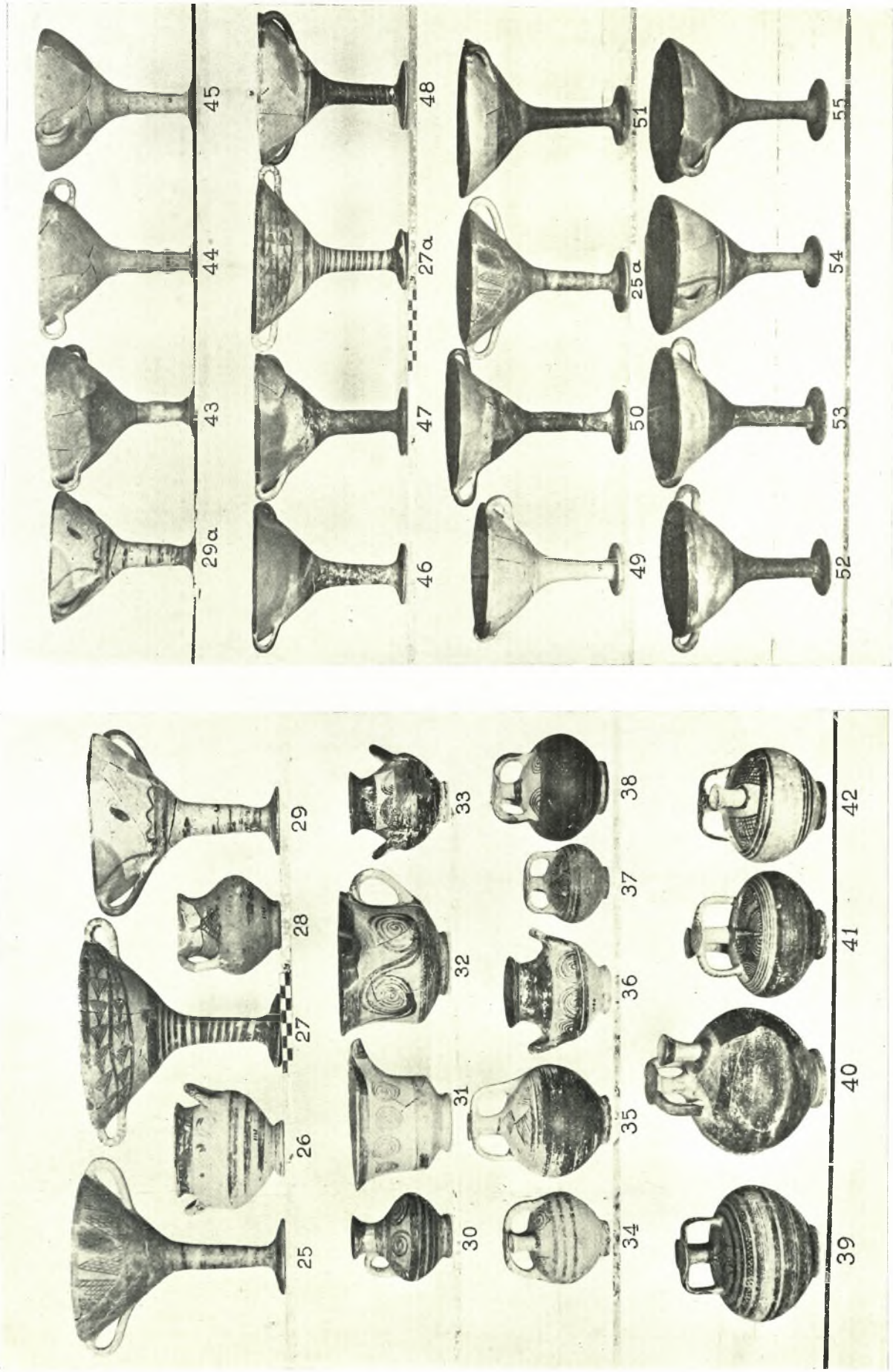
Λαγκίθρα, τάφος Β ἐκ Ν. Ἐνω πρὸ τῆς σαρφῆς. Κάτω μετὰ τὴν σαρφήν.

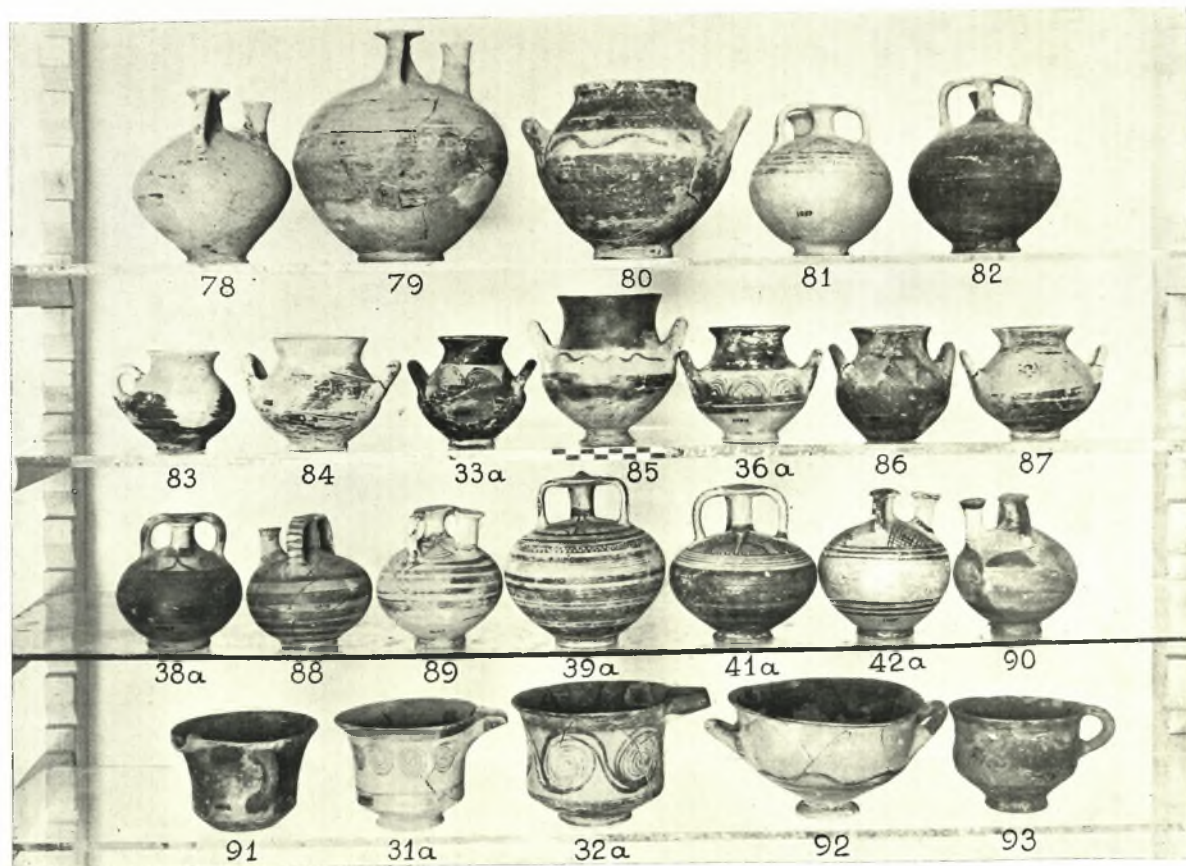
Λακκίθρα, ἀγγεία τάφου Α.

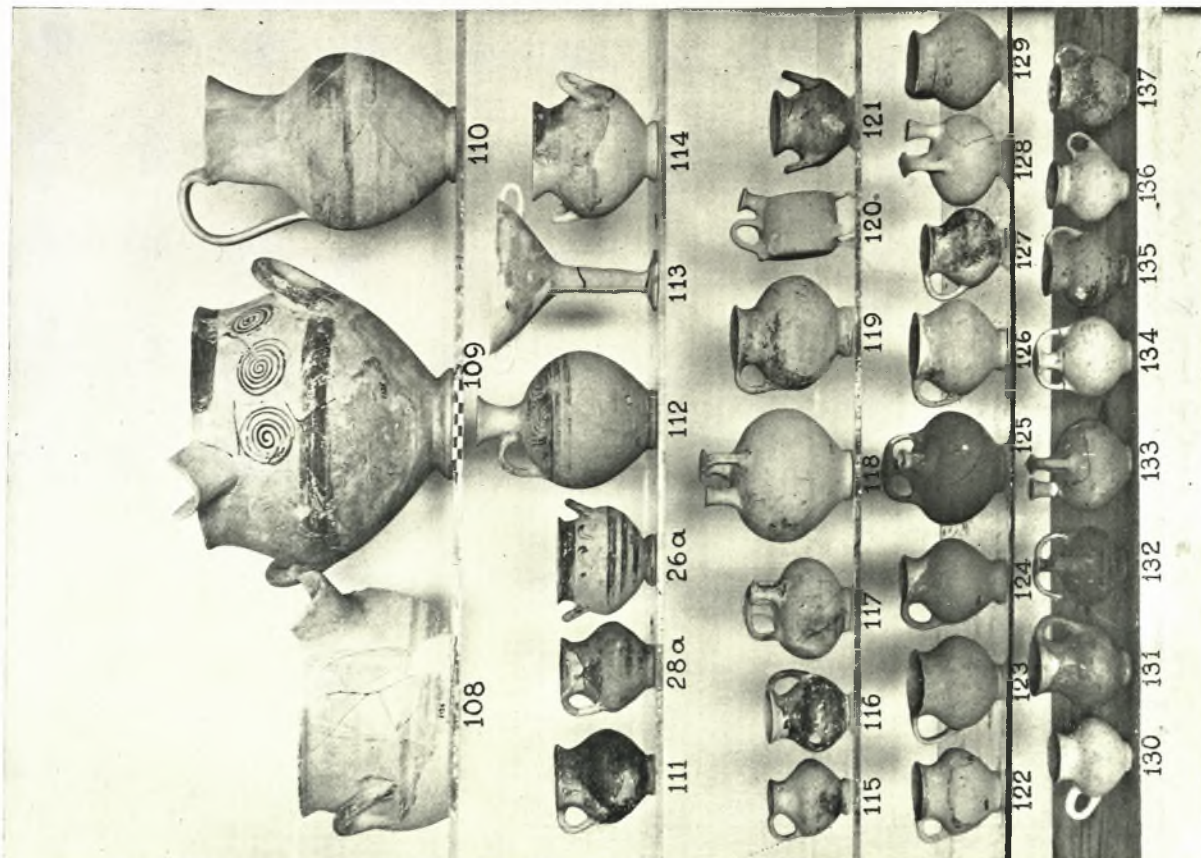
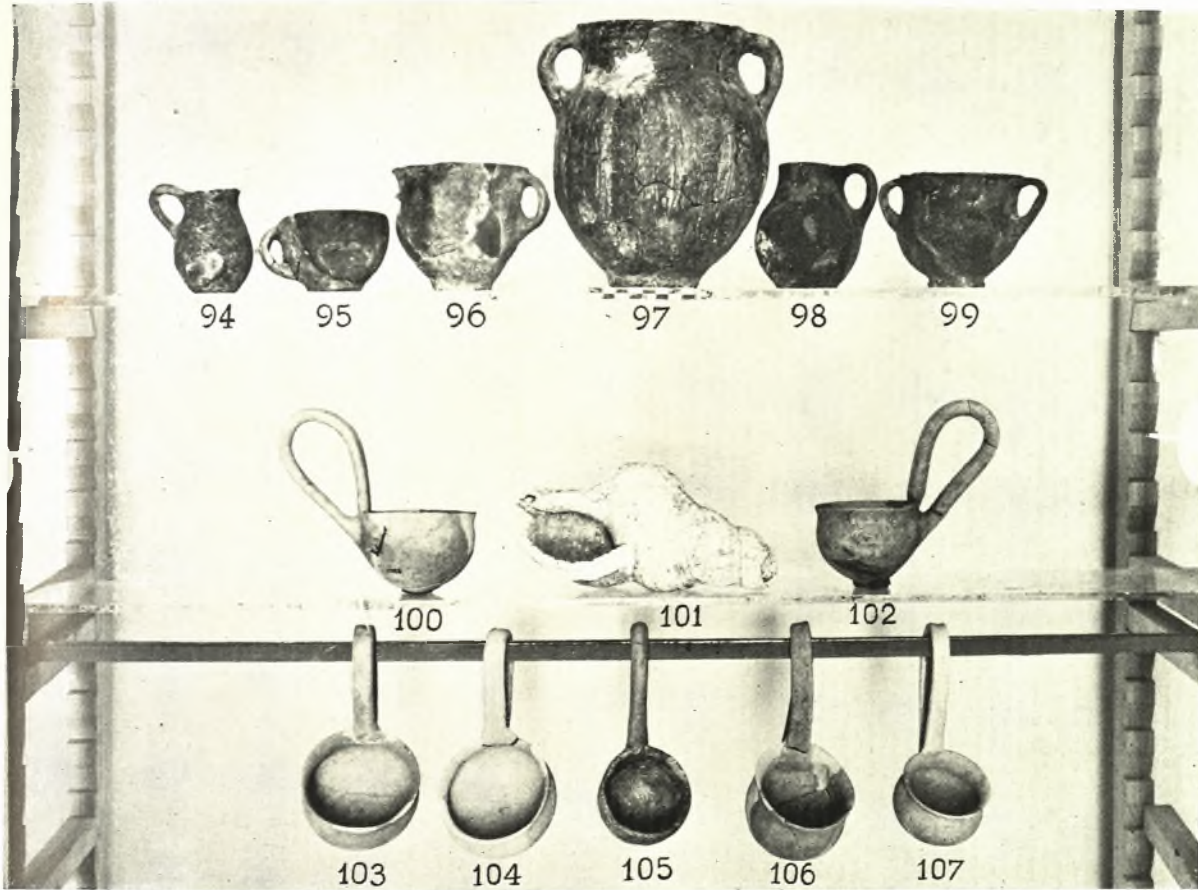
Λακκίθρα, ἀγγεῖα τύπου Α.

Λακκίβλα, ἀργεῖα τάφου Α.

Λαζκίθρα, ἀγγεία τύπου Α.

Λακκίδια, ἀγγεία τύπων Α (ἄνω) καὶ Β (κάτω, ἀριθ. 108-137).

138

139

138α

140

141

142

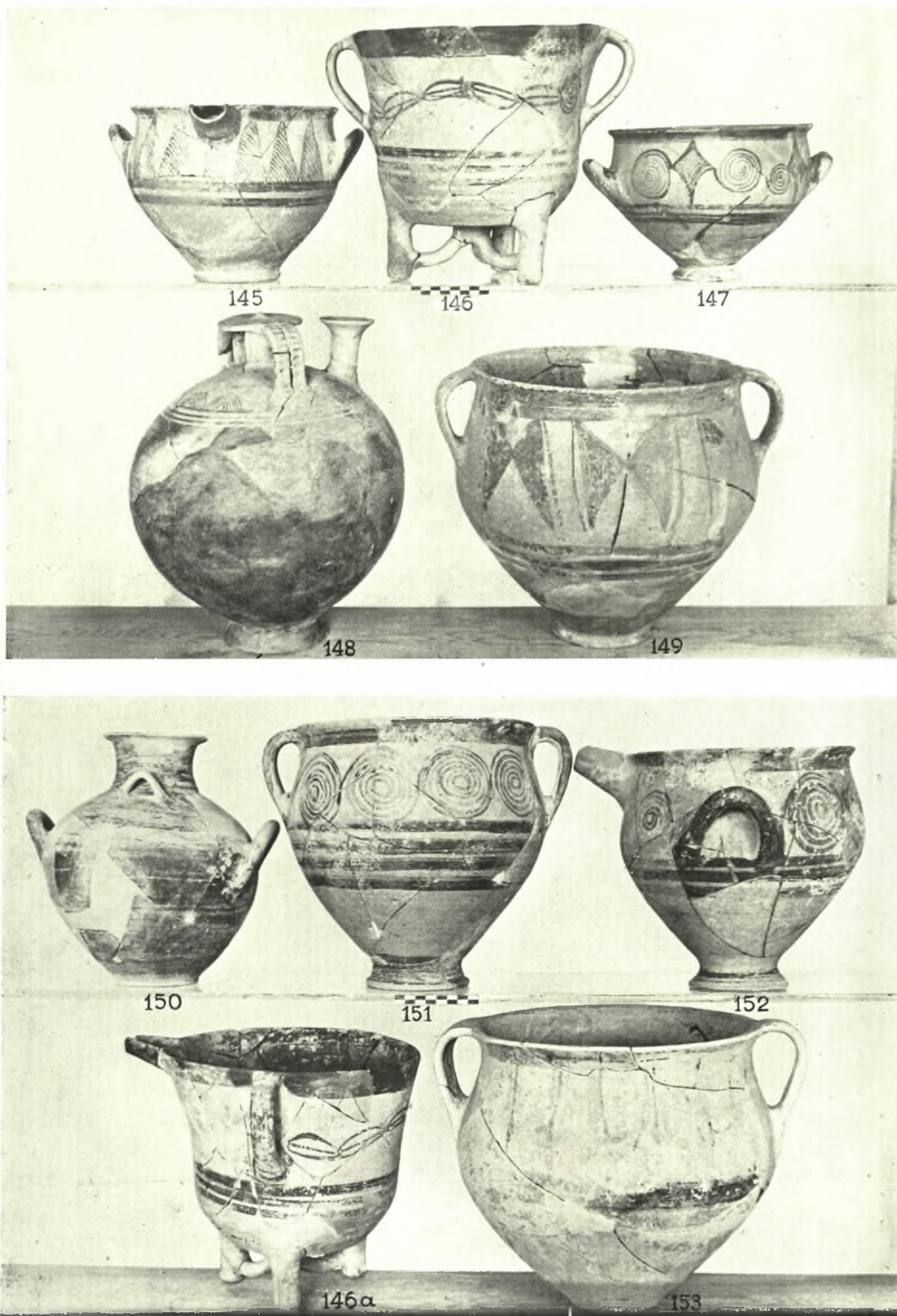

143

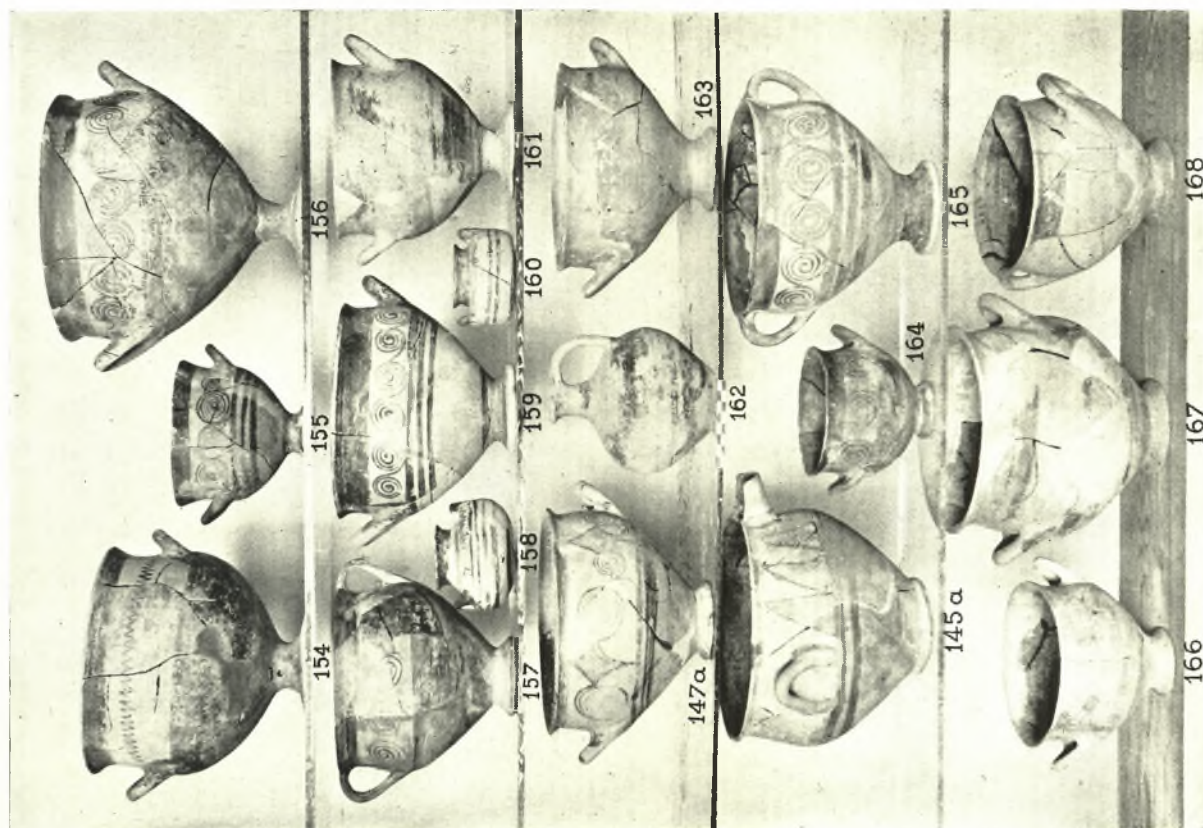

144

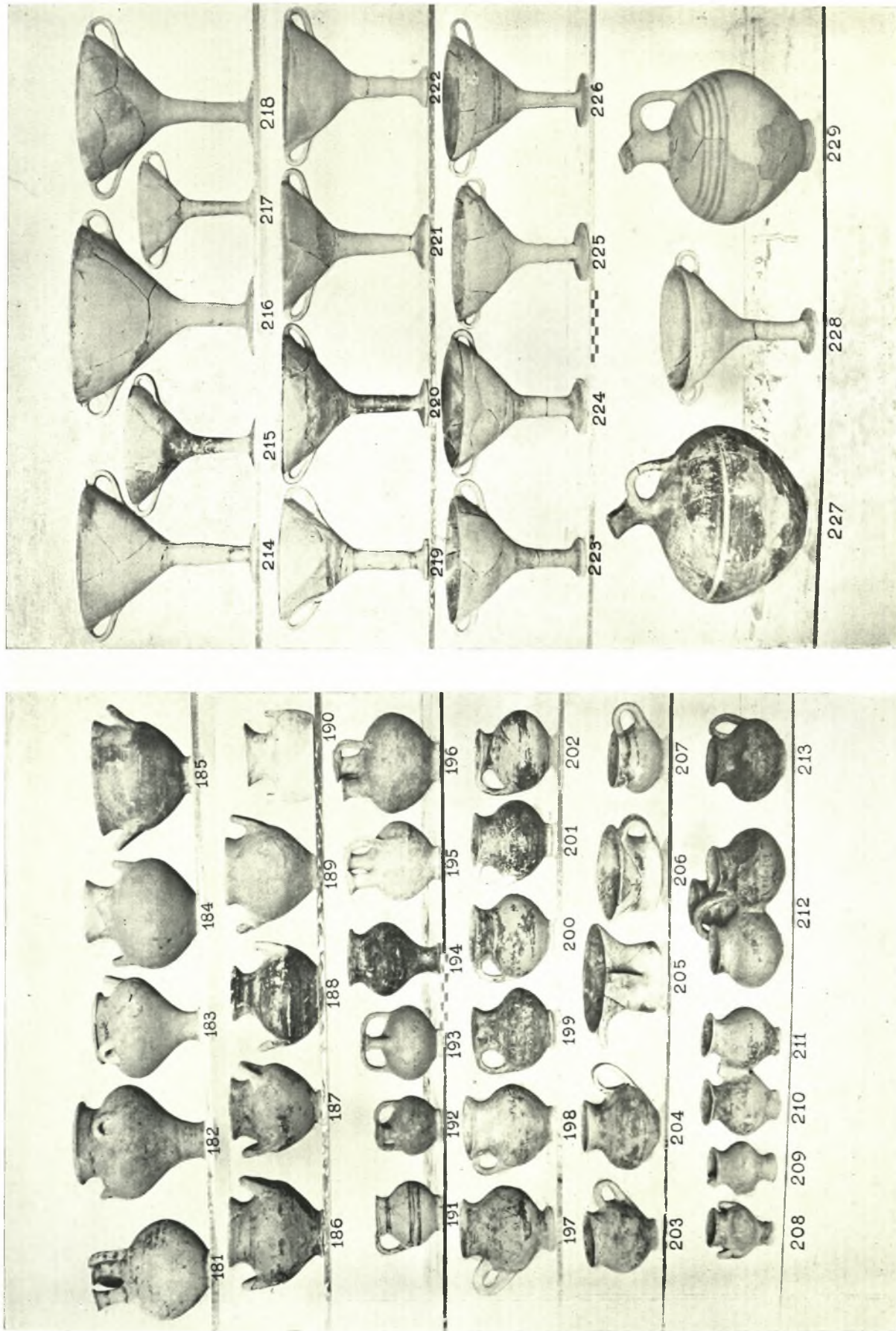
Λακκίθρα, ἀγγεῖα τάφου Α.

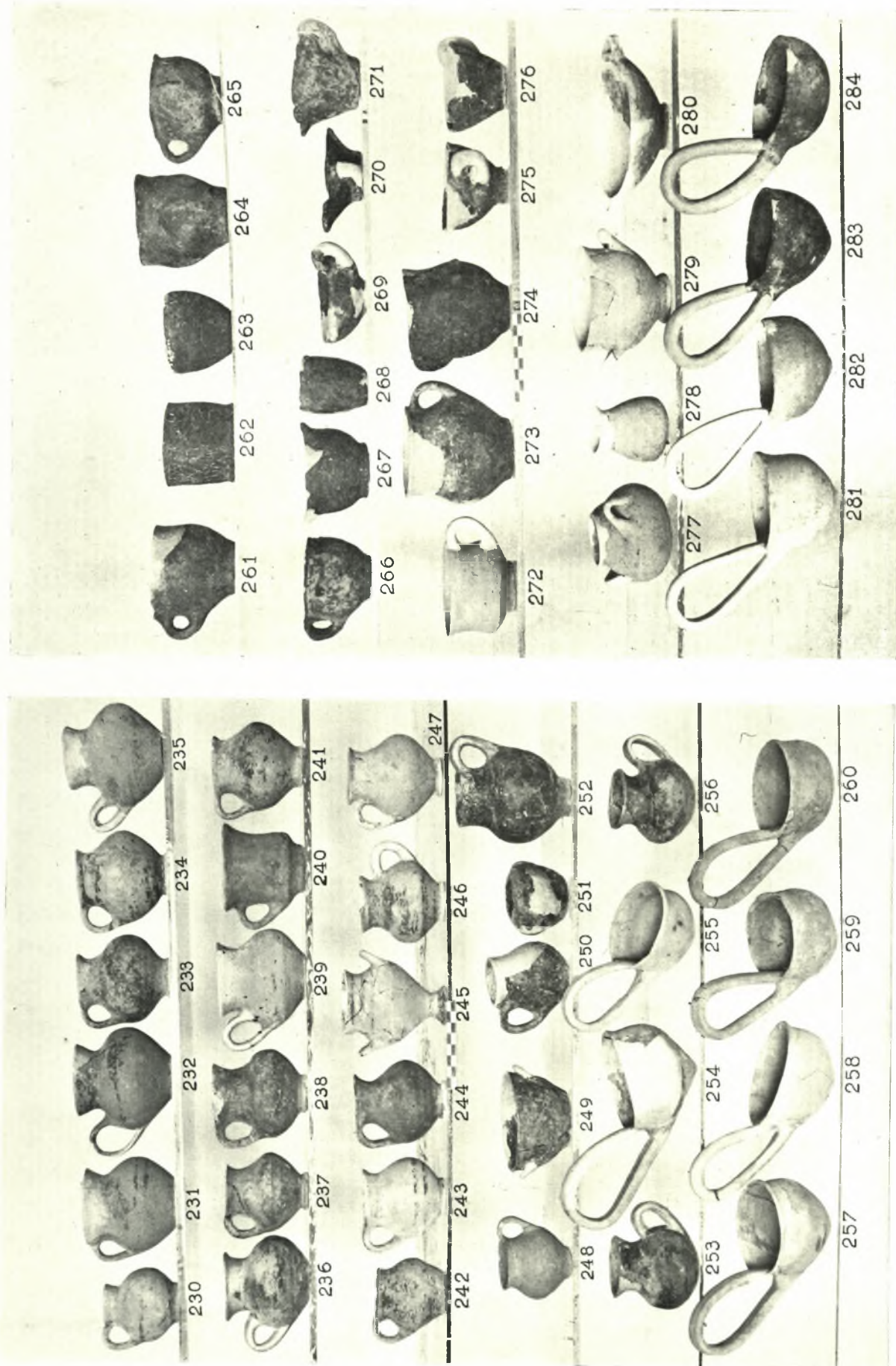
Λακκίθρα, ἀγγεῖα τάφου Δ.

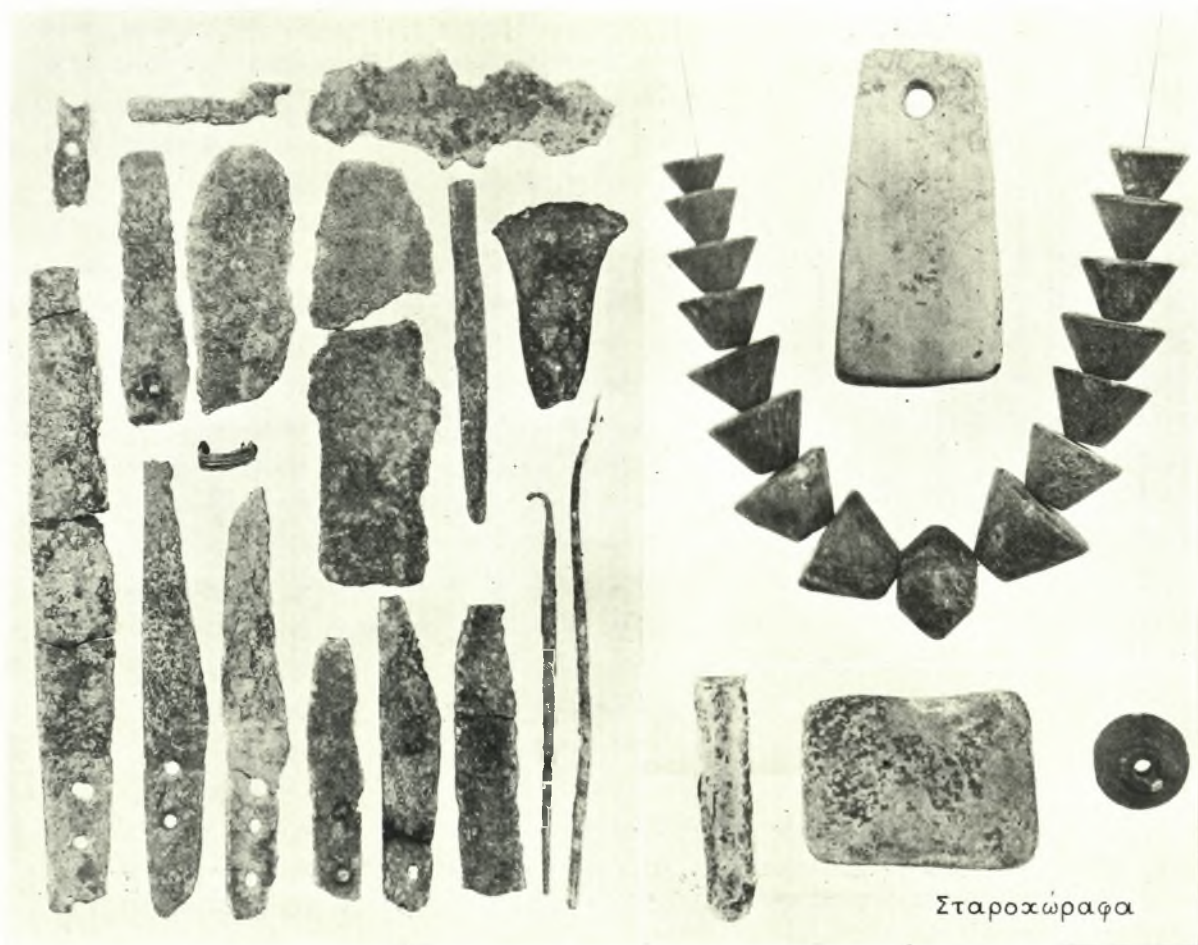
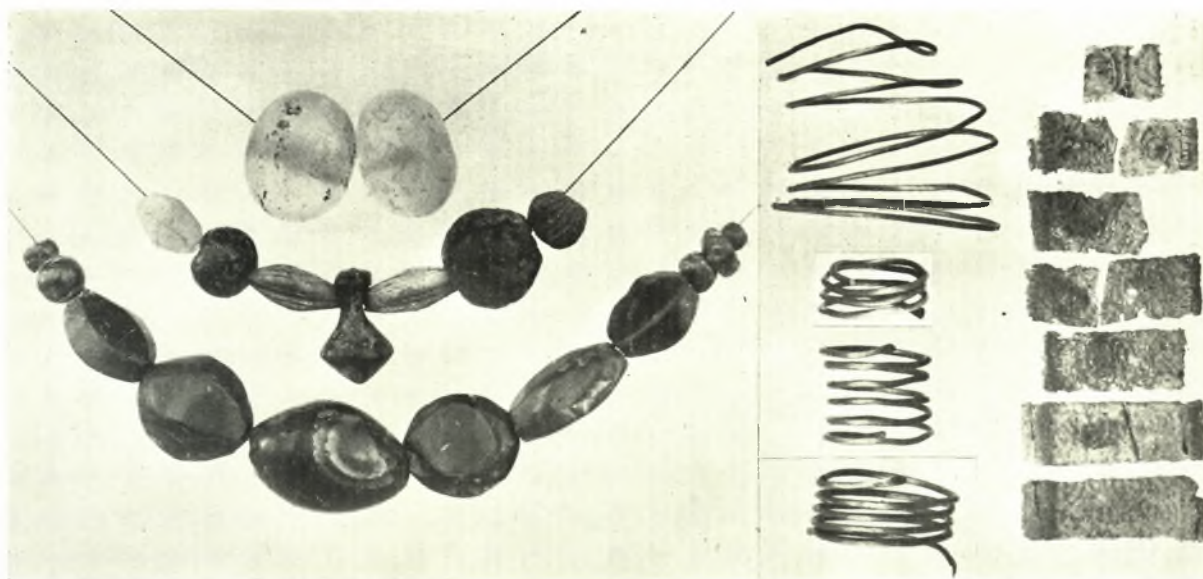
Λακκίθρα, ἀγγεία τάφου Δ.

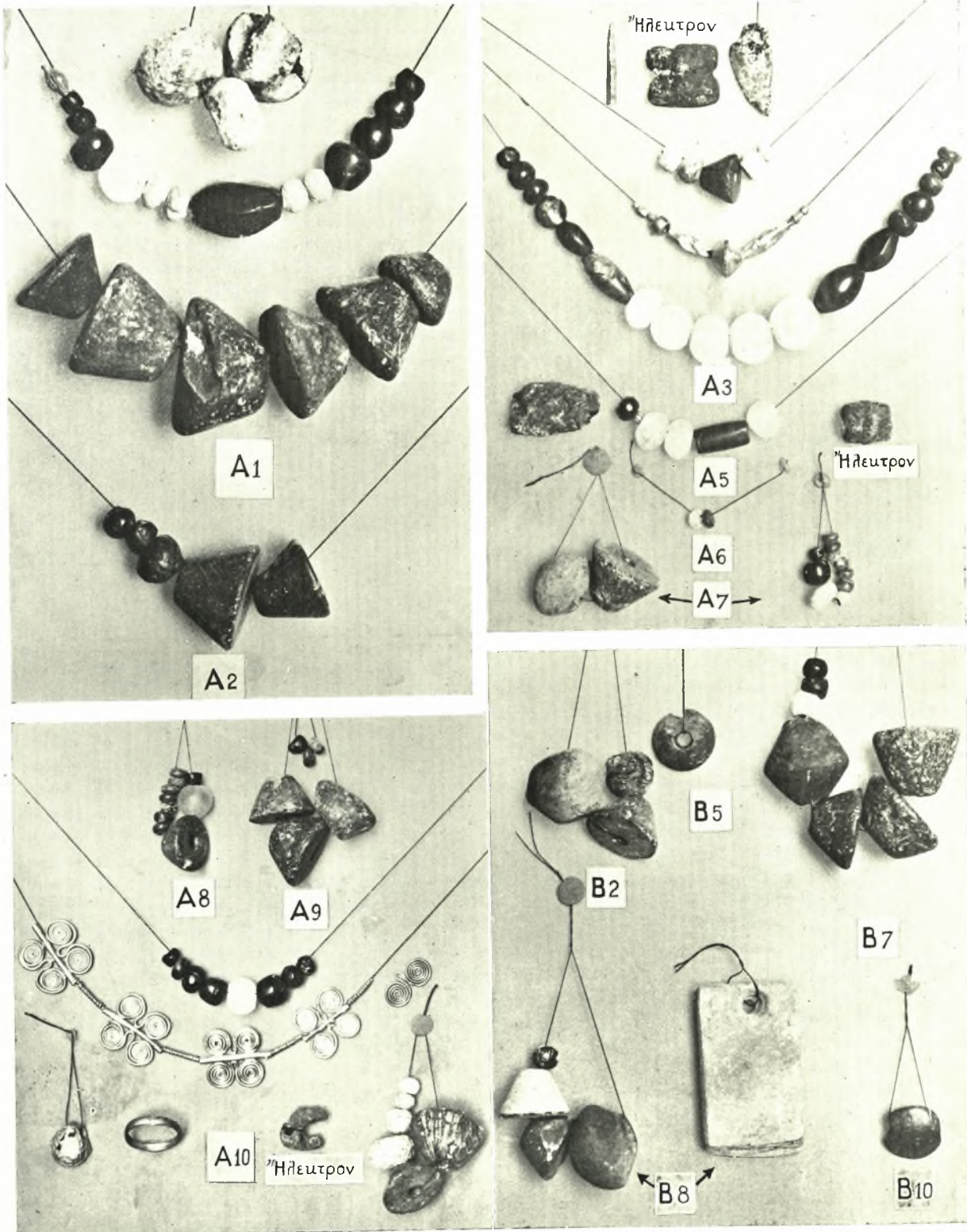
Μαζεύματα, ἀγγεῖα τάφοι Α.

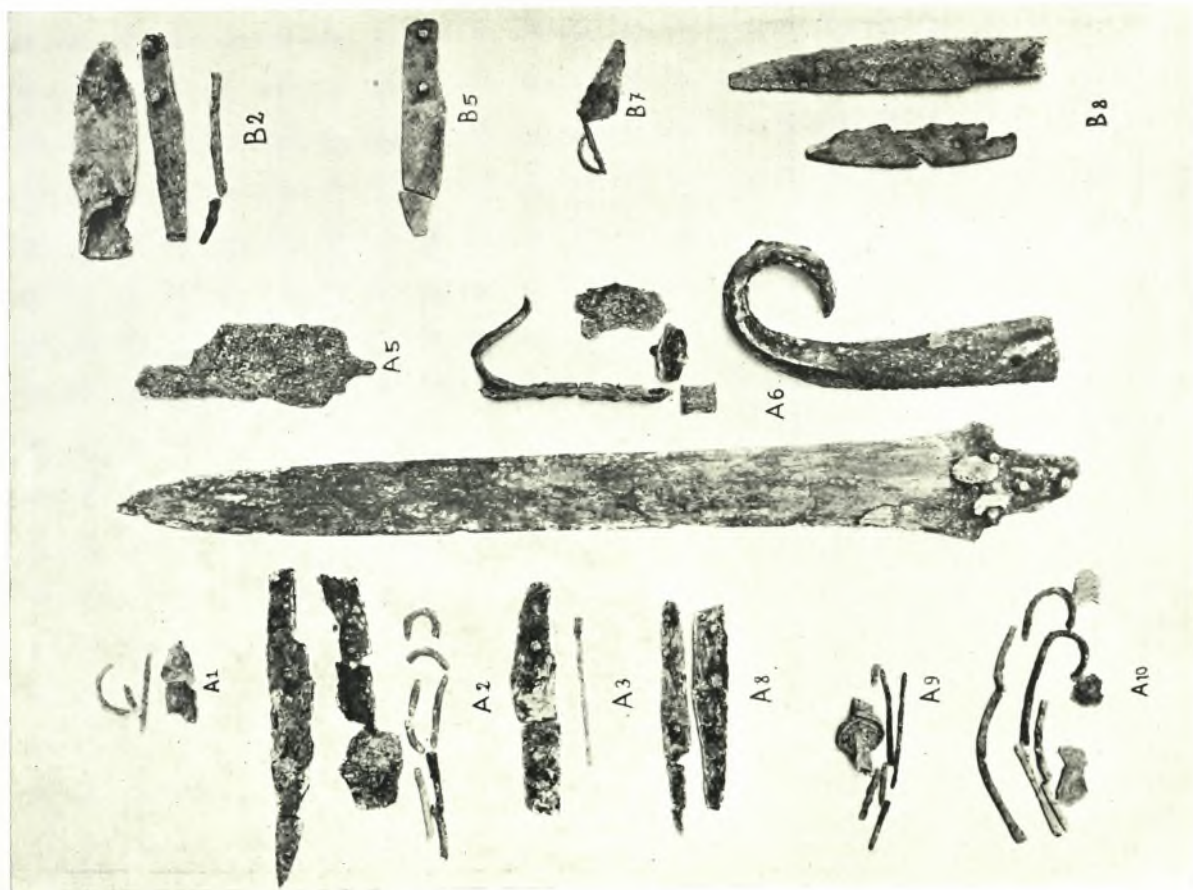
Λακκίδια, ἀγγεῖα τάφου Α (ἀριστερά) καὶ Γ (δεξιά ἀποθ. 261-284).

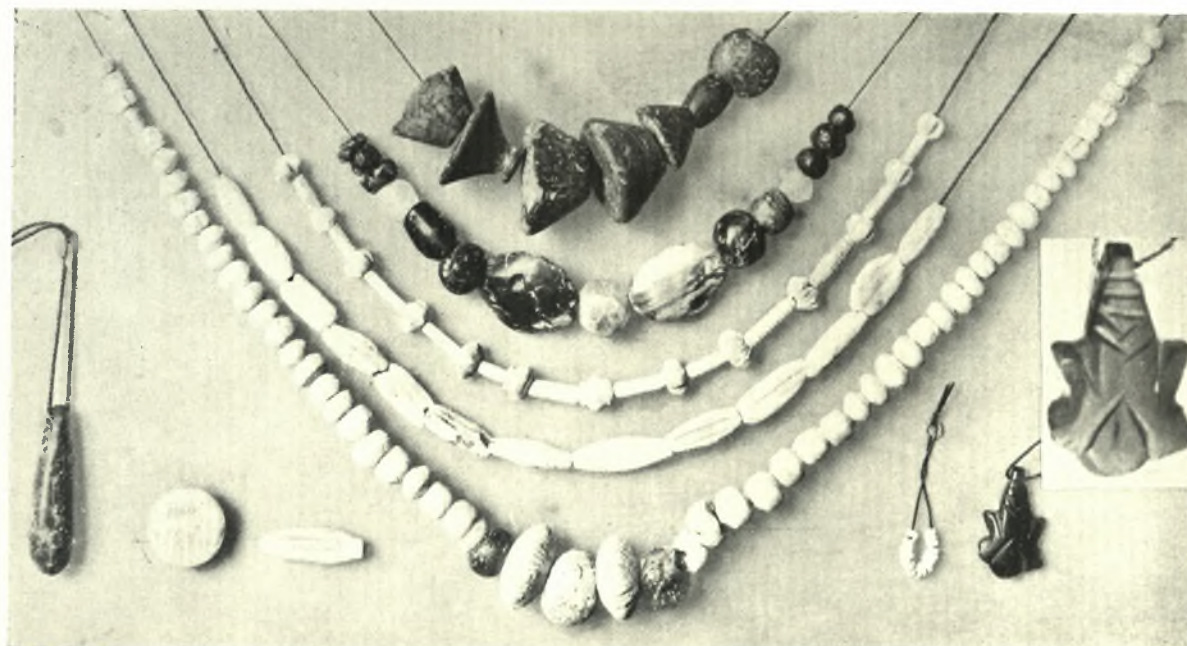
Αγάλματα εφόδια ἐξ Οἰκοπέδων καὶ Σταροχωράφων.

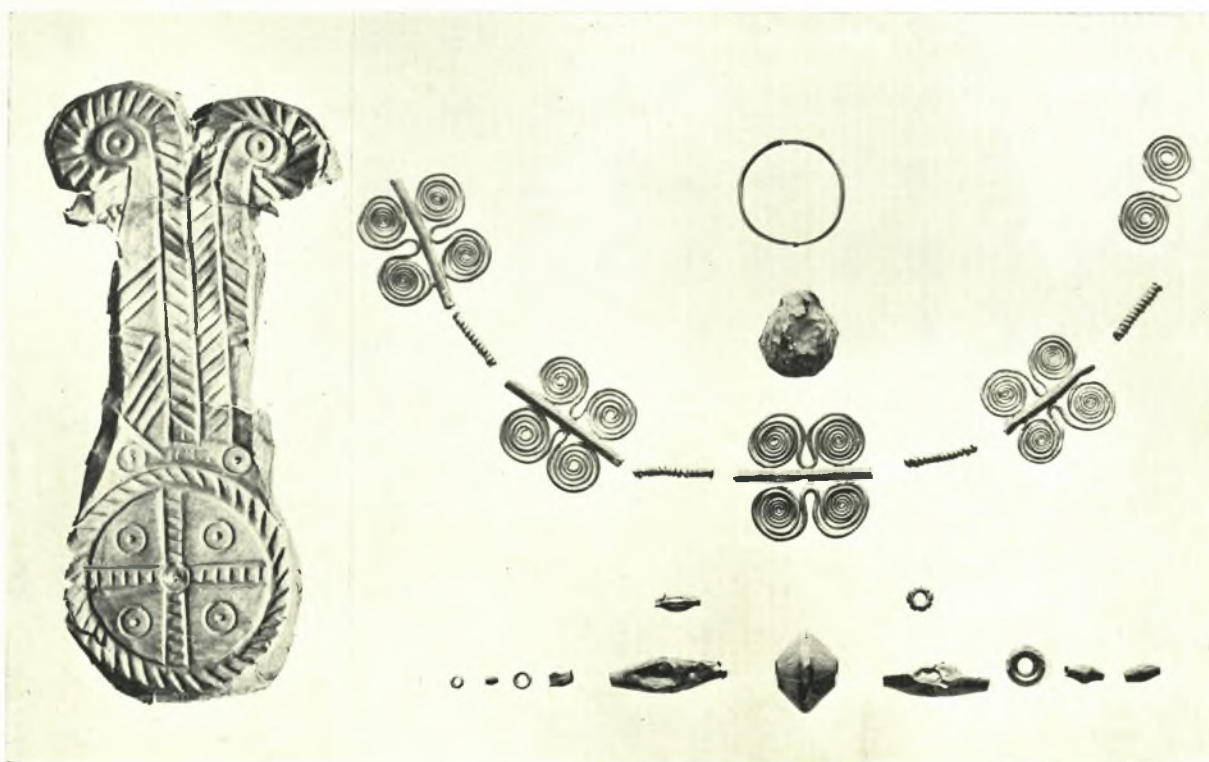
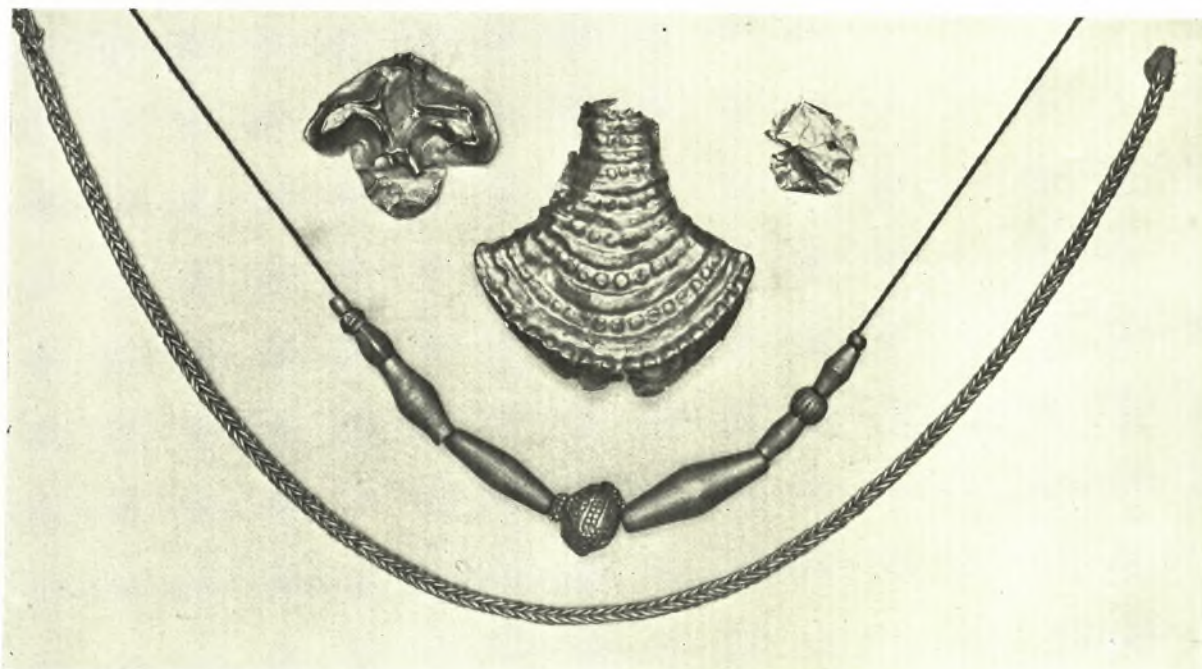
Λακκίθρα, ἀνάμεικτα εὐρήματα τάφων Α - Β.

Λαμαρίδες, χαλκά εδούρηματα τέραρον Α - Β (ἀριστερά) και Α (δεξιά).

Λακκίθρα, ανάμεικτα εφόδια τάφου Δ και Γ' (τὰ τρία τεμάχια κάτω ἄριστερά).

Λαζκίθρα, χρυσά εφόδια τάφου Δ (ἄνω) καὶ Α (κάτω).